ANUL IV No. 21 | 10 Septembrie 1957

Carpații

Director: Aron Cotruș | REVISTA CULTURALA | Redactor: Traian Popescu

SUNT PATRUZECI DE ANI DE ATUNCI

Marasesti 6 August 1917

de Pamfil Seicaru

PENTRU nouile generații, Mărăști, Mărășești, Coșna, Cireșoaia, Târgu-Ocna sunt pagini de glorioasă istorie; pentru noi, însă, cari am trăit cu o exaltantă intensitate pe toate aceste câmpuri de luptă, sunt momente din viața noastră, momente unice. Incercăm, adesea, un sentiment straniu, ne pare că supraviețuim, că toți anii pe care i-am trăit ulterior sunt fără importanță, o succesiune monotonă a unei existenți mediocre, cenușii. Ni se pare că numai atunci, pe câmpurile de luptă, am trăit, numai acele momente sunt permanent prezente în conștiința noastră. Cerna, Jiu, Olt, Argeș, Mărăști, Mărășești, Coșna, Cireșoaia, Târgu-Ocna...

Au trecut patruzeci de ani. Imi revine mie sarcina să evoc ceace este azi istorie. Ajunge o mică concentrare ca să retrăesc toate acele momente și, în perspectiva anilor, să desprind și sensul lor profund. Retrăesc momentul de intensă emoție când ni s'a comunicat, în acea zi însorită de August 1916, că peste câteva ore vom fi în stare de răsboiu cu Austro-Ungaria. O primă tresărire de bucurie, brusc scurtată de un sentiment de adâncă seriozitate. Regimentul 17 Mehedinți, strâns în careu pe platoul de lângă Turnu-Severin: pe fețele tuturora era zugrăvită o solemnitate care acoperea turburarea sufletească. Colonelul Tăutu a rostit o scurtă cuvântare, fără nici o retorică; emoția nu era în cuvinte, ci în pauza dintre cuvinte; amestec de severitate militară și bunătate părintească.

Porneam în patetica aventură a răsboiului, porneam în necunoscut. In adâncurile sufletului nostru se înfigea adânc o întrebare pe care nimeni nu avea curajul s'o formuleze: câți ne vom mai întoarce? Impresionant gestul soldaților și ofițerilor, după ce colonelul a terminat cuvântarea: toți, fără excepție, și-au făcut semnul crucii.

Tot acel complex de sentimente confuze pe care le încercăm înainte de a lua primul contact cu inamicul, înainte de a auzi cele dintâi gloanțe șuerând pe la urechi, amuțesc printr'un act de voință. De-alungul răsboiului, teama de moarte nu ne părăsește, dar o dominăm ajutați și de deprinderea noastră cu pericolele ce ne pândesc la tot pasul. In primele două luni succesele ne sporeau curajul; la începutul lui Octombrie, un batalion din care făceam și eu parte, a fost trimis de la Cerna, unde era sectorul regimentului 17 Mehedinți, la Jiu.

Nu mai aveam în fața noastră unitățile austriace și ungare, ci trupele de elită ale armatei germane. Spărseseră frontul și ajunseseră până la Tg. Jiu. Am atacat satul Rasovița la prânz, iar când seara a început să coboare umbrele ei de taină, linia germană era în retragere dezordonată. Tăcerea nopții era spintecată de strigătele răniților români și germani; o ploaie deasă, măruntă, acompania aceste chemări desperate: "mă frate, nu mă lăsa"; "bitte, Sanität".

Plecat cu o patrulă să fac legătura cu regimentul 18 Gorj, pe șoseaua dintre Rasovița și Ursăței, la tot pasul mă împiedicam de un mort. Poate sentimentul de desnădejde pe care îl încercam nu ar fi avut atâta covârșitoare tristeță, făcând involuntarele mătănii lângă trupurile morților de care mă împiedicam în noapte, dacă singurătatea, gemetele răniților nu ar fi fost acompaniate de acel susurat monoton al ploii reci de Octombrie. Eram în noaptea lui 14 Octombrie. Două zile mai târziu, atacam deasupra satului Vai de Ei, pe muntele Leșu, surprinzând un batalion din regimentul bavarez 22, Furst von Hohenzollern.

Ne găseam în prima fază a răsboiului când, încă nu eram răsbiți de superioritatea numerică și technică a trupelor germane. Atacurile germane se repetau din ce în ce mai masive, dibaci calculate; ne încleștam pe poziții și rostogoliți, ne propteam pe alte înălțimi ca să stăvilim puhoiul inamic. Cedam cu greu fiecare bucată de pământ, dar împotrivirea noastră era zadarnică.

Și am început retragerea atunci când atacurile nu mai aveau elan, nu mai aveau acea svâcnitură a optimismului; știam că rezistența pe o poziție va dura doar atât cât va fi necesar să acoperim retragerea altor unități sau să înlesnim desprinderea din luptă a altora. Provizorat, rezistențe înscrise în planul de ansamblu al retragerii, popasuri de învinși cari caută în acțiunea de retragere un îndreptar al situației dramatice.

De la Jiu la Trotuș am făcut retragerea fără ca sufletele noastre cotropite de amărăciune să fi simțit mângâierea unei victorii. Cine poate bănui cât eroism se risipește într'o retragere? Inamicul păstrează, continu, inițiativa și superioritatea moralului; raporturile rămân permanent aceleași în tot timpul unei retrageri: inamicul este sigur că te va da peste cap și rezistența pe care o opui nu are respirație de durată, iar tu ești tot atât de sigur că vei primi ordin să folosești întunericul nopții ca să ocupi noui poziții. Orbecăiam în noapte și în zori poposeam; fără un cât de scurt răgaz de odihnă, începeam să săpăm tranșee, știind, totuș, că nu ne vor folosi decât o singură zi.

Nimic mai umilitor decât neputința de a te împotrivi înaintării cotropitoare a inamicului; știi că satele, orașele pe care le lași în urmă vor intra în stăpânirea lui. Retragerea a continuat, demoralizantă, istovitoare, fără putința de a înfiripa cel puțin o iluzie dătătoare de speranțe pentru viitor. Numai că aceste rezistenți efemere macină o armată, efectivele unităților se împuținează și ofițerii sunt obligați să facă sforțări uriașe pentru a nu pierde ascendentul asupra soldaților. Evoc acele zile de sfâșiitoare, umilitoare retrageri care au început în luna Noembrie și s'au terminat după Crăciun.

Fiecare dintre noi ne-am fi putut însuși dureroasa mărturisire făcută de Taine într'o scrisoare, după dezastrul Franței din 1870: "Sunt zile în care am sufletul ca o rană; nu știam că ne iubim așa de mult patria!".

In această dramatică retragere, când adesea simțeam ca o datorie să înfiripăm o iluzie, ne-a fost dat nu numai să cunoaștem pe țăranul român, dar să ne identificăm cu el, să acceptăm lecția de înțelepciune a rezistenții lui morale când se prăvale asupra lui nenorocirile. Atunci am înțeles marea lecție politică a nației noastre de țărani; adevăratul lui patriotism fără fraze, fără declamații retorice îi comandă să întrezărească mai răul cu sânge rece. Temperamentul solid și calm al țăranului român înfruntă vitregiile fără clătinarea secularei lui credinți în dreptatea izbânditoare până la sfârșit. Iși dă cineva seama mai bine de valoarea nației lui când se abate asupra ei puhoiul nenorocirilor. In această lungă, tristă, sfâșietoare retragere am putut să strângem imagini întremătoare care să ne mângâie sufletul nostru chinuit de durere, de umilință. Soldații cu care ne propteam ca să mai întârziem înaintarea vrăjmașului erau țărani; în urma noastră lăsam satele în care rămâneau țărani, în orașe erau fii sau nepoți de țărani și în toți tresărea experiența milenară a neamului ca o întrematoare rezervă morală a vremurilor de restriște.

Iarna 1916-1917 a fost cumplită: retragerea în Moldova o făcusem încovoiați sub greaua povară a înfrângerii suferite. Ca și cum mizeria și gerul nu ar fi fost suficiente, s'a instalat și tifosul exentamatic, odată cu trupele rusești. Pe front, în tranșee tifosul exantematic nu'și făcuse pustiitoarea lui apariție, dar în spatele frontului, la centrele de instrucție, la părțile sedentare făcea prăpăd. Era suficient ca tifosul exantematic să'și facă apariția într'un sat, ca după două luni satul să rămână pustiu; numai urletul câinilor amintea că pe acolo trăiseră oameni. La centrul de instrucție al armatei a II-a, unde am fost trimis la sfârșitul lui Ianuarie 1917 ca să deprindem mânuirea mitralierelor franceze, am cunoscut ce înseamnă prăpădul tifosului exantematic. Zilnic, căruțele duceau la cimitir soldați și ofițeri morți după o scurtă boală. Cei cari isbuteau să scape păreau fantome, aveau în priviri ca un rest de nebunie. Tinerețea organismului înlesnea întremarea convalescenților.

Când căldura primăverii a isgonit frigul, a topit zăpada și a încolțit iarba, au început să capete viață și unitățile vămuite de tifosul exantematic. La regimente, noile contigente care veneau de la centrele de instrucție, de la părțile sedentare aduceau, odată cu chipurile lor voioase, și un freamăt de tinerețe, de optimism. Nici azi nu'mi pot da seama cum a renăscut armata română, cum s'au putut reconstitui din sfărâmături acele regimente menite să'și nimbreze de glorie mândrele lor steaguri. Fusesem martori ai unui miracol, asistasem la ridicarea nației deborîtă la pământ și aveam să fim părtași la ceace ni se părea interzis: să învingem un adversar care pe toate câmpurile de bătaie ale Europei se menținea neînvins.

* * *

FĂCEAM parte din armata II-a a generalului Averescu. Eram în regimentul 17 Infanterie, comandând o companie de mitraliere, când în zorii unei zile de Iulie am atacat înălțimile de la Mărăști. Trupele germane executaseră lucrări de fortificație cu obicinuita lor perfecție technică. Adăpostite în cazematele de beton armat puteau rezista celui mai intens bombardament de artilerie. Aceste înălțimi fortificate au fost luate cu asalt într'un vijelios atac al regimentelor de infanterie, linia inexpugnabilă pătrunsă adânc și, ca apele care au reușit să rupă zagazurile și se revarsă impetuoase, unitățile noastre au înaintat pe la Câmpuri spre Soveja. Ce grăbiți eram! Atunci când am intrat în Soveja, țaranilor bătrâni nu le veneau să creadă că eram ostași români. Li se spusese de Germani că nu mai exista o armată românească, iar în Moldova nu mai era decât oastea rusească. Revăd pe acei țărani cari își stergeau cu mâneca cămășii lacrimile de bucurie; revăd pe bătrânica cu capul învăluit în maramă, apropiindu-se de noi ca să se convingă că suntem, într'adevăr, ostași români, învingătorii de la Soveja. Plângea și își făcea semnul crucii.

Peste Soveja, în sus pe valea Putnei spre Sboina Neagră, ne-am adâncit în munții Vrancei. Ne uitam cu priviri lacome pe hartă și speculam cu gândul trecerea prin Nereju spre Penteleu ca să cădem pe valea Buzăului în spatele frontului german. Auzisem că această manevră îndrăsneață era concepută de generalul Averescu. Cu aprinsa imaginație a tinereții am trăit acest plan ca o realitate în devenire. Intr'o zi, înaintarea noastră a în-

(Urmează pag. 2.)

BISERICA de ALTADATA

Biserică de altădată, ce ctitor mi te-a scos în cale,
Cu zarzării din curtea veche și năpădită de urzici,
Cu coperiș lăsat pe-o rână, în margine de mahalale.
Și turnul mângâiat în aripi de raze și de rândunici?

Cu chipul șters în zugrăveală, Matei și Marcu, Ion și Luca,
Evangheliștii de pe vremuri, tuspatru predică'n pustiu;
Amurgul doar și toamna, singuri, dau să pătrundă prin [uluca
Grădinii Domnului, pe care azi credincioșii n'o mai știu.

Biserică de altădată, din nou primește să-ți calc pragul,
Ca'n noaptea primăverii mele, cu zarzării'nfloriți pe Cer.
In somnul veșnic bunu-ți preot de mult și-a părăsit [toiagul
Și întru Domnul odihnește bătrânul său paracliser.

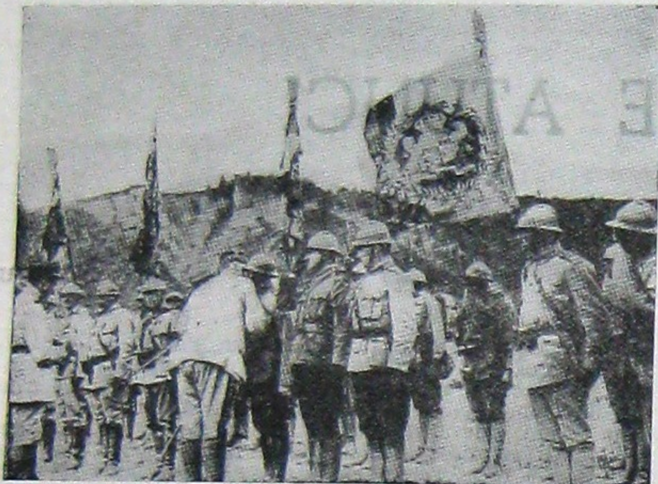
Stau singur în amurg de toamnă, azi, singur eu, cu patimi [multe,
Și nimeni nu mai toacă seara prin suflet și prin mahala;
Nu-i nimeni să se roage'n tindă și Taina nimeni s'o as- [culte,
Și la icoane să aprindă Sfânt lângă Sfânt, stea lângă [stea...

ION PILLAT

Marasesti

cetat. Nu întâmpinasem o rezistență prea înverșunată din partea inamicului, însă divizia 1-a a trebuit să mărșăluiască fără oprire spre a forma rezerva flancului drept al armatei I-a. Armata germană concentrase 12 divizii și ataca la Mărășești. Mai târziu ne-am dat seama de importanța decisivă a luptei de la Mărășesti din faptul că împăratul Wilhelm al II-a asistase, de pe cota 1001, la desfășurarea bătăliei.

Din Martie 1917 a început descompunerea armatei rusești, după abdicarea țarului. Noi ignoram că la Petrograd se constituise Sovietul lucrătorilor și al soldaților cari, în ziua de 14 Martie, prin Prikazul (ordonanța) No. 1 dădea indicații cum "să se proceadă imediat la alegeri de comitete compuse din reprezentanți aleși ai soldaților". Articolul 6 suprima salutul militar. Patru zile după promulgarea Prikazului No. 1, amiralul Niepenin, comandantul mărei Baltice, era asasinat la Helsingfors. Spiritul vechei armate, autoritatea marelui Cartier general (Stavka) dispăruseră. Ce puteam ști noi pe frontul Moldovei din cursul revoluției bolșevice? In Aprilie, la Momâia, am auzit pentru prima oară covântul SOVIET. Așteptam să fie schimbat regimentul nostru de un regiment rusesc. Și o noapte întreagă nu ne-am mișcat, până ce s'a decis sovietul de soldați să intre în transee. Ludendorf în Memoriile lui, desvăluie cum Statul-major german a folosit grupul Lenin, trimis în Rusia în vagoane plumbuite, spre a descompune armata rusească. In acea vreme noi nu știam nimic; constatasem doar că după abdicarea țarului disciplina în armata rusească dispăruse, anarhi, a era atotstăpânitoare. Calculul Statului-major german nu fusese greșit: rezistența unităților rusești era extrem de redusă și cedau imediat la cel mai neînsemnat atac german.

Generalul Berthelot decorând ofițeri și soldatis.

Vigoarea atacului de la Mărăști, calitatea trupelor, valoarea comandamentului românesc, a surprins comandamentul german care atribuia armatei române, în primăvara anului 1917, un rol mai mult simbolic. Dar strălucita victorie dela Mărăști nu'și putea produce efectul dorit decât păstrându-se intactă linia Siretului, astfel ca manevra concepută de generalul Averescu să se realizeze. Alegerea Mărășeștilor ca punct de atac corespundea unui plan german mult mai amplu, depășind ca obiectiv Moldova: se urmărea cucerirea Ucrainei. Odată rupt frontul de pe Siret, trupele germane ar fi putut înainta în susul Siretului și al Prutului și s'ar fi revărsat peste Nistru și peste Bug în Ucraina.

Pe linia armatei 1-a alternau unitățile românești și cele rusești. Un atac puternic, susținut de un intens bombardament de artilerie german, ar fi avut ca prim rezultat dezordinea trupelor rusești. In măsura în care violența atacului infanteriei germane era precedată de vijelia bombardamentului de artilerie, trupele rusești, suprinse de panică, s'ar fi risipit, ar fi golit tranșeele și ar fi sdruncinat, în acelaș timp, moralul trupelor românești. In aprecierea Statului-major german, chiar dacă unitățile românești nu s'ar fi contaminat de panica unităților rusești care ar fi luat-o la goană, rezervele armatei I-a și ale armatei a II-a erau așa de reduse încât, n'ar fi putut să țină cumpănă presiunii atacurilor germane; ruperea frontului și invazia în Moldova erau date ca sigure.

Fără îndoială că Inaltul comandament rusesc dispunea în Moldova de trei corpuri de armată ca massă de manevră și ar fi putut să le concentreze în orice punct al frontului. In realitate, aceste rezerve nu mai reprezentau nici o valoare cambativă, deoarece toate unitățile aveau moralul sdrențuit de propaganda bolșevică, așa cum o pădure este desfrunzită de omizi. Ceace dădea caracterul dramatic al situației, era faptul că Ludendorf, șeful Marelui Stat-major, cunoștea bine situația trupelor rusești și cât de adâncă era descompunerea unităților prin intensa propagandă bolșevică. Flecarul Kerenski își închipuia că putea reface moralul armatei rusești ținând discursuri. Dar generalii ruși nu'și mai făceau nici o iluzie, pentru ei era evidentă decăderea armatei lor, iar victoria germană o considerau inevitabilă.

Rezimat pe aceste certitudini, Inaltul comandament german a elaborat planul bătăliei de la Mărășești. Ruperea frontului ar fi deschis poarta Moldovei și prin înaintarea în Ucraina, întreg frontul rusesc s'ar fi prăbușit. Cât de siguri erau Germanii de victorie o arată faptul că împăratul Wilhelm al II-a a vrut să prezideze această bătălie cu consecinți hotărâtoare pentru tot frontul de Est.

Dar toate exactele, minuțioasele calcule ale Statului-major-german, au fost răsturnate de ceace nu prevăzuse: rezistența biruitoare a armatei românești. Fiecare unitate, fiecare soldat a făcut una cu pământul Moldovei. Mărășeștii au fost pentru Germani un nou Verdun.

* * *

COMANDANTUL armatei întâia era generalul Cristescu. Necontestat, în afară de generalul Averescu, era una dintre cele mai strălucite capacități militare ale armatei noastre. Ostaș până in cele mai mici manifestări; respingea cu desgust ostentația publicității, cum respingea și familiaritatea cu lumea politică. Generalul Cristescu a avut, dintre militari, cele mai puține relații în presă și în politică; el s'a impus, urcând toată erarhia militară, numai prin marele lui calități. Muncitor, tăcut, inteligență organizatoare, de un curaj moral cum rar se găsește la cei cari urcă în erarhia militară, generalul Cristescu meditase îndelung planul unei ofensive care trebuia să aibă, ca prim obiectiv, spargerea frontului pe Siret, între Tecuci și Galați, iar prin spărtura făcută să se înainteze spre câmpia Munteniei. Astăzi ne dăm seama că ofensiva de la Mărăști, ruperea frontului, înaintarea armatei a II-a spre izvoarele Putnei și pătrunderea tot mai adânc în munții Vrancei, erau conjugate cu spărtura frontului german de pe Siret, pe care o concepuse comandantul armatei I-a.

Generalul Cristescu își grupase diviziile destinate atacului pe Siret, între Bolicești și Măxineni. Aripa dreaptă a armatei întâia se rezima pe armata a patra rusă comandată de generalul Ragosa și se întindea până la Putna, de unde începea armata a doua a generalului Averescu. Cu aceste patru armate, două românești și două rusești, trebuia să se execute marea ofensivă destinată să scoată răsboiul din imobilitatea tranșeelor și să oblige trupele germano-turco-bulgare să evacueze întreaga Muntenie, de unde ar fi trebuit să se retragă, pentru regrupare, în Bulgaria.

Generalul Averescu avea misiunea să sfarme linia Mărăști și printr'o vertiginoasă înaintare să execute o operație de învăluire a flancului stâng al armatei inamice. Planul ofensivei a fost ținut secret în așa măsură, încât comandantul german a fost surprins, iar intensitatea și durata bombardamentului de artilerie i-a arătat precis că trupele româno-ruse pregăteau o mare ofensivă. Câteva recunoașteri ale aviației române au semnalat prezența diviziilor germane de întărire între Buzău și Ploești, la o distanță de 100 km. de linia frontului.

Ofensiva armatei a doua a generalului Averescu s'a desfășurat așa cum era prevăzut; diviziile bavareze au fost îmbrâncite grație atacurilor vijelioase, iar armata română a înaintat continu; zeci de baterii, sute de mitraliere și mii de prizonieri formau trofeele, Armata rusă comandată de generalul Ragosa, cu toate *că nu a luat parte la atac*, așa cum era prevăzut, a înlesnit acțiunea generalului Averescu numai prin faptul că a rămas neclintită pe poziția pe care o ocupase.

Cu trei ore înainte de a se produce atacul, când bombardamentul de artilerie făcea să se cutremure văzduhul. în noaptea de 25 Iulie, generalul Cerbatcev, comandantul suprem al tuturor trupelor rusești în Moldova și Basarabia, a comunicat acest ordin venit de la Kerenski: "Trupele rusești nu vor mai ataca; două treimi din trupele de pe front vor fi retrase". Deci, generalul Cristescu rămânea numai cu 7 divizii românești. Kerenski era doar un avocat cu elocința facilă și nominal deținea postul de generalism; în Inaltul Stat-major rus existau numeroși generali cari doreau o victorie germană asupra Rusiei revoluționare. Nu încape îndoială că ei determinaseră pe Kerenski să paralizeze ofensiva de pe frontul român, ei comunicaseră Germanilor retragerea efectivelor. Aviația noastră a informat că generalul Mackensen își îndrepta grosul forțelor spre Mărășești. Era de așteptat atacul german pe curând. Când artileria germană a început să'și reverse focul asupra tranșeelor, două divizii rusești, surprinse de panică, au părăsit tranșeele, provocând o dezordine totală în spatele frontului. Ordinul generalului Cristescu a fost categoric: mitralierea fugarilor.

Calm, fără să se lase dezorientat de replica lui Mackensen care căuta să exploateze cu succes defecțiunea rusă, generalul Cristescu a subțiat frontul, lăsând în tranșee, de la Cosmești, Ivești spre Galați, o simplă linie de avant-posturi: un om la treizeci de metri. In preajma Mărășeștilor erau grămădite patru divizii care trebuiau să susțină trupele angajate în luptă. Operația de concentrare s'a făcut într'o ordine desăvârșită. Când artileria germană a încetat, s'a produs atacul trupelor germane susținute de câteva divizii turcești și bulgare. In tot timpul luptei de la Mărășești proporția a fost un Român față de 3 atacanți. Massa compactă a diviziilor inamice ataca fără întrerupere, neținând seama de marile pierderi pe care le produceau mitralierele și puștile mitraliere ale noastre. Violenții atacului german răspundea desperarea apărării românești. Printre ruinile fabricei de zahăr, generalul Rasoviceanu cu regimentul 9 de Vânători făcea prăpăd în rândurile inalmicului; satul Doaga a trecut de cinci ori în mâna Germanilor, ca până la urmă să rămână în stăpânirea Românilor. Regimentele 8 Buzău și 9 Râmnic au pierdut, în această tragică dispută, două treimi din efectivele lor. In centrul bătăliei de la Mărășești, regimentul 12 Cantemir a fost decimat. Pe mitralieră, cu capul ciuruit de gloanțe, căpitanul Ignat stătea ca o sguduitoare mărturie a îndârjirii cu care luptase. Regimentul 32 Mircea cel Bătrân, regimentul Prahovenilor, se găsea în rezervă, atunci când Rușii au început să fugă. Ofițerii și soldații n'au mai avut timp să'și îmbrace tunicile și numai în cămăși, s'au svârlit în luptă. Colonelul Malamuceanu, care îi comanda, a deslănțuit iureșul atacului. Și Mackensen continua să svârle divizii după divizii, lovind mereu în acelaș punct central: Mărășești. Indărătnică replică a mândriei germane ofensate de formidabila rezistență a Românilor.

Regele Ferdinand decorând drapelul unei unități.

Pierderile germane au fost imense ca și pierderile noastre. In fața zădărniciei atacurilor, Mackensen a fost obligat să renunțe. Inaltul comandament german găsise însă o compensație înfrângerii suferite la Mărășești: Rușii au fost bătuți în Galiția și forțele germane au înaintat prin Kamenetz-Podolsk spre Ucraina. Rușii au avut și ei o mică satisfacție: la cererea lui Cerbatcev, s'a luat comanda generalului Cristescu în ziua de 12 August și a fost numit în locul lui, generalul Eremia Grigorescu.

Bătălia de la Mărășești a fost dusă exclusiv de armata română. Rușii ne-au trădat și aici, ca în tot timpul răsboiului. Este unica lor consecvență.

Deoarece guvernul republicei populare române a invitat misiunea Berthelot să participe la serbările aniversării a 40 de ani de la victoria de la Mărășești, voi aduce o mărturie franceză, aceea a domnului Lecour-Gayet, membru al Institutului, membru al Academiei franceze, care scrie în prefața cărții "Cu armata română" de Mihail Sturdza, publicată în 1918 în editura Hachette:

"Avem sub ochi telegrama din Iulie 1916 prin care statul-major rus cerea armatei române să intervină "acum sau niciodată", angajându-se să facă transportarea fără întârziere în România a tot materialului de răsboiu necesar. Niciodată, în nici un moment, Rusia n'a făcut nimic ca să susțină o armată și un popor care dăduseră complectă crezare cuvântului ei. După ce a fost trădată de Rusia țaristă, România a fost din nou trădată de Rusia bolșevică". Academicianul francez Lecour-Gayet pune la punct minciunile rusești.

* * *

MĂRĂȘEȘTI, Mărăști, Coșna, Cireșoaia, Oituz, Târgul-Ocna, nume pe care să le repetăm ca pe o rugăciune în clipe de tragică îndoială și să credem cu tărie în destinul neamului românesc.

Curând vom vedea pe Ruși plecând așa cum au mai plecat din țara noastră. De aceasta să nu ne îndoim. Ni se cere însă tăria credinții celor cari au luptat la Mărășești. Patetica lor rezistență să ne fie pildă întrematoare de speranțe. Dealungul vitregei noastre istorii Dacoromanii au rămas pe pământul lor, iar vrăjmașii au plecat așa cum au venit.

Mărășeștii de totdeauna ai destinului românesc!...

HOGEA CANTEMIR

de St. Georgescu-Olenin

La două sate de Murfatlar în drum spre Constanța, unde, privind de pe o culme căscioarele tătărești din sat, se ridică măret un castel cu terase și colonade, ciocoiul își făcuse mare parte din moșie și și-o rotunjia în fie-care an, cumpărând cu sila, pământ de la tătari, cu prețul hotărât de el: zece lei hectarul. Un tătar rămăsese cu pământul lui—cinzeci de hectare de *mülk sahib*—adică stăpân deplin, de pe vremea turcilor—în mijlocul moșiei ciocoiești. Ținea tătarul la ogorul lui, ca la ochii din cap și nu a vrut să-l vânză, cu toate ademenirile și amenințările ciocoiului; dar ciocoiul iscusit și fără inimă, a găsit el alt mijloc să puie mâna pe pamântul ce-i sta în cale: când tătarul își semăna pamântul, ciocoiul lăsa izlaz împrejur și mai făcea și *tamazlâc*—prăsilă și creștere de vite—și bietul tătar nu se mai alegea cu nimic, din toata munca și semănătura lui, fiind-că se îngrășau din ea vitele ciocoiului. Dacă tătarul lăsa locul izlaz, atunci ciocoiul semăna jur-împrejur și mai trântia și un brâu de porumb, să aiba semănătură pe picioare, toată vara până toamna târziu și nu lasa pe tătar să treacă nici o oaie măcar, la păscut, pe izlaz. Degeaba îl dăscălia Hogea Cantemir pe tătar, spunându-i că are *tekialif*—adică servitute, cum spun avocații—și legea îi dă dreptul să treacă vitele, la izlazul lui și peste pamântul ciocoiesc. Tătarul însă învățase din pățania altora, că mai

(*Urmează pag. 3.*)

Hogea Cantemir

uşor moi cremenea decât inima ciocoiului şi-i răspundea amărât şi fără vlagă, Hogii, că aşa e voia lui Allah şi de geaba s-ar mai pune el contra cu ciocoiul. Istovit de împotrivire zadarnică, şi-a vândut pământul ciocoiului, cu preţul hotărât de el, care preţ s-a dovedit a fi mai mic decât al celor ce-i vânduseră pământul de bună voie.

Atât mai rămăsese acum din călăreţii neînvinşi, care stăpâniseră lumea, de la Marea Japoniei la Marea Adriatică şi de la Oceanul Inghețat la Oceanul Indian: o mână de plugari liniştiţi, cinstiţi şi resemnaţi. —"Allah nu mai vrea cu noi", spuneau ei la orice împotrivire a soartei şi la orice nedreptate omenească. Singura rămăşiţă de vîrtute, din vîrtuţile războinice de altă dată, nu mai trăia decît în patima lor pentru cai de călărie: tătarul, chiar sărac, cu căscioara dărăpănată şi vite de muncă slăbănoage, avea mai întotdeauna un cal de călărie frumos şi de soi, pe care-l îngrijia ca pe ochii din cap; iar la nunţile tătăreşti şi la întrecerile călare, între ei sau cu rumânii, pe izlazul satului, la Murfatlar şi mai cu seamă la alergările de pe hipodromul de la Anadolkioi, de lângă Constanţa, apărea câte un stol de călăreţi tătari, însufleţiţi şi năvalnici, ca străbunii lor, din armiile lui Genghis-Khan şi Batu-Khan.

* * *

CÂND Hogea Cantemir părăsise Crîmul, Dobrogea noastră făcea parte din împărăţia turcească, sub oblăduirea Sultanului Mahmud al douilea. Odinioară puternică, de robise neamuri şi ţări şi îngrozise creştinătatea, ajungând cu oştile până la Viena nemţilor, împărăţia turcească scăpătase acum de partea cealaltă a culmii şi roasă ca de un rac lăuntric, abia îşi mai ducea zilele. *Omul bolnav* —cum le plăcea muscalilor s'o numiască, pândindu-i moartea, cu gândul ascuns să pună mâna pe partea cea mai mare din moştenire, cum făcuse cu Leşii—se încăpăţânase să trăiască. Mai mult încă, nu numai că nu vroia să-şi dea mai repede sufletul, dar încerca chiar să-şi scuture lâncezeala şi să se ridice din nou pe picioare.

Ca o vijelie, aşa cum îi fusese şi urcarea pe tron, începuse Sultanul Mahmud al douilea, ajutat de vizirul său, necruţătorul Mustafa Bairactar, să facă tot felul de reforme, cu gândul ca să schimbe din temelii împărăţia şubrezită şi să-i dea sânge proaspăt şi viaţă noua. A croit noui drumuri în împărăţie, a înfiinţat *menziluri* şi *giumbrucuri*—poşte şi vămi—şi a trimis la Curţile împărăteşti din Apus, *murahazi*, asa cum şi ele trimiseseră la Stambul, ambasadori; dar mai ales, a vrut să prefacă şi să întocmiască oştile turceşti, după chipul şi asemănarea celor apusene. Uitase însă—după cum spunea Hogea Cantemir—că fără voia lui Allah nu se usucă nici un fir de iarbă de pe ceair şi nu se mişcă nici o frunză, în întunecimea codrului. Soarta i-a fost duşmana lui Mahmud: războaie fără noroc, împtriva muscalilor, cărora noi rumânii le-am plătit gloaba cea mai dureroasă, fiind-că atunci ni s-a smuls Basarabia, trup din trupul nostru şi răscoale şi răsmeriţe ale sârbilor şi grecilor. Ca şi cum nu era de-ajuns împotrivirea oamenilor, începuseră sa cadă şi pacostele asupra împărăţiei: *focul cel mare din Pera, molimă de holeră şi ciuma şi cutremure de pământ, în care musulmanii bătrâni vedeau mânia lui Allah, deslănţuită* de fărădelegile Sultanului, cum numiau ei reformele lui.

Hogea Cantemir venise la Stambul, la carte, după urcarea pe tron a lui Abdul-Medgid, fiul şi urmaşul lui Mahmud al douilea. *Tanzimatul*, adică reforma, cum se chema vremea nouă a prefacerilor, şi-a urmat cursul său şi noul Sultan, mai încrezător în soarta şi roadele lui, l-a numit *khairie tanzimat*, adica *reforma fericită*. Fiul a mers mai departe, pe drumul croit de tată: sub oblăduirea lui Abdul-Medgid, ghiaurii din împărăţie au fost socotiţi de-opotrivă cu musulmanii. S-au schimbat dările, căutându-se să se înlăture strâmbătăţile şi hatârurile, s-a întocmit armata în chipul aceleia din ţările Apusului, primindu-se în ea şi ghiauri. Apoi s-au dat porunci strasnice, ca să nu se mai ia omului nimic cu japca şi nici să i se mai taie capul, fără judecată, nici chiar de paşale şi naziri şi s-a adunat sfat mare de oameni luminaţi, ca să facă legi noui. Banii vechi au fost schimbaţi cu alţii, bătuţi atunci la tarapanaua Sultanului. Atunci a ieşit banul mare de argint, *medgidie*, după numele lui şi bani de hârtie, cărora li se spunea *kaime*.

Reformele lui Abdul-Medgid erau prea însemnate, ca să fie făcute printr'o *iradea* sau *firman*, cum se numiau Domnitorii în Ţările noastre; ori printr'un *buiuruldu*, care era scris în întregime de *calemgiu* şi numai semnat de Sultan. Ele au fost poruncite printr'un *hat-i-serif* şi un *hat-i-hümaium*, în cuprinsul cărora scrisese şi Sultanul câte-va rânduri, cu mâna lui, iar pe margini încheiase cu o poruncă: *mugibinge amel oluna*, adica, pe turceşte, *asa să fie*. Aceasta, în chip de promulgare şi sancţionare, cum se spune acum de cărturari.

In Dobrogea însă, binefacerile *tanzimatului* sosiau cu întârziere, fărâmiţate şi dijmuite de slujbaşii împărăteşti ori nu mai sosiau neam. Vorbia lumea că acum a venit *khairie tanzimat*, dar nimeni nu ştia deslușit, cum o mai fi şi asta. Se zvonise că la Stambul se schimbă orânduiri şi dregători, dar aici tot *topracciul*, care împărţia la oameni, pentru lucru în dijmă, pamântul împărătesc şi *tahsildarul*, care lua omului haraciul, erau stăpânii satelor şi tot în felul de altă dată, dar şi cu omenia de atunci, împărţiau pământul ori luau birul. Viaţa de toate zilele şi portul oamenilor nu se schimbase cu nimic, afară de al *Aianului de la Kiustenge*—al Prefectului de la Constanta, cum am spune acum. Acesta începuse să se poarte în *stambulincă*—o redingotă la două rânduri de nasturi şi cu pulpana lungă, de-i bătea genuchii, numită ast-fel, fiind-că la Stambul o purtau, din porunca Sultanului, toţi dregatorii. Incălţa botine nemţeşti, cu elastic pe glezne, avea pantaloni tot nemţeşti, în locul şalvarilor, iar pe cap, fes roşu, cu ciucur negru, în loc de cealma. Dacă îşi schimbase *aianul* portul, năravul îi rămăsese acelaş: *beilicul* oilor şi *ciubuc parasi*—cum am zice, birul pentru oi şi paralele pentru ciubucul lui, adică *accesoriile*—tot el le hotăra şi de când cu *tanzimatul*, le mai şi mărise încă şi le lua şi de la lume, care nu le plătise până atunci. Veniseră în Dobrogea şi bani de hârtie, dar lumea îi privia cu neîncredere şi primia mai bucuros, când vindea mieii şi lâna toamna, *babanele*—oile bătrâne, ajunse sterpe—vechile lire de aur şi *medgidiile* noui, de argint. Vreme îndelungată de atunci, când Dobrogea era de mulţi ani rumânească, bătrânii, tătari şi rumâni, din Murfatlar, mai pastrau pe fundul sipetului *medgidii* şi când le puneau alături de *piesele* noastre de cinci lei şi vedeau că *medgidiile* sunt mai mari şi mai grele, deşi tot cinci lei mergeau, clătinau din cap nedumeriţi şi spuneau că asta o fi din pricină că Sultanul turcesc e mai bogat şi are împărăţie mai mare decât Regele Carol Intâiul, al nostru, fiind-ca, alt-fel nu ar pune Sultanul argint mai mult, în banii lui. Adevărata pricină însă era că la turci, pe vremea aceia şi banii de argint, aidoma celor de aur, aveau în ei metal, în preţul cât scria pe ei, adică—după cum spun cărturarii şi zarafii—"turcii adoptaseră *sistemul bimetalist* şi atât moneda de aur, cât şi cea de argint, aveau *valoare intrinsecă*".

Mai mult însă decât *tanzimatul*, care nu a fost pricină de mare pricopseală şi bucurie pentru dobrogenii de pe vremea aceia, Sultanul Abdul-Medgid a făcut Dobrogei un dar ce nu se va irosi şi nu se va uita, în vecii vecilor: a pus temelia unui târg, la mai puţin de trei sferturi de poştă, la apus de Murfatlar, Medgidie numit, după numele lui.

Aici a clădit şi o geamie măreaţă, înzestrată cu un bogat *vacuf*—cu danie mânăstirească după cum spunem noi—iar spre podoaba locaşului şi slava lui Allah, i-a dăruit covoare persieneşti de mare preţ. Ca şi Murfatlarul, Medgidia e cheia Dobrogei, fiind-că ori unde ai vrea să te duci sau să te întorci, trebuie să dai prin locurile acelea. Daca Sultanul Abdul-Medgid nu a ales Murfatlarul, sat mare, vechi şi bogat, spre care drumurile vin mai uşor, locurile sunt mai sănătoase şi apa e mai bună, asta e numai din pricină ca a vrut să-şi lege numele de un târg nou, întemeiat de el, fiind-că pe vremea aceia, nu se schimbau numele târgurilor, nici ale clădirilor, care purtau tot timpul, numele celor ce le întemeiaseră sau le zidiseră.

Când vorbia de *tanzimat*, Hogea Cantemir nu era prea mulţumit de atâtea reforme şi libertăţi. Prea veniseră multe şi dintr'o dată şi nu toate la vremea lor, cum s-a dovedit mai târziu şi mai cu seamă, fiind-că se dărâma vechea alcătuire, înainte de a fi putut pune o alta nouă în locul ei.

—"Bre, ciogiuc Istipan"—îmi spunea el mângâindu-ma—"asta nu bun estem, frâu lung la cal şi voie mult la om dam. Om nesilit, ce trebuim, nu facem; ama bucuros ce oprit estem, facem. Om, cum cămila estem: daca *devegi*—cămilarul, cum s-ar zice—la cămila întrebam, cât povară ducem vrem, cămila, un bob de mei, ama coje de la el scotem, răspundem; ama dacă *devegi* cu strămurare cămila împungem, cămila în genuchi cădem şi cât la *devegi* dorinţă estem, încărcăm". Bun asta baie şi primenit estem"—urma Hogea Cantemir, vrând să-mi arate că nu trebue să lepezi lucrul vechi şi prost, până nu ai gata un altul nou şi bun "ama până sapun şi camaşe curat nu avem, unghii tăiem nu trebuim."

—"Ama bre, Hogea Cantemir Effendi, îi răspundeam eu cu hotarâre în glas, trebuia *tanzimat*, să prefacă împaraţia din temelii. Reforme trebuiau, peste tot, de sus şi până jos, că alt-fel imparaţia mergea la pieire. Rumânia noastra are şi ea nevoie de mari reforme şi noi, care acum suntem la scoala, o vom preface, de nu o vom mai recunoaşte", sfârşiam eu cu însufleţire.

—"Bre, ciogiuc Istipan", urma Hogea Cantemir, căutând să-mi domoliască avântul pentru reforme cu ori-ce pret, *tanzimat* asta cum doftorie estem: potrivim după bola, trebuin, ama şi după bolnav potrivim. Nu tot doftorie leac estem este şi sănătate, dăm. Mult vreme pentru *tanzimat* trebuim şi greu mergem. Sultan Abdul-Medgid şi Sultan Abdul-Aziz *tanzimat* dăm la ei, ama *irade* şi *firman* nu destul estem, *buiuruldu* nu destul estem, *hat-i-serif* şi *hat-i-hümanium* nu destul estem."

—"Poate că nu aveau oameni învăţati, să înfăptuiască reformele"—întrebam eu, căpe vremea aceia nu se pomenia de *technicieni* şi *consilieri technici*.

—"Asta nu *zarar* estem"—adică nu era nici o pagubă—spunea Hogea. "Fie-care om la loc al lui estem, treaba ibrişim mergem; dar dacă învăţat mare estem şi nu la loc de la el punem, giaba "tanzimat", giaba *irade* şi *firman*, giaba *buiuruldu*, giaba *hat-i-serif* şi *hat-i-hümaium*. Uite, bre, ciogiuc Istipan, ce întâmplare atunci estem"—urmă sfătos Hogea Cantemir: "Un zi, Sultan cu *murahaz*—cu ambasadorul—inglez, un alt zi, cu *murahaz* franc, un alt zi cu *murahaz* alaman vorbim, când *murahaz* la Sultan, la Ildiz-Kiosk, cu scrisore de la rege de la el venim. Şi asta *murahaz* la Sultan spunem, la ţara de la ele, la *Inglez memeleketi*, la *Fransa*, la *German memaliki* işcole înalte estem, unde tot ce pe lume şi în cer şi sub pamânt şi sub apa estem, învăţăm. Tot fel de *marafet* şi maşinării învăţăm. Este un, *saian harabasi*—cum am zice, *căruţa diavolului*—la el cremăm. Singur asta pe şina de fier, cu foc şi abur mergem şi după el cincizeci de haraba, cu om şi calabalâc, tragem. Alt *marafet* estem, scris pe sârma, de la inglez la franc şi la alaman, cât spunem *Allah akbar*, mergem. Işcola de doftor estem, tăiem om, tăiem inima la purice şi iscola de inginer şi de ofiter şi tot fel işcole şi mult alt maşinării şi *marafet* estem la ele.

—*Buiurum*—mulţumesc—Sultan la *murahaz* spunem, asta la mine trebuim. Vizir chemăm; asta vizir, când copil estem la el *icioglan*—adică paj, copil de casă—la Sarai estem, prieten de la Sultan el estem. Bre, Idriz, la el Sultan spunem, la *Inglez memeleketi*, la Fransa, la *German memaliki*, câte un suta băiat trimetem, la işcole de la ghiaur învăţăm, doftor de om şi dobitoc, inginer, arhitect, ofiţer la tun şi la corabie facem şi alt *marafet* de la ghiaur învăţăm. Nume de la ele la mine dăm, la *tefter* fie-care la nume şi învăţătura unde ele mergem, scriem. Un an trecem, doi an trecem, mult an trecem. Sultan la Vizir poruncim, tote tânăr Stambul întoarcem, *emiclic*—adica în slujbe—punem la ele. Ama bre, ciogiuc Istipan, cu tânar învăţat la işcole înalte, mai rău treaba mergem.

—"Cum asta facem, bre? Sultan spunem; Vizir chemăm şi dacă pus *emiclic*, asta tânar, întrebăm la el.

—"Aşa cum Luminat Padişah poruncim, Vizir răspundem.

—*Aşcolsum sana*—bravo ţie, adică—Sultan la Vizir spunem. *Otur bacalâm*—stai jos, să vedem—şi Sultan *tefter* scotem şi la Vizir întrebăm:

—"Unde acum Achmet Haki Mehmet estem?

—"Achmet Haki Mehmet ? spunem Vizir şi *tefter* de la el scotem, căutăm şi la Sultan răspundem:

—"Achmet Haki Mehmet acum comandir la *Top-Hane*—la Arsenal—estem."

—"Cum bre? Sultan miram. La *tefter* scriem, Achemet Haki Mehmet la Fransa învăţăm, doftor de om el facem. Sultan, poate greşit scriem *tefter* credem şi mai departe Vizir întrebam: "ama Regeb Murtaza unde el acum estem?".

—"Regeb Murtaza, Vizir răspundem, la Edrine—la Adrianopol—la el trimetem, asta molima urât, holera şi ciumă stingem."

—"Cum asta, bre? încruntat Sultan spunem; la *tefter* scriem, Regeb Murtarzo *Garman memaliki* trimetem, inginer învătăm la el, şose facem, pod facem, *şaitan harabasi*—căruţa disvolului, adica trenuri şi căi ferate—facem. Sultan mai departe *tefter* căuţam şi Vizir întrebam: "ama Sorium Abduraman, unde el acum estem?"

—"Soium Abduraman, Vizir raspundem, *başa* la *giumbruc* la el estem, că ala *urum*, ala *ermen* şi a la *cifut* mult *caciarma* şi *matrapazlâc* acolo, la ei facem—adică pe Soium Abduraman l-a numit Şeful Vămilor, din pricină ca grecii, armenii şi ovreii au făcut acolo mari contrabande şi lucruri necinstite."

—"Cum asta, bre. Sultan mult mirat strigăm, la *tefter* scriem, Soium Abduraman la *Inglez memeleketi* învătăm, capitan corabia cu tun facem; ama daca Moscov batem la *Kara Deniz, capudan-pasa* facem la el"—adica dacă bate pe ruşi în Marea Neagră, îl face amiral.

Sultan, cu *tefter* la mâna, întrebăm, mereu întrebăm, ama ce aflăm? nimeni nu estem, unde işcola învăţam: arhitect, la divan judicata facem; ofiţer de la tun, *caimacan*—subprefect—estem; doftor de dobitoc, la corabia cu tun estem. Sultan atunci supărăm, mult supărăm şi la vizir strigăm, *sictor ciorbasi*—adică l-a dat afara din slujbă. Vizir, o vorba nu spunem; stăm mut, cum mut de la Sarai estem. Sultan, mult înfuriat estem. Cu *tesbith*—cu meteniile—de chihlibar, Vizir pe nas şi ochi lovim şi strigăm, Vizir punem, la tălpi batem, prin *pazar*—prin târg—cu nas tăiat plimbăm la el, ureche de la el, la *rusvailâc*—la stâlpul ocării, din piata cea mare—în cuie batem; omorâm Vizir şi aruncăm câini manânca la el, cum *ghiaur*, cum *cifut*, cum *cenghene*. Asta nu Vizir estem—strigăm Sultan—asta *pezevenghi* estem, *calpuzan* estem."

Cum am spune noi acum, Sultanul, după ce l-a dat afară din slujbă pe Vizir, l-a lovit pe obraz cu meteniile, pe care orientalii le au totdeauna în mâini şi le învârtesc între degete tot timpul şi i-a spus că-l va pedepsi cu pedepsele de ocară şi moartea mârşavă, hărăsita, în împărăţia otomană, creştinilor, ovreilor şi ţiganilor, pentru vini de răufăcători, de negustori necinstiţi, falsificatori şi faliţi şi de borfaşi; nu paloşul gelatului sau sugrumarea cu frînghia de mătase, cum e dreptul osmanlâului viteaz, care nu poate purta altă vină decât de *zorbalâc* şi *uigunlâc*, adica de conspiratie si complot. Asta din pricină ca Vizirul nu e osmanlâu, ci om cu meserie ruşinoasă şi fasificator.

—"Tot Luminat Padisah", Vizir trist cum câine bătut, spunem la Sultan şi în genuchi cădem şi mâna de la Sultan sărutăm, vrem, ama Sultan, Vizir cu palma, peste gură lovim. Atunci Vizir sărutăm iminei şi talpa de la Sultan, vrem; ama Sultan un picior în coste de la Vizir dăm şi Vizir duşumea rostogolim la el, la *kervat*—la pat—de la Sultan târăm şi *macat*—adica aştenutul de de-asupra, al patului—sărutăm. Dupa ce sărutăm mult ori, Vizir pola de la *macat* la frunte ducem, duşumea, cu frunte batem, în genuchi stăm, *aman, aman* strigăm şi la Sultan spunem:

—"Luminat Padişah, Fiu de la soare şi de la lună, Umbra de la Allah pe pământ, Sultan de la două lumi, dacă tot om, unde la el învaţam, unde loc de la el estem, la ala loc noi punem, nici Vizir, nici Sultan, la loc unde acum ele estem, nu mai rămânem. *En şa Allah!*"—facă-se voia lui Allah—Vizir sfârşim şi îngenuchi tremurăm şi aşteptăm. Sultan gândim, mult gândim la El, ama Vizir iertăm şi *imiclic*—în pâine, adica în slujba—la el, din nou punem.

Acum, bre, ciogiuc Istipan—urma Hogea Cantemir, dar de data asta cu glas de povaţă—ce la tine, cu mult işcola înalt facem, daca vizir hain estem? Şi alt ca tine estem şi tot an mai mult venim.

Povestea si întrebarea lui Hogea Cantemir mă puneau pe gânduri; dar el nu vroia să-mi taie avântul, ci numai să-mi deschidă ochii, să vad cât de grea, de spinoasă şi de întortochiată e calea vieţii. Mă privia cu bunătate, cum stam îngândurat. Mi se parea că mă învolbură o negură deasă, prin care e greu sa gaseşti drumul drept.

—"Haida, bre, ciogiuc Istipan"—mă trezia, din gândurile mele mohorâte, Hogea Cantemir. "Carte, nu estem *zarar*—nu e paguba. Tu, mereu înainte mergem. Tot înainte—*ileri*."

En şa Allah!

* * *

CA să nu aibă încurcături cu Stăpânirea, bietului om drept, cinstit şi cu frica lui Dumnezeu, nu-i e deajuns să-şi vază în linişte de treburile, de nevoile şi de necazurile lui. Când vine ceasul rău şi slujitorilor haini le întunecă mintea mânia ori îi apucă osârdia peste măsură şi li se năzare *urdù-beleà*—din senin—că omul a făptuit ce prin gând nu i-a trecut, atunci Stăpânirea, care-l are la cheremul ei, îl prinde în mrejele ei, cum păianjenul prinde în pânza lui, musculiţa firavă şi numai Dumnezeu şi norocul îl mai poate scăpa pe om, de pacoste şi năpastă.

I-a fost scris de Allah, se vede treaba, şi bunului şi dreptului Hogea Cantemir să-i cadă *satarà-beleà*—năpastă—pe cap, să pată, fără nici o vină,, ocara rânduită pentru cei vinovaţi de murdalâcuri şi să fie ridicat de la casa lui şi plimbat sub pază, pe la dregătorii; dar aceasta s-a întâmplat pe vremea când Dobrogea era sub oblăduirea Sultanului turcesc, cam pe la începutul coasei.

La poarta casei lui Hogea Cantemir, se oprise într'o dimineaţă, în zori, o căruţă cu coviltir de rogojină şi de pe scaunul din faţă scoborâră doui lipoveni înalţi, voinici, bălani, ciupiţi de vărsat şi bărboşi. Erau îmbrăcaţi în cămăşi roşii, vărgate cu negru şi petrecute pe de-asupra pantalonilor de pânză vânată, încinşi cu brâie late, verzi şi încălţaţi în opinci de coaje de tei. Răscolirâ lipovenii pe sub coviltir, înlăuntrul caruţei, scoaseră o căl-

(*Urmează pag. 4.*)

Hogea Cantemir

dare acoperită cu o cârpă albă și o legătură înfășurată în hârtie cafenie, apoi bătură la poarta Hogii.

—*Hoj gheldi, bre Moscov*, le ură lipovenilor, bun-venit Hogea Cantemir, din pragul ceardacului și scoborî repede treptele, în întâmpinarea lor. Deschise poarta, le dădu mâna, se întrebară de sănătate, apoi Hogea îi pofti să intre în casă. Lipovenii erau vechi cunoscuți, Ermolai Maximovici și Nicanor Sergheevici, pescari din Jurilovca, de pe malul lacului Razelm. Ii aduseseră Hogii, chefal sărat și afumat și nisetru batog. După ce se închinară în pragul ușii, oftând și mormăind la fie-care cruce, câte-un *Boje milostivîi* și *Gospodi pomilui—Dumnezeule milostiv* și *Doamne miluiește*—lipovenii intrară în casă. Se așezară pe scaunele scunde din odaie, ținând mâinile pe genuchi, cum fac copiii la școală, când vor să arate învățătorului, că sunt cuminți și priviau cu ochii lor albaștri, mici și șireți, dar câte-odată nevinovați ca de îngeri și mirați ca ai pruncilor, când se trezesc fără veste din somn, cum Hogea dichisia, pentru ceai, samovarul adus din Crîm, de tată-său, când venise în Dobrogea.

Hogea Cantemir, deși părăsise Crîmul copil fiind, totuși nu uitase limba rusească și o vorbia cu plăcere, cu toate că era graiul cotropitorului și asupritorului, cu lipovenii pescari—și aceștia urgisiți și alungați de aceiaș Stăpânire neomenoasă. Soarta vitregă îi silise și pe ei să-și părăsiască țara și să-și caute mântuirea și pâinea de toate zilele, în Dobrogea, sub oblăduirea Sultanului păgân, dar mai îngăduitor cu legea creștinească a lipovenilor decât Țarul lor pravoslavnic. Alungați de țara-mumă de la sânul ei, ca eretici și fii netrebnici, veniseră în Dobrogea rascolnici din toate sectele, deosebite și vrajmașe una alteia, dar de-opotrivă de protivnice prefacerilor și îndreptărilor aduse în biserica pravoslavnică rusească de Mitropolitul Nikon, al Moscovei: *Popovți*, adică având preoți și chiriarhi hirotonisiți și *Bezpopovți*, adică fără preoți, nici chiriarhi și care se leapădă de dogmele, cărțile sfinte și rânduielile bisericii, ei nerecunoscând decât o rugăciune duhovnicească; dar sunt cei dintâi pe lume, care au îngăduit și femeilor să facă rugaciunile obștești, în adunările lor, așă cum numai în timpurile de azi s-au vazut, la protestanții scandinavi, femei fiind pastori. *Molocani*, al căror nume vine de la *moloco*, ce pe limba lor înseamnă *lapte* și nu se ating de carne de vită sau de pasăre, dar beau laptele și în zilele de post, în felul papistașilor. Ei însă spun că miezul învățăturii lor, de unde li se trage și numele, e *laptele duhovnicesc*, de care vorbește Sfântul Apostol Petre în Cartea lui întâia și Sfântul Apostol Pavel, în Cartea lui către Corintieni și în acea către Evrei. Credința aceasta îi face să se lepede cu desăvârșire de rânduielile bisericii pravoslavnice și să nu creadă în Sfintele Taine, nici să cinstiască Sfinții și icoanele. *Kilistovkini*, care nu suferă sarea și nu o pun niciodată în pâinea sau în mâncările lor; din pricina ceasta —spun ceilalti lipoveni—sudoarea lor nu e sarata, cum e la tot omul.

Hatnici, care-și au numele de la *hata*, ce pe limba lor înseamnă *casa* și se chiamă așa, fiind-că ei îngroapă morții lor în jurul casei, ca viii să nu se despartă, pe lumea aceasta, de cei chemați la Domnul. *Subotnici*, care în locul Duminicii serbează ziua Sâmbetei, așa cum glăsuiește porunca a patra din Decalog și cuvântul Domnului către Moisi, în Exod și nu se ating de carnea de porc și de peștele fără solzi, tot după spusa Domnului către Moisi și Aaron, în Levitic. *Nemoliaci*, care nu fac, ca noi, rugăciuni, nici nu bat mătănii, fiind-că—spun ei—Dumnezeu ne cunoaște, ca pe fii Lui, știe ce ne trebuie și ne dă ce ni se cuvine, așa că a-L ruga și a-I aduce mereu aminte de nevoile și dorințele noastre înseamnă a-L nesocoti și a-L mânia. *Molcialnici*, adică *tăcuți* fiind-că vorbesc puțin și în privința aceasta sunt asemănători șartrezilor papistași, care nu schimbă între ei alte vorbe, decât cele de aducere aminte că vor muri. *Duhoborți*, al căror nume înseamnă luptători împotriva Duhului, fiind-că nu cred în dumnezeirea Sfântului Duh și socotesc că Dumnezeu e nedespărțit de om și în om își are ființa Sa, iar Sfânta Treime nu e decât ținerea de minte, judecata și voința omului. Izvorul adevărului dumnezeesc—spune învățătura lor—e lumina din sufletul omului și raiul, pe pământ și-l înfăptuiește omul.

Snohari mai ziși și *Nevestkici*, adica *nurornici*, fiind că numele lor vine de la *snoha* și *nevestka*, ce pe ruseste înseamna nora. Porecla aceasta de batjocură li s-a dat de ceilalti lipoveni, fiind-ca la *Nevestkici* mireasa își petrece prima ei noapte în patul socrului, iar la *snohari* traieste, dupa aceia câti-va ani cu socrul, fiind-ca sotul ce i-a dat acesta, este, la vremea nuntii, un copil nevârstnic.

Fie-care sectă ținea cu îndârjire la legea ei, ori cât de greșită și chiar necuviincioasă era ea, socotind-o că e singura dreaptă și curată și nu se amestecă cu celelalte secte, pe care le privia ca eretice și spurcate. Lipoveanul purta înotdeauna cu el, în buzunar sau în brâu, un pahar sau o cană și nu ar fi băut, în ruptul capului, din vas străin.

Daca îi deosebia credința, în schimb înfățișarea tuturor lipovenilor era aceaș: toți erau înalți de statură, spătoși, bălani, cu ochii mici și albaștri, bărboși, fiind-că așa s-a purtat și Mântuitorul nostru și dese ori cu fața ciupită de vărsat, fiind-că nu vroiau, pentru nimic în lume, să se vaccineze. Vaccinul îl socotiau ca un semn de recunoaștere al celor înrolați de Antichrist în oștile lui, cu care va să dea navală împotriva cerului; dar Antichrist va fi zdrobit de Dumnezeu și prăvălit în bezna iadului, împreună cu sfărâmăturile oștilor sale. Când lipovenii au văzut că doftorii și agenții noștri sanitari vin în casele lor, cu registrele de stare civilă, de la Primărie și-i vaccinează, făcându-le cu briceagul, un semn nepieritor pe braț și scriindu-le apoi numele într'o condică, din care le da și țidulă la mână, și-au spus că aceștia sunt slujitorii lui Antichrist și adună lume pentru oștile lui. Atât de înrădăcinată a fost această credință greșită, că, mult mai târziu, prin 1904, cu prilejul unei călătorii pe Dunare a lui Voda Carol întâiul și a Doamnei Elisabeta, aleșii lipovenilor au venit cu jalba în protap, la El, pe vapor, cerându-I să-i scutiască de vaccinat. Așisderea toți lipovenii din orice sectă ar fi fost, nu fumau, fiind-că —spuneau ei—tutunul e buruiana diavolului. El dă fumătorului înfățișare de diavol, care scoate foc din gură și fum pe nări și-l îndeamnă la gânduri necurate și isprăvi diavolești.

Mai veniseră în Dobrogea, tot din tara rusească si tot ruși de neam și *scopiți*, care-și zmulg și leapădă bărbația și fac din această schilodire, botezul și mântuirea lor, după învățătura și pilda apostolului lor, Kodrat Selivanov. Dar ei, fără să știe, nu urmează decât greșita interpretare, de către Fericitul Origen, a Evangheliei de la Matei citire; "Dacă ochiul tău drept e pentru tine, pricină de cădere, zmulge-l și zvârle-l departe de tine, că e mai bine pentru tine, ca un singur din mădularele tale să piară, decât întregul tău trup să fie aruncat în ghehena; dacă mâna ta dreapta e pentru tine, pricină de cădere, tai-o și azvârl-o departe de tine, fiindcă e mai bine pentru tine, ca un singur din mădularele tale să piară, dar ca trupul tău întreg să nu meargă în ghehena. Iar mai departe, tot Evanghelistul Matei spune că sunt *fameni*, adica scopiți, care s-au nascut așa din pântecele mamei, că sunt fameni, care au fost făcuți așa de oameni—cum sunt eunucii—și sunt fameni, care *singuri* s-au făcut așa *pentru împărăția cerurilor*. Erezia și schilodirea scopiților, raspândită și printre boieri muscali și în armatele Țarilor, are încă rădăcini puternice și chiar acum, sub stapânirea bolșevicilor, au fost judecați de tribunalul sovietic din Leningrad, scopiți vinovați de răspândirea învățaturilor și botezului lor sângeros.

Toți acești rascolnici și eretici își aflaseră mântuirea sub stăpânirea turcilor păgâni, în Dobrogea, unde erau volnici să-și ducă viața trupească și să-și caute mângâiere și izbăvire sufletului, fie-care după credinta și priceperea lui.

Lipovenii se așezaseră pe lângă Dunăre și lacuri și pe malul mării, ca pescari; dar când pescuitul mergea greu ori era oprit, cutreerau satele, vânzând pește sărat și afumat sau se tocmiau la coasă. Dobrogeanul lua mai bucuros cosaș lipovean la tăiatul grâului, al orzului și al ovăzului și pe cel tătar la cositul fânului: lipoveanul așeza din coasă, palele gata de legat, dar lăsa prea mult pai netăiat, fiind-că îl reteza la trei palme domnești sub spic, iar tatarul cosia iarba la un deget de-asupra pământului, de credeai că au păscut oile prin fâneață.

Hogea Cantemir puse samovarul pe *sofra*, aseză alăturea cești, fie-care pe farfurioara ei și un ceainic, unde aruncase frunze de ceai. Răsuci, canaua samovarului și opări cu apa în clocote, frunzele din fundul ceainicului. Aduse apoi o chisea plină cu bucăți de zahar și îmbie pe lipoveni să bea ceaiul, dupa obiceiul lor, adica turnând pe fundul ceșcii sau a cănii lor, ceai tare din ceainic și umplând-o apoi cu apă fierbinte din samovar, iar din ceaiul ast-fel pregatit, să soarbă, după ce mușcau din bucata de zahar, atât cât ciupește șoarecele, cu dințișorii lui mici și ascuțiți. Dar de data asta, lipovenii nu se atingeau de zăhar și la îndemnul Hogii, Ermolai îi răspunse, cu glas blând și duios, ca și cum ar fi căutat să se desvinovățiască de o faptă supărătoare:

—Bre, Hogea Cantemir Effendi, ști, azi *Giuma* la voi, la musulmani; la noi *hristian*, Vineri iesti, zi de post iesti și zahăr asta nu de post iesti La fabrică îl lucrează cu sânge și cărbune de oase de vită. Noi lipovan, *staroobriadți* suntem, după legea veche mergem, *starovieri* chiamă la noi și la zi de post, ceai, cu stafide bem. Tot *v prikusku*—sfârși Ermolai, privind blajin și supus pe Hoge. Lipoveanul bea *v prikușku*, cu o bucățică de zahar și în zile de post, cu câteva boabe de stafide, un sfert de vadră de ceai, turnându-l binisor din ceașcă în farfurioara ei și apoi sorbindu-l tacticos, după ce a mușcat o fărâmițică de zahăr sau de stafidă.

—*Horoșo, bre Moscov, tak i budet*—bine bre, așa să fie—răspunse zîmbind cu îngăduință Hogea Cantemir, care cunoștea *adetul*—obiceiul—și legea curioasă a lipovenilor și scopiților. Trimise băiatul la grec, la băcănia lui Socrate Rosalis, tatăl lui Aristide—*Rusalie*, cum îi ziceau oamenii din sat să cumpere stafide și o lămâie, ca să nu fie ceaiul searbăd și să te leșine pe inimă, după ce l-ai băut.

Se ospătară lipovenii, mulțumiră Hogii și se închinară, făcând cruci mari și bătând mătănii. Hogea Cantemir le plăti o *medgidie* pentru chefali și nisetrul batog și dupa asta, Ermolai și Nicanor își luară drumul, cu căruța, în care aveau pește sărat și afumat, să-l vânză prin Murfatlar și prin satele învecinate. După plecarea lor, tocmai cum Hogea Cantemir punea la păstrare chefalul și batogul cumpărat, intră în casă Menan Maxut, *urum*, adică grec, turcit și pripașit prin sat, unde era ceauș la Primărie. Venia la Hoge cu'o vorbă, din partea *muktarului* și Hogea Cantemir, om bun la inimă și filotim, se gândi să-i trimită *muktarului*, odată cu răspunsul și câțiva chefali afumati.

—"Ia dă-mi bre, Maxut, o hârtie din raftul din colț", îi spuse Hogea arătând ceaușului rafturile cu cărți și pe de-asupra tot felul de hârtii, în timp ce alegea câți-va chefali afumați, mai mari și mai frumoși, cu gândul să-i înfășoare în hârtie și să-i trimită *peșcheș*, *muktarului*, prin ceauș.

—"Nu asta bre, Maxut", îi spuse Hogea ceaușului, care-i întindea o hârtie albă, mare și groasă, cu scrisuri pe ea și o pată roșie, amestecată cu negru, jos și la dreapta, de credeai că e un *mühür hümaium*—o pecete împărătească. Asta *sened* este, *mühim* este, sfârși Hogea, vrând să-i spuie ceaușului, că hârtia ce acesta îi întindea, ca să înfășoare cu ea chefalii afumați, e un act de mare importanță.

Menan Maxut, când auzi de act de preț, ascunse hârtia, pe furiș, sub mundir în timp ce tot căuta o alta pentru înfășurat. Găsi, în cele din urmă, o pungă veche, printre celelalte hârtii și i-o dădu Hogei, care înfășură în ea, cu grije, peștii aleși.

Mulțumit de venirea lipovenilor, de chefali și de batog, dar mai ales de plăcerea ce credea că-i va face *muktarului*, trimițându-i un *peșches*, Hogea Cantemir se duse la geamie, pentru *ezanul* și *dhorul* de la prânz. Chemă din minaret, pe credincioși la rugăciune, făcu slujba în geamia goală, cum se întâmpla mai întotdeauna la vremea prânzului și se întorcea liniștit spre casă, după ce mai dase o raită prin partea tătărească a satului. Intâlni în drum pe oamenii din caraulă, duși de zor spre Primărie, de ceaușul Menan Maxut, care când îl zări pe Hoge, întoarse capul într'o parte, prefăcânduse că nu-l vede.

Hogea Cantemir tocmai se așezase la masă, când, în pragul ușii se ivi *muktarul* cu Menan Maxut alături și după ei, în ceardac, caraula de opt oameni, încinși cu iatagane și cu pistoale în brâu.

—*Hoj gheldi, Efendi muktar*—bine ai venit, domnule primar—îi spuse Hogea muktarului și ca om cilibiu, îl pofti la masă; dar muktarul abia mormăi un *hoj boldu* —bine te-am gasit—la binețele și poftirea Hogii, pe care îl privia încruntat și dușmănos, tot boscorodind din gură, vorbe ce nu se înțelegeau bine. Se întoarce apoi spre ceauș și-i porunci cu multă asprime în glas: "Maxut, ia doui *askeri* din caraulă și *ciabuc, ciabuc*—repede, repede—cu Hogea la *Caimancanlâc*—la Subprefectura—la Medgidie. Și cu *senedul*—cu actul—mai spuse el, dând ceaușului hârtia, pe care acesta o luase pe furiș și o ascunsese sub mundir, când fusese în casa Hogii.

—"Ce asta *fesat*—ce turburare—este bre, Effendi muktar"—întrebă nedumerit, dar linistit Hogea Cantemir. "Ce pricina este la asta *dandana*, la asta *bozgun*—la alarma, la furtuna asta—în casa mea?".

—"Este, bre, Hogea Cantemir", răspunse apăsat muktarul și începu să strige mânit: "este *zorbalâc*, este *ghisli tertip*, este *casuslâc*, mare *sinaet davasi* este. Berechet este, cu toptanul este, cu ghiotura este, cu duiumul este. "*Kaaneli uzuna* este", sfârși muktarul, îngrozit și el de învinovățirea din urmă. Ii spusese așa dar, că Hogea Cantemir s-a facut vinovat de uneltiri violente, de conjurație, de complot, de conspirație, că e iscoadă a strainului și aceasta e mare afacere criminala; că sunt destule vini în sarcina lui și la urmă, că asta e înaltă trădare. Apăsa pe fiecare cuvânt, ridicând din ce în ce glasul, la fiecare nouă învinuire și numără vinile, îndoind, cu degetul mare de la mâna dreaptă, degetele mâinii stângi, începând cu cel mic. Când a sfârsit cu numărătoarea, muktarului i s-a parut că a socotit nu numai cinci vini grele, dar și cincizeci de trepte ale ocnei, scoborâte de Hogea Cantemir și la cea din urmă treapta, vedea ca aevea și paloșul gelatului, zburându-i capul. Hogea era dovedit acum ca osmanlâu fără *sadacat*—fără devotament către Padișah—și dușman al împărăției și al *tanzimatului*.

—"Asta *caimacan* — subprefectul — cercetează", sfârși muktarul, spumegând de mânie.

Hogea Cantemir privi cu bunătate și îngăduință pe muktar și oamenii din caraulă și cu mustrare pe Menan Maxut, care, prins acum de o întârziată căință, dar mai ales intrat la spaimă de neașteptata întorsătură a lucrurilor, pricinuită de isprava lui mârșavă, căuta să-l înbune pe Hoge, rugându-l cu glas umilit:: "*iavaș, iavaș*, bre, Hogea Cantemir Effendi, nu este *zarar*—adica, încet, încet, n'o sa fie nici o pagubă. Caimacan, nu omoară"—sfârși el, în chip de desvinovățire și încurajare. Știa el că se primise la Primrie porunci aspre, cum că nici Pașa și Nazîrul Silistrei nu mai poate tăia capul omului, cu de la el putere, ci numai judecata îl poate osândi să i se ridice viața. Era meșter *urumul* turcit în *caciarmale*—în înșelătorii—dar acum nu mai găsia nici el altă scăpare, decât ca muktarul să-l trimită pe Hoge la Caimacanlâc, la Medgidie, unde, poate, zarva și tevatura se va potoli.

Pricina asprimei neobisnuite și a spaimei fără temei a muktarului își avea lămurirea în poruncile strașnice primite de la Caimacanul din Medgidie și *Aianul*—Prefectul—de la Kiustenge, care și ei, la rândul lor, le primisera de la *Pașa și Nazîrul* Silistrei, iar acesta din urmă, de la Vizir și de la Sultan. Se zvonise că în Dobrogea e lume protivnică *tanzimatului—reformelor*—și că *acesti uneltitori ar fi în legături tainice, nu numai între ei, dar* chiar cu muscalii, care întotdeauna au *fost dușmanii* Sultanului și au căutat în toata vremea, să pescuiască în apă turbure, spre paguba Padișahului și a Împărăției otomane. Și li se proruncia acestor osmanlâi *sadacatlâi* —acestor osmanlâi credincioși Împărăției—să vegheze cu mare băgare de seamă și să prinză și să închida pe vinovați.

—"Ce-o fi scris pe hârtia luată pe furiș, de ceaușul Menan Maxut, din casa lui Hogea Cantemir, că nimenea nu cunoaște slovele de pe ea, nici nu-i poate ghici înțelesul. Sunt unele slove, care ar aduce cu scrisul turcesc, dar e mai încurcat și se pierde în alte slove necunoscute. Nu cumva hârtia asta au adus-o Ermolai sau Nicanor, care or fi ei lipoveni izgoniți din țara lor de Țarul muscălesc, dar tot ruși trebuie să fi rămas în suflet. Și de unde veniau ei acum? Că lipovenii, cu lotcile lor subțiri și ascuțite, care spintecă apa ca delfinul, ajung—chip că merg la prins de morun și de nisetru—până la Limanul Nisrului și chiar la Hagi Bekir, căruia muscalii îi spun acum Odessa. Și ce-au facut lipovenii și Hogea Cantemir cu lămâia cumpărată de la Socrate Rosalis? Lamâia are ea zeama bună de pus în ceai sau în băutură rece, dar zeama ei e bună și pentru scrisuri tainice. Intrebările acestea și le pusese muktarul, când ceaușul Menan Maxut îi adusese hârtia luată pe furiș din casa Hogii și-i povestise toată tărășenia cu venirea lipovenilor și cumpărărea lamâii de la băcănia lui Socrate Rosalis. Dar cum nici muktarul, nici altcineva de la Primărie nu putuse citi hârtia, nici găsi deslegarea tainei ei, sau gândit cu toții, că numai caimacanul poate să-i dea de capăt și să facă el, pe urmă, cele trebuitoare, cu vinovatul.

Va urma

Ghiocei.

DELAVRANCEA ORATOR

de C. Xeni

ACTIVITATEA literară a început-o Delavrancea scriind nuvele; stilul românesc impecabil și de o inspirație poetic-sentimentală a cucerit îndată publicul românesc. In maturitate a dat Teatrului Național o piesă în patru acte "Apus de soare", jucată de nenumărate ori și cu mare succes întotdeauna. Era povestea imaginată sau reală a unei pasiuni târzii care aprinsese inima bătrânului Ștefan cel Mare. Dar înclin a crede că contemporanii lui Delavrancea nu-l prețuiau nici pentru stilul fără prihană al nuvelelor lui, nici pe dramaturgul pasiunei de toamnă a marelui Ștefan. Faima și-o câștigase ca orator neobiciunuit de strălucit.

L-am auzit vorbind, deseori, și la bara Justiției, și în întrunirile politice de partid și în Parlament. Putea-voi să'i schițez oratoria? O încerc cu plăcere.

Fizicul lui Delavrancea? Nu era nici oribil ca Mirabeau, nici urât ca Titulescu, ca să nu uităm pe urâții noștri. Avea un fizic interesant, chiar plăcut la vedere. Căci pe un trup subțire, mai mult înalt, trona cu mândrie un cap impresionant, un cap de leu. Părul de o neobiciunuită abundență, roșcovan și creț încadra figura lui calmă, aproape rece. Ochii albaștri, mustața mică, tunsă și un mic barbișon—o mică "țăcălie"—cum se spunea pe atunci, părea un mic anachronism chiar în vremea acea. Umbla încet, puțin aplecat din spate, lipsit de orice ostentație. La gât, o lavalieră neagră de artist.

Născut într'o mică localitate din județul Ilfov, Barbu Ștefănescu și-a început studiile la București, și-a terminat studiile juridice și a devenit avocat după ce dăduse deja probele talentului său literar. Dar lucru curios: talentul de orator, elocința lui se descoperă în micile pledoarii de debutant. Baroul și politica atrăgându-l din ce în ce mai mult, activitatea literară se împuținează. Talentul de orator îi aduce succese; activitatea literară se limitează la îmbogățirea coloanelor "Voinții Naționale", organul partidului liberal-brătienist condus pe atunci de Gogu Cantacuzino, fostul ministru de Finanțe al liberalilor.

Și iată-l pe Barbu Ștefănescu păstrându-și în luptele politice pseudonimul literar, Delavrancea; ajunge deputat, este ales chiar Primar al orașului București. Și moare la Iași, în refugiu, în 1917, amărât și încă destul de tânăr.

* * *

STĂPAN pe două, mare talente, talentul de a scrie și talentul de a vorbi, Delavrancea devenise cineva *atât* în politică cât și în literatură. Cred că deși partea cea mai activă a vieții lui o consacrase Baroului, dar mai ales politicei, inima lui rămăsese credincioasă literaturii. In articolele lui politice se trăda literatul. Fraza cizelată, limba românească limpede și colorată, imaginile cu care își înflorea până și articolele de polemică, dovedeau cât demult omul politic rămăsese omul de litere. Și încetul cu încetul, oratoria, oratoria de bară, de întruniri publice, de parlament, l-au smuls cu totul din câmpul literar.

In ce consista talentul lui oratoric? Cu cari dintre oratorii contimporani semăna el? Ce artificii de vorbă îi erau caracteristice?

* * *

DELAVRANCEA nu semăna cu nici unul din oratorii contimporani lui. Oratorii nu seamănă între ei. Delavrancea nu avea nici argumentarea plină de gândire politică, nici prestigiul covârșitor al unui P. P. Carp; n'avea nici elocința rece și surâzătoare a logicei lui Titu Maiorescu; nici verva scăpărătoare, simpatică și rapidă a lui Take Ionescu, nici elocința emfatică, nutrită de cultură clasică a mândrului Alex. Lahovary; nici finețea exoticului Matei Cantacuzino; nici eleganța impecabilă a lui Al. Marghiloman. Mai puțin încă, n'avea torentul vijelios și risipit al lui N. Iorga, nici profunda, tunătoarea elocință de profet și de luptător a părintelui Lucaci.

Oratoria lui Delavrancea era măsurată, era literară, dar era dramatică. Nu te cucereau atât ideile cât forma literară, dicțiunea lui clară, fraza muzicală și gestul. Și ce limbă românească! Incepea încruntat. Nici un zâmbet în tot timpul discursului; nici un cuvânt de spirit. Era la el o concentrare serioasă asupra ce urma să spună, o cinstită preocupare de a exprima ceace trebuia și de *a mișca* pe cei cari îl ascultau. Nu'l interesa atâta să convingă, cât să miște inimile, să emotioneze. Inima nu e oare drumul spre minte?

Era un spectacol de neuitat când acest "magician al cuvântului"—cum i s'a spus—intra în adâncul expunerii și ridicând vocea tot mai mult lărgea și gestul, scutura bogata lui coamă de leu care părea a complecta și fraza și tunetul vocei, iar cu ultimul gest cutremura sala și deslănțuia ovațiile. Firește, nu în parlament Delavrancea culegea succesele lui cele mai răsunătoare. Nu acolo era câmpul lui de victorii. In parlament, interesul politic al partidelor nu îngăduie, decât la mari și rare ocazii, o unanimitate de admirație. Succesele le-a obținut în întrunirile partidului său propriu, în întrunirile alegerilor generale, în sălile arhipline ale partizanilor săi politici, în acele săli în care polemica și atacul virulent își pot da curs liber afirmațiilor deorice natură. Acolo da, câmpul elocinței e fără limită și un talent ca Delavrancea se putea ridica fără frâu până în sferele cele mai de sus ale marei elocinți.

Dar asemea discursuri sunt efemere. Odată trecut interesul momentului, trecută lupta, nimic nu rămâne: nici frumosul discurs, nici emoția sălii, nici furtuna ovațiunilor. De aceea, în deosebire de ceilalți oratori, n'a rămas după el un singur volum din tot ce a rostit așa de frumos.

Delavrancea avocat? Nefiind bogat ca Al. Lahovary, Carp, Marghiloman sau Brătianu, el a trebuit să activeze într'o profesie lucrativă. Avea copii; pianista Cella Delavrancea era favorita. A intrat în Barou unde a întâlnit pe Maiorescu, pe Take Ionescu, pe talentatul Alex. Djuvara. Mihail Corné, ilustrul avocat al României, trăia încă. Dar Delavrancea nu iubea Baroul; venea numai când avea ceva de pledat și nu întârzia niciodată pe sălile Curței de Apel, acolo unde inteligența și spiritul se cheltuiau așa de larg între două procese.

Și—ce e drept—lupta de bară, în afară de Curtea cu jurați, nu era făcută pentru el. Căci la bară procesul se câștigă prin știința principiilor de Drept și a textelor, prin mânuirea isteață a argumentelor, prin cunoașterea migăloasă a dosarului... Patima, emoția, imaginele plac și acolo, de sigur, dar nu duc la sentința dorită.

Și iată-l în lunga robă neagră pe avocatul Delavrancea, cuviincios și serios, așteptându-și rândul la cuvânt. Neavând o clientelă prea numeroasă, venea cu dosarul studiat. Și, firește, exprima clar și frumos tot ce trebuia spus.

L'am văzut, de mai multe ori, în chiar așa zisele procese mari. Era atunci alături de colegi iluștri: Vasile Missir, Mișu Antonescu, Eugeniu Stătescu, Toma Stelian, Take Ionescu. Presupun că clienții bogați angajau pe Delavrancea nu atât pentru știința lui juridică, ci mai mult pentru faima talentului său. O pledoarie frumoasă nu strică în atmosfera finală a procesului... Din potrivă; forma literară într'o pledoarie e un adaos neprețuit. Căci ideea cere să fie îmbrăcată, frumos îmbrăcată. Ca o femee. O formă literară, o formă aleasă, o comparație fericită, o imagine luminoasă, aruncată abil într'o uscată

Barbu Delavrancea.

expunere juridică, ține mereu trează atenția și câștigă simpatia judecătorilor. In Franța, marii avocați erau întotdeauna de o strălucită cultură literară . Citindu-le pledoariile în colecția de cuvântări ce se publică îndată după moartea lor, simți o desfătare literară care te surprinde și uiți, uneori, că e un jurist, un avocat la bară care a vorbit.

Și ca să nu neglijăm nici dreptul anecdotei, fie-mi permisă o reminiscență tocmai din Călărași. Era vorba de un proces, devenit celebru, al milionarului Petrovici-Armis, cu Ciorolenii depe moșiile lui, proces care dura de 50 de ani. După o casare a Inaltei Curți de Casație, iată că procesul e trimis înaintea micului Tribunal din Călărași. Toți avocații mari porniseră dimineața la Călărași; printre ei se afla și Delavrancea, angajat de Petrovici. Cum trenul ajungea în spre amiază, Tribunalul admisese ca în mod excepțional, ședința să nu înceapă la orele 12, ci la ora 1, pentru ca ilustra falangă de juriști—vre'o 10—să poată dejuna. Au intrat într'un mic restaurant, sărac și aproape gol. Repede "comanda". Un biet chelnăr, complect zăpăcit, veni repede cu o foaie de hârtie pe care, cu cerneală violetă, erau scrise câteva mâncări simple, "naționale". Delavrancea o luă și el în mână, grav și calm. Nimic nu'i plăcuse; a pus hârtia pe masă și pe când ceilalți mâncau deja câte ceva, el a cerut "lista" de vinuri. Nici o listă. Chelnerul i-a spus respectuos că n'au listă, dar au un mic vin roșu și unul alb. Delavrancea le-a cerut pe amândouă în câte un păhărel. Cu atenția concentrată, le-a gustat pe amândouă și a îndepărtat paharele cu oroare. Timid și speriat de acest eșec, chelnărul a îndrăsnit să propună un al treilea vin "cam oțetit", pe care clienții îl refuză. A cerut să'i aducă și din acela. O degustare înceată, savantă și, în disperare de cauză, Delavrancea s'a mulțumit și cu acest vin oțetit. Dar, între timp, colegii lui terminaseră dejunul și în trei birji prăpădite au plecat la Tribunal, urmând ca Barbu să vie după ei... cum a și fost.

Desbaterile au durat câteva zile. Lui Delavrancea i se rezervase o parte mai puțin aridă din proces și a pledat frumos.

Dar ceace va rămâne neuitat pentru cei cari l-au auzit, ceace rămâne ca punct culminant al elocinții marelui orator, este pledoaria rostită în fata Curței cu jurați din București, în procesul răsunător al arhitectului Ion Socolescu. Niciodată Barbu Delavrancea n'a risipit cu mai multă pasiune darurile cu care se născuse, pentru una din cauzele cele mai ingrate. O spun pentrucă, strivit într'un colț din vasta sală a juraților, am asistat la toată desbaterea. Socolescu, arhitect de mare reputație, fusese, spre norocul lui, coleg de clasă cu Delavrancea. Fără această norocoasă întâmplare, ar fi fost condamnat cu siguranță.

Socolescu locuia în casa proprie clădită de el în stil românesc, situată în plin Bulevard. Ducea cu frumoasa lui soție un trai luxos, chiar prea luxos. De aici, încurcături bănești... Și tot mai grave. Și într'o noapte, palatul lui Socolescu a luat foc deodată și din mai multe părți în acelaș timp. Casa a ars complect. S'au făcut cercetări minuțioase. Tot Bucureștiul se pasiona, deoarece ancheta descoperise focare de incendiu așezate cu pricepere în diferite colțuri și la diferite etaje. Societatea de asigurare "Dacia România" numise experți cari au conchis că focul fusese pus cu intenție. De cine? Iată marele punct de întrebare. Bănuitul este numai Socolescu. După o lungă anchetă a polițiștilor și experților, bănuiala se schimbă în certitudine. Socolescu a fost adus în fața Curței cu jurați; procurorul a pronunțat un rechizitoriu sdrobitor. Pentru opinia publică nu mai exista nici o îndoială asupra vinovăției lui Socolescu.

Dar acuzarea a primit, de-odată—un sprijin neașteptat. Societatea "Dacia România" refuza să plătească asigurarea, dovada fiind singură că focul fusese pus. Au fost angajați să pledeze contra lui Socolescu doi mari fruntași ai baroului, două mari talente: Take Ionescu și Alex. Djuvara. Și iată că sare în apărarea acuzatului, Delavrancea. Sentimental și emotiv, el nu vedea în acest pasionant conflict decât soarta fostului coleg de clasă. Și s'a aruncat în luptă trup și suflet.

Un proces în adevăr "gras" cum se spune în limbajul comun. Un proces complex, cu dovezi precise dar și cu unele mici îndoieli. Un proces extraordinar, un proces neverosimil, important prin situața personajului acuzat cu tărie de reprezentantul Justiției și, mai grav încă, de quasi unanimitatea opiniei publice. Ce sursă de elocință pentru cele trei mari talente ale Baroului!

Firește, nu e locul să expun argumentarea abilă, rapidă, impresionantă a lui Take Ionescu Nici eleganța fină și tăioasă a pledoariei a acelei maladive siluete care era Alex. Djuvara.

Delavrancea, speriat oarecum de atmosfera ostilă a sălii care vibra contra lui Socolescu, a luat cuvântul ezitant și vizibil emoționat. Ceasuri de-a rândul, ceasuri lungi care păreau că nu se mai sfârșesc el și-a dăruit toată bogăția elocinței pentru a dărâma, unul câte unul, argumentele care sdrobeau pe amicul și clientul său. Desigur, cea mai caldă, cea mai impresionantă din toate cuvântările lui. Talentul și afecțiunea erau duse la paroxism. Și a sfârșit plângând.

Sala toată, deși ostilă, a rămas mută. Totuși condamnarea părea în afară de îndoială. Cei 12 jurați se retrag în fine în camera de deliberare. E seară. Se înoptează. Lumea stă nemișcată. Așteaptă. Tensiunea crește iar orele trec una după alta. Ochii stau țintă la ușa de lemn sculptat care se va deschide odată aducând verdictul. Și în fine, tocmai spre ziuă, cei 12 jurați sdrobiți de oboseală, după o grea luptă de îndoieli și de ceartă, intră în ședință încet, rând pe rând. Tăcere de mormânt. Și iată căzând depe buzele primului jurat un verdict de achitare! Șase jurați au opinat contra lui Socolescu, șase pentru el. După legea penală, paritatea profită acuzatului. Socolescu e achitat, e... spălat!!

Uimirea publicului din sală ca și din afară, a fost generală. Fără elocința lui Delavrancea, verdictul ar fi fost altul... Socolescu s'a strămutat la Ploești unde a trăit în umbră, dar n'a mai trăit mult.

Din tot acest proces n'au rămas firește decât amintiri tot mai șterse, tot mai depărtate. Dar au rămas din valurile de elocință, a rămas amintirea a două imagini fericite, care au mers multă vreme din gură în gură. Una a lui Delavrancea: spre a micșora efectul pledoariei lui Take Ionescu, el a spus juraților: "Recunosc că am o sarcină grea ca să pot dărâma tot ce a spus dl Take Ionescu, această *fiară a cuvântului*". O imagine de toată frumusețea, care a trăit multă vreme. Și alta mai frumoasă încă, o comparație de antologie. După achitare, Curtea a dat cuvântul din nou Societății "Dacia", pentru pretenții civile, dacă vrea să le invoace. Și s'a sculat Al. Djuvara, pentru o simplă declarație negativă. Cu acest prilej, desbaterea s'a închis asupra următoarelor cuvinte: "Domnilor jurați, verdictul Dvs. spală pe Socolescu de oribila acuzare a Societății. Dar îl spală cum spală marea cadavrele ce aruncă la țărm". Această splendidă, neașteptată și disprețuitoare imagine, a uimit sala. Și mulți ani a fost repetată și fixată chiar în cărțile de elocință.

* * *

DELAVRANCEA, ca toți oratorii mari, e uitat. Căci oratorul, ca și marii actori, domină pe contemporanii lor prin prezența, vocea, gestul sau farmecul lor. Aceste bunuri așa de cuceritoare, dispar însă odată cu omul. Scena elocinții este efemeră ca și vocea marelui actor. Ea n'are privilegiul pictorului, muzicantului sau savantului, care închid în pagini durabile, în pagini eterne, aurul inspirației lor.

După orator rămâne numai amintirea celor cari l-au aplaudat. Și nu după prea mult timp nu rămâne nici atât...

Care cu boi pe drumurile Gorjului.

C. RADULESCU-MOTRU

DE ION PETROVICI[1]

Poate că nu a sosit încă momentul unui studiu de ansamblu al operei filosofice a d-lui C. Rădulescu-Motru. Gândirea sa, deşi aşternută în numeroase volume, este în curs. D-sa nu este dintre acei cugetători care să-şi fi dobândit deodată, printr'un fel de intuiţie bruscă, conturul definitiv al concepţiunii sale. Nu este cazul lui Schopenhauer bunăoară, care şi-a terminat din tinereţe construcţia sa filosofică, căreia n'a mai avut să-i adauge pe urmă, decât unele anexe şi dependinţi.

Construcţia d-lui C. Rădulescu-Motru urmează ca să zicem astfel—sistemul *pavilionar*. Avem o construire lentă, în care se adaogă succesiv clădire la clădire, avansându-se către un ansamblu care deşi se poate bănui de pe acuma, nu este încă isprăvit.

O scurtă caracterizare a locului pe care d-l C. Rădulescu-Motru îl ocupă în cultura românească—independent de aspectele viitoare ale operei lui—aceasta, se poate mai lesne face şi vom şi încerca în rândurile ce urmează.

In deobşte, în orice cultură, filosofia ocupă un rol aparte. Ea nu este un simplu mădular, care la nevoie ar putea să şi lipsească. Dânsa are repercursiuni în toate ramurile vieţii culturale, fiindcă ea este aceea care dă directivele ferme, aceea care autoriză şi fundamentează. Chiar dacă o cultură se elaborează şi fără amestecul făţiş al filosofiei, aceasta din urmă se găseşte totuşi latentă sub formă de procesus instinctiv, şi în orice caz ea trebue să pună mai târziu sigiliul care dă culturii în chestiune autoritatea necesară.

Filosofia, pe lângă valoarea ei directă, are astfel o imensă valoare instrumentală, şi un filosof—demn de acest nume—nu este numai un meditativ singuratic, ispitit de anume probleme speciale, ci un îndrumător în toate regiunile culturii. Emerson spunea în formă lapidară, că mai sus de fântână trebueşte căutat şi găsit izvorul. Este o admirabilă caracterizare a poziţiei ce o are filosofia—ştiinţa principiilor faţă de ansamblul vieţii culturale, pe care o domină—adesea invizibilă—alimentând-o şi cârmuind-o.

Din cauza acestui rol social al filosofiei, un gânditor îşi poate sluji cultura patriei sale chiar dacă nu este original. Lipsa de originalitate este o mare lacună pentru cine năzueşte să împingă mai departe progresul intrinsec al cugetării filosofice. Poate însă şi fără o vădită originalitate, cu principii împrumutate de aiurea, să dirijeze vieaţa intelectuală a ţării lui, — mai ales când aceasta e rămasă înapoi.

Este cazul elocvent al lui Titu Maiorescu, care a executat o operă critică ce totdeauna va fi pomenită cu recunoştinţă fără ca dânsul să fi fost propriu vorbind un creator în sfera ideilor filosofice.

Fireste nu voiu spune că opera d-lui Rădulescu-Motru va fi în totul asemănătoare aceleia a lui Maiorescu şi că nu ne-a dăruit nici dânsul scrieri de creaţie proprie (2). *Voiu sublinia numai, în conformitate cu ceeace mi-am propus în aceste rânduri, că şi d-l C. Rădulescu-Motru a avut în ţara noastră un rol cultural, independent de forma în care tinde să se închege partea personală a meditaţiilor lui.* Ca şi profesorul său Maiorescu, şi dânsul a pus umărul la înfiriparea culturii româneşti şi este *reprezentantul filosofic* al unui moment important al evoluţiei noastre culturale, — bine înţeles al altui moment decât acela pe care îl înfăţişează Maiorescu.

Titu Maiorescu reprezintă faza iniţială cea dintâiu aşternere de temelii, mai precis, dânsul reprezintă împlântarea—în mijlocul unei confuzii generale—a unor criterii sigure de judecată, a unor reguli clasice, ca bază de cultură serioasă. A fost cea dintâiu rază de îndrumare sănătoasă, în ceaţa care ameninţa să dureze şi se complăcea în ea însăşi. Un popor pentru a se înălţa la o cultură proprie, trebue să se înarmeze cu mijloace de lucru şi printre acestea, mai înainte de orice, cu posibilitatea de a distinge adevărul de eroare. Insă de atunci nu se poate trece în genere deadreptul la opere de creaţiune trainică. Intre prima fază—de care se leagă numele lui Maiorescu—şi aceasta din urmă, trebueşte să se insereze la mijloc o altă etapă necesară, pe care socot că o reprezintă, cu autoritate filosofică, d-l C. Rădulescu-Motru—cu toate că după cum am lăsat a se înţelege, d-sa nu se opreşte în pragul fazei finale, ca în faţa unui pământ al făgăduinţii în care nu pune piciorul.

Deşi încredinţat că o cultură românească trebue să-şi aibă rădăcinile în fondul nostru specific naţional—ceea ce l-a şi făcut în politică fie apologistul tradiţiilor şi adept al ideilor conservatoare—d-l C. Rădulescu-Motru a înţeles totuşi foarte bine că un popor nu trăieşte izolat, că trebue să între în vasta cooperaţie a tuturor neamurilor şi să-şi însuşească în primul rând tezaurul de învăţătură al popoarelor care au avut norocul să păşească mai repede pe calea culturii. Ar fi să pierdem vremea căutând să găsim noi înşine, lucruri care demult au fost găsite şi trebue să folosim cultura altora, sorbind cu lăcomie la toate izvoarele. Se impune deci o vastă pregătire făcută prin asimilarea neobosită a ştiinţei universale, cu bogăţia ei de fapte, de teorii şi de controverse. Se cere o perioadă de mare elasticitate receptivă, mai înainte de a trece la atitudinea proprie, care totdeauna implică o simplificare, o reducere, o eliminare.

Opera lui Maiorescu era cu altă menire. Având pur şi simplu să deprindă cu severitatea metodică a gândirii, şi constrâns de necesităţile primei iniţieri, nu punea în destulă evidenţă nevoia erudiţiei vaste, trebuinţa informaţiunii cât mai întinse şi mai largi. Opera lui Maiorescu este o operă de selecţie şi de înlănţuire strictă, — nu una de cunoaştere bogată. Atunci era vorba de norme generale de valorificare, iar materialul ştiinţei europene se dădea mai mult sub formă de exemple, nu ca repertoriu ce trebueşte însuşit. Dar odată această operă iniţială săvârşită, venea cu necesitate cealaltă, care reclama să ne ridicăm la nivelul popoarelor avansate, nu numai prin criteriile de judecată ci şi prin conţinutul cunoştinţei. *Această a doua etapă culturală este strălucit reprezentată de d-l Rădulescu-Motru care a exercitat una dintre cele mai frumoase influenţe în această direcţiune.*

Cine vrea să-şi dea seamă—în concreto—de deosebirea dintre cele două momente culturale, poate să compare manualul de Logică al lui Maiorescu, cu tratatul de Psihologie al d-lui C. R.-Motru. Cea dintâiu scriere, care a adus de altfel servicii eminente culturii româneşti, este o lucrare de minunată concizie, claritate şi rânduială. Model de cugetare strânsă, canon de reguli de orientare, e totuşi descărcată de bogăţia controverselor care există chiar în această materie, aşa încât cetind-o dobândeşti fără îndoială un instrument de cugetare precisă, dar nu te pui la nivelul ştinţei europene în această ramură. Cu totul altfel e Psihologia d-lui C. Rădulescu-Motru, şi aceasta nu se datoreşte numai faptului, că scrierea aceasta e de curând apărută, pe când Logica lui Maiorescu a avut tot timpul să se învechească. Intre ele este o deosebire de natură. In cartea d-lui Motru—ceea ce lipseşte în tratatul lui Maiorescu—se vede preocuparea constantă şi categorică de-a îmbrăţişa într'un tablou complect toată literatura chestiilor care formează capitolele lucrării, de a se înfăţisa cu întreg aparatul operelor similare din străinătate.

Această factură savantă a Psihologiei d-lui Motru, o găsim de altfel în toate lucrările sale. Subt raportul erudiţiei şi al informaţiunii, ele ar putea servi nu numai la iniţiarea compatrioţilor autorului, dar chiar şi străinilor. Şi dacă a fost de sigur o şansă, este însă şi un lucru simptomatic pentru faza europeană pe care o reprezintă d-l Motru, faptul că într'o chestiune determinată, una din lucrările d-sale—aceea care fusese scrisă într'o limbă mondială—a fost folosită şi citată de Bergson, în celebrul său articol: "*Introduction à la métaphysique*".

Dacă scrierile sale—de n'ar exista bariera unei limbi puţin cunoscute—ar putea perfect să fie utilizate de ştiinţa străină, pentru ţara sa, ele au pe deasupra valoarea unui exemplu, *de cum trebueşte făcută ştiinţă*. Ele sunt îndemnul autorizat către o vastă şi nepărtinitoare informaţiune, *în contra căreia mai ales sunt dispuşi să păcătuiască acei care se ocupă cu "idei generale" cu speculaţii care îţi dau iluzia periculoasă că propria reflexie ajunge.*

Această ţinută larg-receptivă a d-lui C. Rădulescu-Motru, lipsită de idei preconcepute şi de îngrădiri apriorice, lăsând ca adevărul să se aleagă oarecum la urmă d-sa a avut-o chiar ca director de revistă. Organul cultural pe care l-a dirijat pe vremuri: "Noua Revistă Română" şi care a fost o adevărată binefacere pentru toate curentele de idei, nu reprezenta fanatismul unei direcţii exclusive, primind în coloanele ei ospitaliere, tot felul de convingeri şi credinţi, polemici bilaterale, uneori chiar împotriva directorului revistei. Organul Junimei, "Convorbirile literare", având a reacţiona în vremea lui, în contra unei rătăciri a gustului public şi-a unei lipse complete de busolă, a reprezentat o direcţie fermă dela care nu se abătea. "Noua Revistă Română", care venea în altă epocă, în care se consolidaseră unele principii diriguitoare, se putea pune în serviciul altei necesităţi: de-a deschide larg porţile tuturor ideilor, pentru o cât mai fecundă fermentaţiune. Pildele istorice sunt adeseori edificatoare şi de aceea e bine să ne amintim bunăoară că splendida izbucnire a filosofiei moderne în Apus, a fost precedată în vremea Renaşterii de-o destul de lungă perioadă de pregătire în care se încrucişau haotic toate concepţiunile reînviate ale cugetării antice.

E momentul acuma să remarc—întorcându-mă la lucrările ştiinţifice ale d-lui Motru—că bogăţia lor de fapte şi cunoştinţe nu se etalează în paguba sistematizării şi înlănţuirii. Dacă subt raportul mulţimii cunoştinţelor constatăm un pas înainte faţă de faza Maiorescu, nu putem câtuşi de puţin să zicem că sub raportul consecvenţei şi coordonării logice ar reprezenta un pas înapoi. Scrierile d-lui Motru au toate coloană vertebrală, massa enormă a faptelor şi teorilor este pusă în rubrici comode, în sfârşit tot materialul acesta nu este asvârlit de-avalma ci aşezat cu metodă şi apreciat c'o judecată sănătoasă. Neapărat că atun când îmbrăţişezi atâtea teorii şi controverse, când aduni atâtea comori şi cauţi să nu ignorezi nimica din ceea ce s'a spus într'o chestiune, e mai greu să faci impresia unităţii de gândire, ca atuncea când mânueşti un material mai redus. O sinteză care caută să echilibreze numeroase teorii divergente şi să facă dreptate tuturor punctelor de vedere, va avea fatal puţină imprecizIune şi această impresie o culegi câteodată şi din opera d-lui Motru.

Dar în schimb câta desfătare şi linişte sufletească să te instrueşti cu călăuza unui spirit lipsit de "parti pris". Neapărat că şi d-sa, după ce face menţiune de toate teoriile, până la urmă înlătură hotărît pe unele din ele. Nici nu s'ar putea altfel, căci altminteri cartea n'ar mai fi un sistem, ci un bazar. Aşa de pildă, pentru a cita un exemplu, în tratatul său de Psihologie, dă la o parte şi conceperea sufletului ca o substanţă—cum voiau vechii spiritualişti, si conceperea lui sub formă de mozaic—aşa cum pretindeau asociaţioniştii—, autorul punând cu vigoare în lumină caracterul unitar şi funcţional al sufletului, caracterizat prin ideea de eu. Dar pe de altă parte, de câte ori nu caută să concilieze opiniunile adverse în sinteza unei concepţii mai nepărtinitoare! Să deschidem iarăşi tratatul de Psihologie, de unde putem culege la fiecare pas încercările sale de împăciuire. La pag. 33, vorbind de cele două tabere care preconizează în studiul vieţii sufleteşti, una introspecţiunea, alta metoda observării exterioare, d. Motru ne spune: "Cartea de faţă evită ambele extreme". La pag. 18 şi următoarele se ia deasemeni o atitudine intermediară între concepţia care face din procesele sufletului realităţi asemănătoare cu obiectele fizice şi între teoria lui Wundt care opune faptele sufleteşti lucrurilor materiale aşa precum trebue să se opue intuiţia imediată, abstracţiunilor intelectuale. D-l Motru se separă—fără a cădea în extrema contrară—de profesorul său Wundt, arătând cu multă pătrundere şi dibăcie că şi în psihologie, realitatea concretă şi imediată se poate înlocui cu abstracţii tipice, fără ca acestea să fie absolut identice cu acele făurite în lumea fizică.—La pag. 93 şi 94, ne întâmpină o altă atitudine conciliatorie faţă de teoriile lui Helmholtz şi Wundt cu privire la problema energiei specifice a simţurilor. "Ambele interpretări însă, ne spune d-l. Motru, în lumina faptelor nouă, se întregesc una pe alta, dar nu se opun".—La pag. 184 şi următoarele, după ce se discută atât teoria dualistă care face din sensibilitate şi raţiune două funcţiuni radical deosebite, precum şi teoria care voeşte să facă din raţiune un simplu rezumat al expedienţii sensibile,—d-l Motru îşi fixează poziţia sa proprie, dând oarecare dreptate fiecăreia din cele două teorii. Şi aşa mai departe, opera de conciliaţie merge cu multe alte exemple până la sfârşitul cărţii.

E momentul să menţionăm că aceste concilieri nu se mărginesc pur şi simplu să satisfacă cumpătarea unui bun simt sănătos şi cu repulzie firească de exageraţii, prin formule tranzacţionale care rămân mai departe infecunde. Avem impresia dimpotrivă că din aceste concilieri se desenează schiţa unei concepţii filosofice unitare şi personale, în concordanţă cu concluziile altor scrieri ale acestui autor, aşa că opera de psihologie a d-lui Motru nu rămâne numai o excelentă lucrare de informaţie, ci alcătueşte şi o treaptă în ascensiunea unei cugetări care se degajează din ceţurile dimineţii, tot mai limpede şi mai triumfătoare...

Fiindcă am vorbit toată vremea de influenţa d-lui Motru asupra vieţii noastre intelectuale, nu putem încheia fără a aminti că'n afară de opera lui scrisă, d-sa fiind profesor la Universitate, şi-a mai exercitat înrâurirea şi sub forma prelegerilor orale. Lecţiunile sale au cam aceiaşi structură şi fizionimie ca şi scrierile lui, aşa că şi-au produs influenţa cam în aceeaşi direcţiune. Aceiaşi bogăţie de fapte, aceiaşi amplă informaţiune, înfăţişată într'o solidă coordonare, cu toate că într'o formă plină de modestie. Cunoştinţele nu ni se servesc la d-l Motru nici pe tipsii de aur, nici pe tăvi de argint, dar ai însă impresia binefăcătoare că sunt lucruri proaspete întotdeauna.

Lecţiunile sale sunt şi dânsele un viu îndemn la muncă şi documentare, pentru oricine năzueşte să cugete temeinic şi cu rod. Dar nu numai atâta,—fiindcă îţi mai lasă ş'o altă impresie încurajantă. Văzând cum din belşugul faptelor se degajează adeseori ideea, ca parfumul care se exală din flori, ţi se strecoară o credinţă optimistă: că oricare ar fi aptitudinile speciale care deosebesc pe om de om şi avantajează pe unii mai mult decât pe alţii, geniul filosofic este totuşi şi dânsul, măcar în bună parte, o chestie de stăruinţă şi de muncă.

---

1) Din volumul "Din cronica filosofici româneşti" de Ion Petrovici, Biblioteca pentru loţi.

(2) Despre această lature a activităţii d-lui C. R.-Motru m'am ocupat în articolul meu: "Kant şi cugetarea românească", apărut în volumul "Studii istorico-filosofice", precum si—în traducere germană—în revista berlineză: "Archiv für Geschichte der Philosophie und Sociologie. Heft 1 und 2, 1927". Articolul în chestiune deschide şi prezentul volum.

POEZII

de N. Novac

Ravas de departe

Departe eşti de mine, mamă, atât de departe,
Când mâna ta pe frunte să mi-o pui aşi vrea-
Atâtea văi şi dealuri ne desparte;
Iar inima mă doare şi mi-i grea...

Ţi-am priceput răvaşul chinuit
Şi-am descifrat pe pagini lacrima-ţi fierbinte:
Mi-ai scris că tata'n chinuri grele a murit
Şi singură nu şti ce să te faci de-aci 'nainte...

O, cât aş vrea să mă întorc acasă
Să-ţi mângâi zilele ce ţi-au rămas—puţine;
Dar e blestem pe viaţa mea, ce nu mă lasă—,
Şi, să o şti, de-aicea, nimeni nu mai vine...

Ci tu, măicuţa mea bătrână şi'ntristată
Să te mângâi cu gandul eternei despărţiri.
La groapa tatei, din ochiul tău, o lacrimă şi pentru mi-
[ne-a fost vărsată...
La groapa mea, or plânge doar streini...

Tristete

Nu, niciodată nu ne-om mai întoarce
In Ţara cu dumbrăvi şi poveşti;
Uitat e drumul anilor copilăreşti
Căci viaţa-acolo astăzi, alte visuri toarce...

S'au măritat iubitele, pe rând,
Căci am murit de mult şi'n inimi şi în gând,
De când tot pribegim fără ogoi
Şi nimeni nu-şi mai trimite gândul spre noi.

Nu, niciodată nu ne-om mai întoarce
Acolo unde am iubit întâiaşi dată.
Ca pe-o lămâie, exilul, viaţa'n timp ne-o stoarce—
Şi-acolo, nu ne mai aşteaptă nici o fată.

Numai crucile ce le lăsăm pe drumul trecerii noastre
Ne vor mai spune numele sub zările-albastre,
Departe de Ţară şi de tot ce-am iubit,
Până ce şi ele, ca şi noi, vor fi putrezit.

CAND SE INGANA NOAPTEA CU ZIUA

de Stan M. Popescu

CEA mai bună mâncare, cele mai bune vinuri, cele mai straşnice rachiuri, cele mai duioase cântece, toate cu superlative, preoteaso, ai înţeles? Vreau ca noaptea asta, până s'o îngâna noaptea cu ziua, s'o facem lată, ca pe vremea cand băteam "mensuri" la "Bucovina", mă înţelegi? Ca pe vremea când veneai şi mă priveai cum băteam spada cu polonii şi nemţii dela "Arminia" şi "Teutonia"... Incă nu mi-ai fost căzut cu tronc la inimă... Da, chiar aşa, ca pe vremea golăniei mele! S'o ştii. După şapte ani de căsătorie de preot cucernic şi smerit, am şi eu dreptul la o noapte de vacanţă... Numai noaptea asta, preoteaso, înţelegi? Noaptea asta vreau să mă îmbăt şi să cânt ca pe vremuri la "Pajura Neagră":

"Lumea se uită la mine
"cum stau în cârciumă beat..."

sau celălalt cântec, pe care-l cântam împreună cu feciorașii dela "Moldova":

"Hai să bem, hai să bem!...
Fiindcă nu ştim câte zile mai avem..."

chiar aşa să ţip şi să strig, şi să uit tot prin ce trecem... Afară de aceasta nu avem încă dece ne teme... Şeful de post mi-a promis că va sta de veghe dacă observă ceva... I-am promis un sac de făină şi o bucată de slănină...

—Dacă află satul că preotul a făcut-o lată... şi încă cu cine... Omule, fii cu socoteală şi nu te pripi... Când va veni primar comunist în sat ce te vei face? Ai auzit şi tu că în Neagra Corbului s'a prezentat un primar comunist adus de prin Basarabia... Se aude că vor aduce şi alt Şef de post...

—Prea vezi lucrurile negru... Nu-ţi aminteşti ce-mi tot troncăneai când treceau nemţii? Crezi că ciolovecii vor sta o veşnicie? Nu vezi că n'au nici măcar pe cine pune primar într'un sat de opt mii de suflete? Şi apoi nu uita un lucru de mare importanţă: Un preot nu poate sta indiferent când se petrec fapte aşa de mari... Am obligaţia de a ajuta această luptă a legionarilor, mă înţelegi? Ei sunt unica noastră salvare, preoteaso...

Preotul Teofil se opri o clipă. Incepu să fluere încetişor o melodie veche, şi parcă cuprins de un dor neinţeles, se aşeză pe canapea, îşi sprijini capul de o perinuţă brodată de preoteasă, scoase tutunul de calitatea III-a fină, şi începu să răsucească o ţigare în timp ce fluera. Privirea i se fixă, fără să privească dinadins, în fotografia lui şi a preotesei, făcută cu ocazia cununiei, în faţa Catedralei din Cernăuţi.

Dupăce inspiră adânc fumul, gândurile începură să se desluşească. Se simţea nespus de bine. După opt ani îşi întalnea cel mai bun prieten. Ultima oară se întâlniseră la închisoarea din Cernăuţi. Incă nu era sfinţit. Il vizitase la "vorbitor" şi, fără să ştie cum şi pentru ce, îndată după ce îl strânsese la piept, îi năpădiră lacrămile şi plânse ca un copil... Il vedea slab, foarte palid şi trist. Nu se putu stăpâni. Unicul lucru ce-l putea articula din când în când era; "Iartă-mă...". Traian îi tot spunea; "Bine omule, dar n'am dece să te iert! Dimpotrivă, trebuie să-ţi mulţumesc...". Dar toate cuvintele de linişire ce le credea Traian potrivite, nu aveau nici un fel de efect. Continua să plângă. Nu putură vorbi nimic. Ii dădu pachetul cu mâncare şi ţigări şi ieşi ruşinat pe poarta închisorii. Gardienii şi "Primul" clătinau capul înduioşaţi. Aşa ceva nu mai văzuseră. Nu se mai pomenise ca om în toată firea, înalt şi voinic, îmbrăcat în reverendă, cu început de barbă aurie şi ochii mari albaştrii, să plângă ca un copil şi să nu poată rosti decât "Iartă-mă"...

Părintele Teofil ascultă atent. I se păru că auzise voci în ograda parohiei. Putea fi brigadierul silvic, invitat şi el împreună cu învăţătorul şi fostul primar, sau mai bine zis Primarul-Interim, pentrucă nu aveau altul. Dar nu, nu era niciunul din ei.

Probabil că erau copii ce se jucau pe lângă poartă. "Ar fi lătrat câinele dacă venea cineva strein" gândi, şi se lăsă din nou în leagănul amintirilor.

De atunci nu-l mai întâlnise. El, Teofil, fu sfinţit preot şi numit paroh în Stâna lui Darii, iar Traian colindă temniţele României, iar mai târziu fugi în Germania, urmărit de poterile lui Antonescu. Ici-colo câte o scrisoare sau câte o vedere îl mai ţinea la curent cu viaţa lui Traian. Acum câteva luni cetise în ziarele ce soseau cu întârziere că Traian ar fi fost paraşutat pe "Pietrile Doamnei" şi că detaşamentele armatei combinate cu poliţia sovietică ar fi înconjurat muntele făcând prizonieri toţi legionarii veniţi din Viena, dar şefii de post împreună cu pădurarii din jurul "Pietrelor Doamnei" nu văzuseră nici urmă de legionari paraşutaţi şi nici detaşamente de poliţie. Erau scornituri de-ale comuniştilor din Bucureşti. Apoi, într'o noapte, veni Moisuc pădurarul. Il trezi din somn şi-i povesti tot ce auzise dela Inginerul Silvic. Pe "Dorul Rău" fuseseră paraşutaţi zece legionari înarmaţi până în dinţi. Nu aveau mâncare şi cereau alimente în grabă.

Câteva zile mai târziu auzi dela învăţătorul Cudelca, că grupul era condus de Traian. Acuma, dupăce se convinsese de adevărul faptelor, îi invitase pe cinci dintre ei, împreună cu Moisuc şi Cudelca la cină. In noaptea aceia trebuiau să sosească. După opt ani îşi va vedea prietenul. Il va îmbrăţişa frăţeşte şi-l va întreba fără ocolişuri: "Iţi mai aduci aminte cum plângeam ca un copil în faţa gardienilor din Cernăuţi?". Vor râde, vor cânta, vor desgropa amintiri şi vor bea.

—Ce-i place domnului aceluia? Ce să-i fac?, întrebă preoteasa.

—Sărmăluţe cu smântână şi plăcinte cu mere...

—Ca şi ţie... ca şi feciorilor noştrii...

—Ca şi mie... ca şi feciorilor noştrii, preoteaso...

—Măi omule, parcă eşti altul astăzi... Ce-i cu tine?...

—Imi sunt toţi boii acasă. Nu-mi lipseşte niciunul. Unicul lucru ce-l regret este că nu putem invita şi cele două învăţătoare, ca să fie societatea mai variată. Atâţia bărbaţi şi nici o femeie—afară de soţioara mea bineînţeles—mi-e teamă să nu fie prea multă plictiseală, la un moment dat... făcu părintele Teofil zâmbind.

Coana preoteasă nu credea în plictiseală. Opt ani nu sunt opt zile. Vor avea ce să macine şi ce să rumege toată noaptea, afară de aceasta nu i-a invitat să petreacă cu băutură şi femei, ci să desgroape amintirile şi să reia firul unei prietenii. Nu era aşa? Sau alte erau gândurile Sfinţiei Sale?

Nu. Nu avea alte gânduri. Voia să mai ajute şi să-i încurajeze pe băieţi. Voia să se mai desmorţească după crâncena lovitura primită cu ocuparea ţării de către bolşevici. Să mai prindă puteri ascultând cântece de vitejie şi strigăte de luptă. Să râdă ca pe vremurile studenţiei. Să ajute la formarea unui centru de aprovizionare cu alimente a celor din munţi. Să întărească spiritul de rezistenţă al românilor contra cutropitorilor streini. Da. Acesta era gândul Sfinţiei Sale. Avea planuri mari şi voia să le realizeze împreună cu învăţătorul Cudelcă şi cu pădurarul Moisuc. Mai târziu va lua legătură şi cu inginerul silvic şi cu toţi brigadierii silvici din cele două Ocoluri. Ea, preoteasa, trebuia să-i ajute. Trebuia să pună şi ea o cărămidă la lupta pe viaţă şi pe moarte ce se dădea. Nu cetise manifestul lansat de Traian acum câteva săptămâni? Vremuri grele asteaptă Neamul românesc, iar ei trebuiau să fie gata.

—Nu-ţi face griji, părinte, eu voi fi gata cu sărmăluţele la ora nouă seara. Eu îmi fac datoria... Fă-ţi şi tu datoria şi adă ţuică, adă vin, adă brânză, adă...

—Ştiu, ştiu, dar nu uita să pui copiii în pat înainte de ora nouă... Vreau să fim singuri, ştii... Apoi nu uita încă ceva, nevestică... Aşa, cam pe la unu noaptea, lasă-ne singuri... E mai bine, ştii... E mai bine...

—Bine, bine, acum du-te şi adă...

—Mă duc, mă duc...

Afară se desgheţase de-a binelea. In spatele Culmii Cerbului soarele mai arunca o ultimă privire în mândrul sat unde păstorea Teofil. Cele cateva imaşuri verzi care rupeau întunerecul pădurilor păreau vesele şi dornice de a-şi usca iarba amorţită sub neaua îndelungată a iernii anului 1944-1945. Undeva într'o poiană răsună un tulnic. Câtiva câini se speriară şi începură să latre zgomotos. Un car încărcat cu lemne scobora depe uliţa ce ducea spre Măgura. "Depe uliţa asta trebuie să coboare şi ei, dacă nu şi-or fi schimbat planul... Te pomeneşti că şi-au schimbat planul şi nu mai vin..." gândi speriat părintele Teofil. Dar nu-l credea în stare pe Traian de asemenea figuri lipsite de bun simt. Dupăce cheltuise şi se pregătise toată ziua, ar fi culmea culmilor să nu vină şi să-l lese baltă... Nu. Nu putea fi. Ar fi anunţat pădurarul, iar acesta ar fi trimis pe c i n e v a să-l înştiinţeze de schimbare.

Părintele Teofil zâmbi fericit. In sfârşit o schimbare, o schimbare înspre bine. O nădejde. O nădejde pricinuitoare de alte nădejdi mai mari şi mai împlinitoare. Dacă se răscoală toţi românii din apropierea Carpaţilor, dacă alături de bucovineni se răscoală şi maramureşenii, moţii, transilvănenii şi bănăţenii, atunci ciolovecii nu vor avea încotro şi vor trebui să plece. Vor trebui să se supună clauzelor din armistiţiu. Ţara va face alegeri libere şi România va continua să meargă în pas cu lumea civilizată. El, părintele Teofil, va fi pus şi el ceva la reuşita acestei mari acţiuni. Va avea şi el satisfacţia de a povesti fiilor—când vor fi mai mari, bineinţeles—, "Şi eu am luptat pentru i n d e p e n d e n ţ a şi libertatea ţării noastre...".

Parintele Teofil, fără să-şi dea seama lungi pasii. Voia să facă toate cumpărăturile înainte de a sfinţi soarele. Işi aminti că ar fi trebuit să-l invite şi pe directorul şcolii. Nu se aveau prea bine, dar era un om de inimă şi patriot neînfricat. Mai avea timp oare să dea şi pe la el? Nu se va supăra Cudelca? Ce va spune Traian în prezenţa atâtor streini? Nu, mai bine o lăsa pe altădată. Mai avea timp să invite şi pe ceilalţi paraşutişti. Totul deodată nu se putea. Numai să nu se afle... Ar fi fost o tragedie adevărată dacă s'ar fi aflat ceva... Putea pierde parohia... Unde să meargă cu doi copii mici şi cu nevasta... Cine avea să-l primească? Nu avea altă meserie decât preoţia. Servea Domnului. Altcuiva nu ştia să servească. "Tocmai de aceia. Nu servesc altcuiva decât Domnului. Servind cauza aceasta Il servesc pe Domnul", îşi zise liniştindu-se.

Când ajunse acasă, ferestrele sufrageriei erau luminate. Preoteasa pune tocmai perdelele. Câinii în ogradă îl primiră gudurându-se şi chelălăind prietenos. In cerdac îl astepta pădurarul Moisuc zâmbind...

—Binecuvântează, Părinte!

—Domnul!...

—Mai lipseşte puţin până la venirea lor...

—Oricând sunt bineveniţi...

* * *

DUPĂ cum bănuise şi părintele Teofil, mosafirii veniră pe etape. Cam pe la orele nouă şi jumătate apărură doi tineri care păreau buni cunoscuţi de-ai lui Moisuc. Unul era mic de statură, de piept voinic şi ochii albaştrii, senini. Să tot fi avut vreo douăzeci şi şase de ani. Celălalt, înalt, uscat, cu ochii mari, verzi, ţinea mâna stângă bandajată şi acoperită cu un şal negru de lână. Se chema Radu. Când îl prezentă părintelui, Radu se înclină si-i sărută mâna cu smerenie. Celălalt, mic şi zâmbăreţ, i-o strânse cu putere, îi zâmbi deschis şi arătă două şirage de dinţi albi ca neaua.

—Mie spuneţi-mi Nelu... făcu tânarul mic de statură.

—Bine aţi venit în casa noastră! îi salută preoteasa.

—Bine v'am găsit... Sunteţi prima familie românească care ştiind cine suntem, ne primeşte cu braţele deschise... Putem spune că abia acuma ne întâlnim cu patria noastră după patru ani de exil şi amaruri printre streini.

Preoteasa le servi câte o ţuiculiţă şi o gustărica preparată anume în asemenea ocazii. Până la venirea celorlalţi doi, puteau să se desmorţească puţin. Voia bună nu lipsea. Părintele nu voia să-i întrebe de Germania şi de Austria, deoarece aştepta venirea lui Traian. Dorea ca să afle din gura lui tot ce s'a întâmplat.

—Sunteţi bine cu toţii? întrebă preoteasa.

Da. Toţi erau sănătoşi. Puţin flămanzi şi stăbiţi din cauza marşurilor dar—slavă Domnului—sănătoşi. Afară de unul. Nelu zâmbi şi-şi aruncă privirea spre Radu care povestea ceva părintelui.

—Vai! Dar ce-i lipseşte? Il putem ajuta cu ceva?...

Evident. Il puteau ajuta şi chiar mult de tot. Nelu povesti preotesei întâmplarea nenorocită cu paraşuta ce-i tăiase nervul braţului stâng. Nu mai putea mişca mâna, iar braţul abia îl putea ridica. Simţea dureri, deşi nu se văita nicicând, toţi ceilalţi sufereau când îl vedeau cum îşi ducea crucea în tăcere. Aveau nevoie de un medic, dar cum să-l aducă în creerii munţilor? Şi, afară de aceasta, în cine să se încreadă?... Lumea era înfricoşată decând se anunţase in mod oficial înfrângerea oricărei rezistenţe împotriva bolşevicilor. Armata naţională dela Viena mai era ultima speranţă a milioanelor de români ce aşteptau nimicirea comuniştilor. Acum toţi se temeau. Afară de aceasta nici nu prea avuseseră timp de medici. Trebuiră să încurce drumurile N. K. W. D.-iştilor care îi urmăriseră din prima zi.

—Nelu îşi mai turnă un păhărel de ţuică, uitându-se la ceas şi la preoteasă. Aceasta tocmai îşi fixase ochii în braţul invalid al lui Radu.

—De ce fel de îngrijiri are nevoie Radu?, întrebă preoteasa în şoaptă.

Trebuia să i se fricţioneze braţul cu untdelemn, de patru-cinci ori pe zi. Să se odihnească mult şi să mănânce bine. Atât, deocamdată. Timp de două-trei luni. Credea doamna preoteasă că?...

Da. Dacă era după ea, dece nu? Radu putea rămânea în casa lor câteva luni de zile. Şeful de post, chiar dacă afla ceva, era destul de bun prieten cu părintele Teofil pentru a-şi ţine gura şi a nu face nici un raport. Era fericită că putea contribui cu ceva la alinarea durerilor unor tineri care luptau pentru ţară.

—Nu-i aşa Teofile că Domnul Radu poate rămânea la noi timp de câteva luni, până să se facă bine? Uite ce slab e sărăcuţul...

Desigur, desigur... Nu înăpea îndoială. Era o mare cinste pentru toţi. Tocmai aflase de năcazul domnului Radu şi voia să-i facă aceiaşi propunere. Cu o secundă numai i-o luase înainte preoteasa.

—Cum găsiţi ţara, acum după atâţia ani?... întrebă preoteasa adresânduse amândurora.

—O găsim aşa cum ne-o închipuiam când ne vestejeam de dorul ei, răspunse Radu. Pentru mine a fost o mare revelaţie Bucovina, Maramureşul şi Bistriţa. Nu mi-am închipuit că erau atât de frumoase. Acuma îl înţeleg pe Nelu dece îşi iubeşte atât de mult "vesela grădină".

—Dar oamenii? Cum vi se pare că sunt oamenii acuma după un războiu atât de crud? Mai tăcuţi?...

—Păi să vedeţi, începu Nelu, cu oamenii am avut câteva deziluzii. Dar sunt normale, dacă ne gândim că am pierdut un războiu pe care îl consideram sfânt. Tânărul care va veni îndată însoţind pe Traian, a fost trei ani pe front. El poate sa vă povestească multe din cum vedeau ei pe front războiul. Cât despre noi, care am pierdut doi ani intr'un lagăr de muncă obligatorie în nordul Germaniei, iar apoi într'un lagăr de concentrare—cred că îţi fi auzit de Buchenwald—şi pentru noi războiul era sfânt. Vedeam o singură posibilitate de a ne desface definitiv de fantasma comunismului, aşa că acuma ne putem explica dece unii nu vor să mai nădăjduiască şi refuză să ne ajute...

Ochii preotului Teofil sclipiră de mânie. Moisuc îşi şterse fruntea asudată. Preoteasa clătină capul intristată şi compătimitoare.

—Poţi să povesteşti ce ni s'a întâmplat cu laptele, Nelule...

—Ei da, ca să vedeţi, din primele zile ne-a fost sortit să ne poticnim olecuţă cu năcazul. Am cerut lapte unui român ce locuieşte la marginea Varatului. Le-am spus că unul din noi era foarte slăbit... Eram gata să-i ajutăm la tăiatul lemnelor din curte... Ne-a cerut un dolar american pentru o cană de lapte... Când am auzit mi-am făcut cruce. Traian ne-a liniştit zicându-ne că se mai găseau şi oameni fără inimă ca în orice ţară, dar Fireanu a început să-i facă o scenă lui Traian, de ne-am prăpădit de râs. Ii spunea: Vă amintiţi când ne învăţaţi cântecul ăsta:

"Cu ape albastre şi cu holde
Te-aşteaptă ţara să te-alinte...
Oştean al României mele
Mergi înainte, înainte..."

Rezultatul a fost că ţara ne-a primit cu o zăpadă de doi metri, iar primul român ne cere un dolar pentru o cană de lapte. Am râs cu toţii şi ne-am continuat drumul. Mai târziu am găsit numai români de inimă. Iar acum... azi... după cum vedeţi şi D-voastră... suntem fericiţi...

—Să fie oare adevărat că Anglia şi Statele Unite ar fi refuzat definitiv oferta amiralului Doenitz de a lupta armata germană şi diviziile de voluntari contra comuniştilor?, întrebă părintele.

Nu era îndoială. Pacea nu sosise încă, dar armistitiul se semnase. De acum nu mai putea să fie vorba de a zdrobi comunismul decât prin lupte de guerrillă: O răscoală a întregului popor românesc contra ocupanţilor.

Părintele Teofil începu să se simtă nerăbdător. Nu ştia dece întârzia atât de mult. Intre timp se făcuseră unsprezece. Preoteasa începu să pregătească cina.

—Trebuie să sosească dintr'un moment în altul... făcu Nelu.

—Până una alta, hai să mai bem un păhărel... Vorba ceia: "Păhărelui cât un cuiu, când îl pui la gură nu-i..."

Râseră şi ciocniră din nou. Nu voiau să mai povestească ceva din primele impresii? Era curioasă să afle

(Urmează pag. 8.)

câte ceva din viața lor... Dacă aveau voie și dacă nu se temeau de ea, îi ruga foarte frumos să mai povestească în timp ce așternea masa și aducea borșul...

Nelu era dispus să mai povestească, evident, dar nu știa ce anume o interesa pe domna preoteasă. Voia să știe cum trăiesc?

—Nu, aș dori să aflu cum a decurs prima ciocnire cu rușii... făcu preoteasa.

Nelu îi povesti pe scurt. Apoi justifică rezerva de a se întâlni prea adesea cu bolșevicii, deoarece ofițerii germani care prepararseră bombele cu munitii, arme, alimente și îmbrăcăminte nu legaseră parașutele de bombele de aprovizionare. Tot ce puteseră salva erau vreo sută de patroane pentru pistoalele mitralieră cu care săriseră.

—Ar trebui să ne legăm rănile întâiu, să mai găsim puțin sprijin și în românii de pe aici... Să ne unim, să uităm partidismele și vechile rivalități... Nu mai avem timp de asemenea lux. Inainte de a se fixa bine cizma sovietică, trebuiau să se unească și să nu permită comunizarea țării.

—Vai, dar cum de ne-au înselat în așa hal occidentalii!, se tângui preoteasa.

—Spuneau reprezentanții noștrii care plecaseră la Moscova și Cairo să trateze cu aliații, că țara noastră va putea avea alegeri libere, că va decide de destinul ei, că... mai știu și eu câte... făcu Moisuc furios.

—Nu mai avem timp de văicăreală, acum tot ce trebuie să facem este acțiune. Luptă. Să ne mișcăm. Să nu ne mai lăsăm în nădejdea streinului. Streinul se gândește întâiu cum să profite el. Cum să ne jupoaie. Noi trebuie să ne ajutăm și să nu pierdem timpul în "Cum de s'a întâmplat una ca asta!". Ei, dar ce să ne îngrijorăm așa... Hai să mai bem și păhărelul ăsta, că îndată trebuie să vină și Traian cu celălalt domn... încurajă preotul Teofil.

Incepură să bea. Dar părintele Teofil nu se simțea bine Parcă cineva i-ar fi strecurat o umbră de bănuială în suflet. Râdea el ce râdea și mereu își netezea barba aurie, așa cum făcea numai când era îngrijorat iar acest lucru începu s'o îngrijoreze și pe preoteasă, mai ales că borșul se răcea iar minutele treceau tot mai anevoios. Se făcuseră aproape unsprezece și jumătate și nici pomeneală de Traian. Nici măcar Cudelcă nu dădea semne de viață. Ce se întâmplase?

Părintele Teofil se hotărî să iasă puțin afară. Era neliniștit și îi era rușine să-și arate neliniștea în fața celor doi tinerei atât de senini și glumăreți.

Când se întoarse îi găsi pe toți strânși în jurul mesei pregătite. Tocmai când se pregătea preoteasa să-i facă semn părinteleu Teofil că erau gata și așteptau binecuvântarea mâncărurilor, acesta se opri în pragul ușii tuși de două ori și vorbi cu vocea pe jumătate înnecată:

—Domnilor, regret, dar cina s'a terminat. Trebuie să părăsiți imediat parohia. Cât mai repede vă rog... Chiar acum...

Preoteasa care era o femeie inimoasă și nu se lăsa cu una cu două la vreme de strâmtoare, sări în sus țipând:

—Ai înnebunit Părinte? Ce te-a apucat?

Dar văzând liniștea soțului și gesturile hotărîte ale celor doi tineri, care fără să întrebe o vorbă își scoseseră revolverele și desfăcură piedeca cu un clinchet sec, rămase cu gura căscată. Moisuc, se strecură ca un șarpe spre lampa mare ce atârna în mijlocul sufrageriei și coborî mucul lămpii. In cameră nu se mai vedea aproape nimic. Părintele Teofil se lăsă moale lângă icoana Maicii Domnului și ridică mâinile murmurând ceva. Radu iesi primul pe usa ce dădea în bucătărie. Nelu se apropie încet de preoteasă și o întrebă ceva la ureche. Preoteasa înclină capul. Nu mai putea vorbi, de spaima ce-i intrase în oase abia când își dădu seama că Sfinția Sa nu în nebunise. Tremura toată, dar nu putu să nu admire sângele rece al celor doi tineri care se mișcau de parcă ar fi fost niște umbre ce se jucau de-ascunselea.

Nelu ieși pe ușa ce da în dormitorul cel mare. Moisuc rămase încremenit alături de preot. Il vedea murmurând și ridicând mâinile în sus, ca și când ar fi căutat ceva. Nu-l putea vedea, dar ceva îi spunea că obrajii părintelui Teofil erau scăldati în lacrămi.

* * *

TRAIAN întârzie mai mult decât s'ar fi așteptat. După cum făcuse planul cu Ortacu, trebuiau să ajungă pe vârful Măgurei pe la orele nouă, dar socoteala lui Traian se duse de râpă, deoarece interveni ceva cu totul nou pentru dânsul: Simți niste împunsături teribile la încheiturile picioarelor și la genunchi.

Se așeză pe iarba umedă, pe care se mai vedeau câteva firicele de zăpadă netopită și începu să-și frece cu grijă genunchii. Ortacu îl privea surprins. Traian nu-i spusese niciodată că suferea de genunchi. Il privi în tăcere cum își fricționa piciorul drept și se lăsă încet lângă prietenul suferind. Il putea ajuta cu ceva? Nu. Numai Dumnezeu îi putea ajuta în acel moment. Era pentru întâia oară că simțea acele dureri neasteptat de ascuțite. Dar vor trece. Desigur că vor trece. Intre timp, el, Ortacu să facă bine și să continue singur. Acolo pe vârful Măgurei îi aștepta Cudelca și era păcat să se îngrijoreze.

Ortacu continuă câțiva pași în direcția culmii, apoi se opri și gândi: "Desigur că suferă mult, să-i iau măcar pistolul mitralieră... Nu înțeleg dece l-a mai luat... Ce ideie! Pistol mitralieră la petrecere cu vin și țuică... Acuma are, așa îi trebuie...". Se întoarse totuși și ceru să-i predea arma grea. Nu. Nu era nevoie. Traian îi mulțumea, dar nu era nevoe. Putea să-și ducă arma singur.

Pe culmea pleșuvă a Măgurei aștepta Cudelcă. Sprijinit de un brad mic și închircit, cu mâinile făcute pâlnie în jurul gurii, Cudelcă părea că nu observase venirea lui Ortacu.

—Unde-i Traian?, întrebă fără să întoarcă capul.

—La vreo două sute de metri numai, vine singur...

—Mi se pare că e exagerat cu precauțiile... Nu vrea să vă prindă pe amândoi... De câte ori i-am spus că munții sunt înțesați de mine și nimeni nu îndrăznește să se apropie, deși se aude că batalioane de pioneri se pregătesc să curățe terenul...

—Nu e vorba de exces de precauție... L-a prins o durere de genunchi, știi...

Traian se apropiă de cei doi. Era mare întârzierea? Nu. Lui Cudelcă i se părea că așa pe întunerec era numai bine. Adusese o lampă de buzunar, dar nu era nevoe, cunoștea drumul bine. Il nimerea și cu ochii închiși. Era gata de plecare?

Cand se ingana noaptea cu ziua

Porniră la drum. Traian își tăie un baston improvizat și își urmă camarazii șchiopătând încetișor. Cărarea era marcată, ici colo de dungi albe de zăpadă murdară, amestecată cu noroiu și ghimpi de cetină. Printre brazii ce se făceau mai deși, se zăreau luminile satului. Erau ca niște licurici mititei, palizi, stropiți cu rugină. Ici-colo se auzea câte o lătrătură de câine speriat de vreo dihanie, sau de umbrele ce rătăceau pe ulițele satului.

Traian nu se gandea la nimic. Așa i se părea, cel puțin. In realitate încerca să-și amineească ceva din cunoștințele învațate în pripă despre durerile de reumatism. Avea reumatism le genunchi? Sau abia acuma își faceau efectul nopțile dormite în zăpadă și marșurile forțate prin mijlocul pâraielor înghețate timp de două zile și două nopți? Nu știa, dar era îngrijorat și mult ar fi dat să fi avut în grup măcar un medic. Dar totul trecea. Nu se putea ca să desnădăjduiască pentru o simplă durere de genunchi... Era caraghios...

Totuși... Ciudat! Părea mai preocupat de reumatism decât de orice altă ideaie. "Așa suntem toți. Ne mândrim cu tăria noastră de caracter, cu neînfricarea, cu rezistența spiritului, cu stăpânirea de sine, cu seninătatea în fața primejdiei... Apoi, așa din senin, se ivește un lucru de nimic, un fleac, o înțepătură... Și totul se prăbușește! Suntem niște biete firicele de iarbă. Suntem niște biete trestii, cum spunea nu știu ce francez. Deodată se năruiesc toate în fața unei înțepături și ne apare în față trista și cruda realitate. Deodată ne amintim că în ultimul timp ne-am rugat prea în grabă și prea ne gândeam numai la țărână... Ce ar fi dacă, acuma, când îmi este mai necesară sănătatea, să...".

—Uff! Dumnezeule Sfinte!...

—Ai spus ceva, Traiane?, întrebă Cudelca.

—Nu, nimica...

Luna apăruse brusc de după o colină împădurită. Iși arăta fața-i rotundă cu nevinovăția unui copil mândru de a fi făcut o ispravă pe jumătate în glumă și pe jumătate în serios.

"Luna știee, dar nu spuneee
Multee taineee dee amooor..."

Cântă Ortacu încetișor. Cudelcă sâșîi înveselit. Se gândea la ciuda lui Traian pe care-l socotea prea grijului cu măsurile de siguranță.

Ce bun era Teofil; Cât de mult se iubeau; Câți ani trecuseră de atunci! "Când eram copilandru și ceteam romane mă impresionau nespus capitolele în care se vorbea de revederi după tre-patru ani... Părea ceva de fantazie și mister. Acum, când ajung să trăiesc tot ce altădată atribuiam fantaziei, simt parcă mi se strecoară în suflet o dorință puternică de trăire a realității... Mi se pare că fantazia transformată în realitate este prea ireală, prea plină de mireazma basmului și a iluziei. Atunci, în toiul unor întâmplări reci, logice, perfect înlănțuite, îmbibate de proza unor evenimente seci, savuram imposibilul, acum, trăind imposibilul încep să regret timpurile... Ce prostii! Tot ce gândesc în momente de tensiune nu sunt decât inepții. Atrofiere conștientă sau semiconștientă de senzații. Adevărul este că mă neliniștește întrevederea. Ce mai tura-vura; Scurt pe doi."

Durerea dispăruse ca prin farmec. Traian păstră însă bastonul improvizat. "Il voi ruga să-mi cante: "Ce te legeni codrule?". Ce voce plăcută are Teofil. Dacă Teatu ar avea așa voce când cântă "Codru-i des poteca-i grea..." am mai uita de năcazurile zilnice." Prin mintea lui Traian zburau tot felul de crâmpeie de gânduri. Nu voia să se oprească nicăeri. Așa era mai bine. Așa se scurgea si timpul mai lesne. Nu-l prea speriau nici gândurile mai năstrușnice, dar nu le permitea prea mult răgaz de rezidență în țeastă.

—Am ajuns în sat... șopti careva din față.

—Sssst!, făcu Traian.

Se apropie de cei doi și scoase binoclul. In vale se așternea Stâna lui Darii, împrejmuită de creste uriașe de munți îmbrăcați de verdele închis al brazilor și al molifților. Luminile satului deveniseră mai mari, dar mai rare "Lumea economisește naftul!", gândi Traian.

—Putem s'o luăm pe cărare și ajungem mai repede, deși e mai lung drumul, sau o luăm peste grădini, și sărind pârleazuri, ajungem drept în spatele parohiei, lângă stogurile cu fân... putrezit, vorbi în șoaptă Cudelca.

Traian decise drumul direct peste pârleazuri. Nu dădu nici o explicație. La ce bun? Dar nici Ortacu și nici Cudelcă nu erau curiosi să afle dece hotărîse drumul cel mai greu.

Cu toate precauțiile luate, nu putură evita lătrăturile unor câini și vocile furioase ale unui țăran trezit din somn, care îi zări trecând prin grădină.

Ajunși în grădina parohiei se asezară în spatele unui stog pe jumătate gol. Traian privi casa părintelui Teofil prin binoclu. Numai fereastra bucătăriei era luminată, celelalte păreau negre de întunerec. Pe sub zidul bucătăriei observă o umbră ce se strecură ascunzandu-se sau păzindu-se parcă de cineva. O presimțire amară i se strecură în inimă. Intinse ocheanul lui Ortacu. Poate că Ortacu vedea și altceva, era mai bine dacă priveau doi... Așa era, vedea și Ortacu o umbră pe brânci și alta ce se apropia. Binoclul trecu în mâna lui Cudelca. Acesta confirma întru totul cele văzute de Ortacu. Se apropiară de stogul cel mai apropiat de șură. In spatele șurii zăriră altă umbră. La lumina lunii se putea distinge bine luciul unei țevi de carabină și kakiul unei uniforme. Traian își privi camarazii. Ortacu își scoase încet revolverul.

—Nu, încă nu. Pe ăsta trebuie să-l prindem viu, fără zgomot... Dacă se poate și pe ceilalți doi... Trebuie să fie jandarmi... Nu cred să fie bolșevici... șopti Traian la urechea celorlalți doi...

Cudelcă îi dădu dreptate.

—Mă mir însă. Mă mir mult. Mă crucesc... adăugă Cudelcă.

Dece se mira atâta? Era normal, jandarmii erau jandarmi, observă Traian surprins. Nu. Jandarmii din Stâna lui Darii erau prietenii părintelui Teofil. Șeful de post îi promisese să păzească și să stea de veghe... Erau doar prieteni buni...

Traian îi șopti ceva lui Ortacu și-l rugă pe Cudelcă să stea cu binoclul și să observe strada fără să tragă cu arma.

—Numai dacă vezi că începe hora, atunci dăi și tu, altfel nu trage, orice s'ar întâmpla... Evident dacă vezi că ne surprind pe noi doi, atunci...

Ortacu o luă la stânga șurii, iar Traian la dreapta. Cudelcă le urmărea mișcările. Soldatul din spatele șurii stătea pe brânci nemișcat. Părea că asculta ceva. Ortacu ajunse la coltul șurii ce da spre soldat. Un pâsâit scurt ieși de pe buzele lui Ortacu. Soldatul se apropie. Când ajunse la colt, Ortacu sări brusc și-l lovi în cap cu tocul revolverului. Apoi îl mai lovi de două ori. Voi să-l mai lovească odată, dar îl opri mâna lui Traian.

Traian abia avu timp să-i dea indicațiile necesare lui Ortacu, care se grăbi să-și puie chipiul și haina soldatului. Ușa bucătăriei se deschise și în prag apăru figura preotului Teofil. Una din umbrele ascunse lângă trepte se apropie și-l rugă să nu strige.

—Părinte—îi spunea încet, dar suficient de tare ca să audă Traian și Ortacu—, nu am altă scăpare decat să-i arestez, dar nu vreau să-i prind în casa Sfinției Tale, alungă-i... Nu pot altfel, ordinul e ordin... Părinte, nu te supăra că nu mă țin de cuvant, dar știi... nu pot să-mi pierd servicul, și apoi... datoria e datorie...

—Nenorocitule... Ce-mi faci... Nu ți-e rușine!... băigui părintele Teofil.

—Alungă-i părinte, că de nu...

—Dumnezeu să te ierte pentru acest păcat strigător la cer... Eu nu te pot ierta... Cum de-mi faci una ca asta?... Doamne!... Cine te-a cumpărat?...

—Iute părinte că n'am vreme... Alungă-i! De altfel!...

Părintele Teofil dispăru în casă. Traian ar fi dat mult dacă ar fi putut evita acea scenă și l-ar fi putut cruța pe prietenul său din tinerețe și copilărie de violența acelei întâmplări. Dar nu avea timp de gândit și regretat, trebuia să procedeze iute. Ii șopti lui Ortacu și-i spuse ce trebuia să facă, "De multe ori voi fi obligat să renunț de a despica firul în patru. Dacă vreau să-i mai văd vreodată pe Nelu, Radu și Moisuc, trebue să gândesc mai putin. In situația mea, omul nu are voe să gândească mult".

Ortacu își aranjă mai bine centura și cartușiera, își potrivi chipiul în mod reglementar și se mișca pe brânci spre șeful de post, care stătea pitit lângă un șopron de lemne. Când ajunse în dreptul șopronului îndreptă patul carabinei spre cel ascuns și cu o putere năprasnică îl repezi în pieptul jandarmului. Traian sări, îl strânse cu putere și-i șopti ceva înnădușit.

Apoi nu se mai auzi nimic. Un nour negru, gros și grăbit nevoe mare, ascunse fața curioasă a lunii.

* * *

PĂRINTELE Teofil se întoarse în casă ca să pună pe preoteasă la curent cu cele întâmplate, luă o sticlă cu țuică pe care o ascunse sub reverendă și ieși grăbit să ajungă pe ceilalti șase, care, în frunte cu Traian, o luaseră spre culmea Măgurii.

Când ajunse sus, cei șase stăteau roată împrejurul a trei trupuri legate burduf și întinse în iarba umedă și rece. Se opri o clipă neștiind ce să facă. "Nu mă pot apropia de grup. Cel puțin nu mă pot amesteca cu acești băeți care se pregătesc să judece. Eu nu pot judeca", își spuse și așteptă în liniște. Nu se auzea nimic. Nimeni nu vorbea. Păreau cufundați în somn, sau într'o profundă meditație. Careva dintre ei scotea rotocoale groase de fum, ce se pierdeau în umbrele nopții argintate de lună. Părintele Teofil simți că nu mai putea de curiozitate. Făcu cânțiva pași și se apropie de grup. Șeful de post, cu fața îndreptată spre cer, cu ochii deschiși, mari, lărgiți și sclipitori de groază, se mișcă încet și-l privi rugător.

—Teofile, ăsta ți-a fost prieten?, întrebă Traian, fără nici o nuanță de ton în voce. Nu se putea distinge nici ironia, nici reproșul, nici mânia, nici indiferența. Era o întrebare simplă, fără noimă.

—Dece mi-ai promis ajutor, Guriuc? Dacă nu puteai să mă ajuți, dece nu mi-ai spus-o deschis? Eu te-am ajutat atuncia, când te căutau legionarii să te aresteze, te-am ascuns, am vorbit și i-am înduplecat... Dece mi-ai răspuns strâmb? Nu ți-a fost milă de feciorașii mei, Guriuc? se tângui Teofil cu vocea înnăbușită.

—Așa dar tu ești Guriuc... Guriuc... Ridicați-i capul să-l văd mai bine, iar tu Cudelcă luminează-i fața cu lampa ta electrică. Omul acesta îmi amintește ceva... rosti Traian cu vocea liniștită.

Intr'adevăr nu se înșela. Era Guriuc cel cu povestea din 1936... Dar nu spuse nimic. Nu voia să pună paie peste foc. Il privi numai de aproape și îi observă pupilele ce se măreau de groază. Apoi se retrase răsucindu-și o țigare. Avea nevoe de o clipă de reculegere.

Părintele Teofil îl privea și-i urmărea mișcările liniștite. Se schimbase mult Traian. Fața de copil nevinovat se transformase într'una de bărbat. Mijlocul frunții era brăzdat de o linie verticală ce-i despica fruntea drept în două. Când trăgea din țigare obrajii i se sugeau, dându-i o înfățișare când de fanatic, când de pustnic. "Acesta e prietenul meu Traian. In loc să petrec noaptea cu el, să povestim, să cântăm, să râdem și să facem planuri de luptă, acum..." Se simți podidit de lacrămi. Tot ce plănuise cu preoteasa se sfărâmase ca un castel de carton. Ba, mai mult. Acuma nici nu știa ce avea să urmeze. Dacă Guriuc povestea sau făcea raport șefului de secție sau Legiunii de Jandarmi, era pierdut și el și preoteasa, și copiii. Ce va face? Dacă îi aresteazâ poliția comunistă, nu avea nici o salvare... Gânduri negre îi sfredeleau creerul, iar trupul îi părea greu ca de plumb. Ar fi vrut să se trântească în iarba înghețată, dar îi era teamă să nu fie interpretat greșit gestul...

Un vânt rece începu să măture culmea Măgurii. Brazii închiriciți ce se rătăciseră pe culme începură să se miște, agitând crenguțele agățate parcă de aripile vântului înghețat. Luna stătea și-i privea impasibilă. Din când în când nouri cenușii și străvezii o îmbrăcau și desbrăcau cu grabă. In vale nu se mai vedeau decât puține lumini tremurătoare și ruginite ce-și cereau iertare parcă luminii argintii a lunii. Răsfirate pe toată fața Măgurii, niște petece mici de zăpadă întârziată, pe jumătate topite și pe jumătate încremenite de neașteptatul vânt, păreau niște cârpe aruncate pe un mușuroiu imens. In zare, munții acoperiți cu păduri negre, culmile și poienile, urmele șerpuitoare a pâraielor, totul părea tremurător, întocmai unei imagini ce se oglindea pe fundul unui lac murdar.

(Urmează pag. 9.)

Cand se ingana noaptea cu ziua

—Luați-le interogatoriul!, vorbi Traian și se ridică apropiindu-se de Părintele Teofil.

—Ce vei face, Traiane? Gândește bine... începu Părintele Teofil. Voi să continue, să-i spună că nu trebuia să uite de învățăturile Mântuitorului, că era păcat de moarte să-ți ucizi aproapele, că nu oamenii erau chemați să judece, că era mai bine să amâie judecata pe altă zi, că... dar tot ce ar fi vrut să-i spună i se opri în gât. Nu putu rosti o vorbă. Nu știa ce era mai bine să plângă sau să plece. Iși privi prietenul cu ochii rugători și înlăcrimați. Traian privea drept înnainte. Părea absorbit cu examinarea unui lucru ce se afla undeva departe în zare. Trăsăturile îi păreau sculptate în piatră. "Nu-i Traian ce l-am cunoscut... Nu-i prietenul pe care l-am lăsat eu acum opt ani. E altul. Nu știu dacă e mai bun sau mai rău. Nu pot judeca acuma, dar nu este acelaș".

Traian nu răspunse. Făcură câțiva pași împreună, apropiindu-se de un buștean pe jumătate putrezit. Se așezară în tăcere unul lângă altul, fără să rostească o vorbă. Traian părea preocupat de niște nouri negrii ce se ridicau tot mai sus și amenințau să acopere luna. Părintele Teofil scotocea cu vârful bocancilor gramăjoara de zapadă ce rămase încă în umbra busteanului. Intr'un târziu Traian își privi prietenul. Se pregătea să-i spună cât de mult regreta că întâlnirea lor se terminase atât de tragic, și cât de mult ar fi vrut ca totul să nu fi fost decât un vis urât, deoarece se cutremura la gândul că autoritățile bolșevice de la oraș ar putea afla de cele intâmplate și l-ar putea arunca din parohie, lăsându-l pe drumuri, cu doi copii și nevastă, sau l-ar putea închide și condamna... Sau mai rău... Ar fi vrut să cadă în genunchi și să-l roage de iertare. Dar nu putea scoate o vorbă. Se mărginea doar să-l privească înghițind noduri și clipind des.

Părintele Teofil nu observă starea de agitație a prietenului său. Iși dădea seama că în acel moment era obiect de atenție, dar nu avea timp de alte speculații. "Trebue să găsesc un argument solid, bine exprimat, care să-l facă să uite posibilitatea de a-l ucide pe Guriuc. Dacă în această seară a intervenit Dumnezeu în aducerea lui Traian aici, atunci trebuie să existe și o soluție care să fie pe placul Lui. Trebue să mă gandesc mult, mult. Dumnezeu o să mă ajute să găsesc o soluție. Il voi ruga să-mi dea jumătate de oră de gândire, dacă mă obligă la despărțire".

In acelaș timp, parcă captând radiatiile gândirii lui Teofil, Traian își aminti de Guriuc. Trebuia să-l execute. Dacă voia să supraviețuiască părintele și familia să, trebuia să-i execute pe toți trei. La întoarcerea pe Măgura nimeni nu-i observase, iar ciocnirea cu cei trei jandarmi fusese unilaterală. Se produse fără incidente și fără sgomote. Erau trei oameni ce dispăreau. "Atât și nimic mai mult. Trei oameni ce vor muri peste câteva minute. Totul se aranjează simplu. Simplu ca lumina zilei. Da. Simplu ca lumina zilei". Repetă încet în gând. Apoi își aminti de anumite momente trecute, când îi trecuse moartea pe lângă ureche și pe lângă inimă. "E ușor să spui: *Trei oameni ce vor muri peste câteva minute în mod simplu, simplu ca lumina zilei. Da, e foarte ușor să spui așa. Tot așa spunea și colonelul de jandarmi la Vaicele: "Să spună tot, grijania lui... Dacă nu spune lichidați-l, scurt pe doi".* Așa era, viața mea era un scurt pe doi. Valora cât o frântură de adjectiv. Un număr. Pentru ei eram un element subversiv. Le subvertiam uriasa scară de valori ce o credeau invincibilă, le arătam că tot ce credeau ei că era adevărat și sublim, în realitate nu era decât o grămăjicară de idei, concepte, teorii și fraze încolăcite și amestecate cu musturi fierte în cele mai deochiate cazane. Noi veneam în numele unei lumi ce voia să ardă minciuna, depravarea și coruptia in focul unei credinți de neînțeles pentru ei. Când ne prindeau, viața noastră valora un "scurt pe doi". Acuma viața acestor trei nenorociți valorează un "simplu ca lumina zilei". Ei vin în numele unei tradiții create și lăsate ca moștenire de aceia pentru care... Dumnezeule! Incep să mă încing. Simt fruntea ca o schijă aprinsă... Da! aceștia trei trebue să moară. Nu mă mai gândesc la nimic. Nu am voe să mă gândesc. In asemenea momente trebue să mă gândesc puțin. Rațiunea este de partea Răului. Cel puțin acuma. Dacă ar ști Teofil!"

—Să nu crezi că am devenit un sălbatec fără inimă, Teofile! Trebue să-i ucid,sau "execut"—dacă vrei—deoarece numai așa vei putea respira tu, nevasta și cei doi copilași. Numai așa va putea respira familia lui Moisuc și a lui Cudelcă. Noi nu contăm. Am venit să ținem ultimul discurs. Il vom ține așa cum ne-a cerut căpitanul. Aici în munți vom fi fugăriți de oștile streinului și poterile organizate în mod special pentru a ucide. Vor veni cu câini dresați și ne vor sfâsia de vii. Poporul, neamul, opinia publică românească—cum vrei să-i spui—va asista ca la teatru. Va privi impasibilă. Mulțimea românilor nu va ridica un deget. Ne vor prinde, ne vor împusca, ne vor sfâșia și ne vor sfârteca... Ca la teatru, sau la cinematograf. Cu unica deosebire că armele vor avea cartușe, iar gloanțele vor pătrunde cu adevărat în măruntaele noastre. Se vor odihni în ficat, în plămâni, în stomah, în creer și în inimă. Nimeni nu le va mai scoate de acolo. Nimeni nu ne va plânge. Vom fi inamici ai "ordinei publice". Ca și pe vremea lui Tătărescu, ca și pe vremea lui Călinescu sau a lui Antonescu. Apoi, după moartea noastră, totul va continua ca și înnainte. Nu înseamnă că poporul nostru nu merită această jertfă! Doamne ferește! De asta am venit... Dar așa e. Nimic nu se poate schimba. Nici soarta acestor trei nenorociți nu se poate schimba. Numai dacă aș ști că tu cu familia ta și Cudelcă și Moisuc, în loc să trăiți ca buni creștini, în loc să încercați a trăi pentru mântuire, v'ați irosi existențele în svârcoliri zădarnice, atunci da! Atunci le-aș spune acelor trei care așteaptă legați: Vă dăruim viața! Nu noi v'am creat, nu noi suntem cei sortiți să vă judecăm, ci Domnul! Mergeți deci în pace și faceți-vă datoria! Faceți ce vă taie capul. Noi nu vă putem lua viața. Suntem creștini. Mergeți și denunțați-ne din nou, arestați-ne, ucideți-ne! Noi vă oferim celalt obraz! Da, da, Teofile. Așa le-am spune. Dar eu cred că nu pot fi atât de hain cu fiii tăi, încât să nu le ofer posibilitatea de a se bucura de căldura tatălui... Nu sunt profet să ghicesc...

Traian tăcu. "Incep din nou să gândesc prea mult. Afară de aceasta mi se pare că Teofil plânge".

—Du-te, Teofile. Lasă-ne singuri. Altă dată, de-o vrea Cel de Sus, ne vom întâlni și vom sărbători revederea... Vom mânca bine, vom bea și vom cânta: "Bate vântul foaia'n dungă, cântăreții mi-i alungă...", sau "Trist aseară cum stăteam" Vom cânta și vom depăna cele trecute. Ne vom veseli de revedere. Acum e târziu. Indată se îngână noaptea cu ziua și trebue să plecăm. Ne așteaptă un drum lung, lung.

Teofil nu răspunse. Iși acoperi fața cu o basma albă. Pieptul i se scutara ca apucat de friguri. Ii era rușine. Plângea ca și la vorbitorul Penitenciarului din Cernăuți. "Desigur că Traian își amintește în momentul acesta de vorbitor. Iși amintește de slăbiciunea mea..." gândi. Dar Traian nu-și amintea de Cernăuți în acea clipă. Nu voia nici să-l molcomească pentrucă simțea că îi lipseau cuvintele potrivite. Afară de aceasta voia să-l mai roage ceva:

—Părinte, Teofile! Du-te și roagă-te pentru sufletele lor! Roagă-te și pentru iertarea păcatelor noastre! Roagă-te fierbinte. Nu mult. Nu te ruga mult. Puțin. Puțin, dar fierbinte. Inalță-ți inima și gândul spre Tatăl Ceresc și fă-L să coboare lângă tine și să te asculte. Să se îndure de sufletele celor trei și de păcatele noastre. Să nu ne judece prea aspru. Să fie blând cu păcatele unor bieți muritori, care se tem uneori să gândească prea mult iar alte ori se cutremură când nu pot pătrunde tainele. Când nu pot desluși granița ce ascunde prăpastia morții de veci. Roagă-te fierbinte, Teofile!

Părintele Teofil se indreptă spre cărarea ce cobora în Stâna lui Darii. Când ajunse în pădure simți că ar fi trebuit să-și ia rămas bun și de la ceilalți tineri. Se întoarse în grabă. La marginea pădurii se opri o clipă. Numai la câțiva pași, îngenunchiat, stătea Traian, cufundat cu obrajii între palme, nemișcat, cu fața spre răsărit. Teofil ar fi vrut să-l trezească și să-i mai strângă odată mâna, iar apoi să-si ia rămas bun și de la ceilalti, dar renunță. Ceva, o curiozitate bolnăvicioasă îl înțepeni pe loc. După câteva clipe, Traian se ridică. Umbra i se desemna pe pământ tremuratoare și nesigură. Se apropiă de grup și-și scoase revolverul. Cei cinci ascultară liniștiți cuvintele lui Traian, ce ajungeau ca niște murmure neînțelese la urechile Părintelui Teofil. Apoi se îndepărtară de cele trei trupuri legate. Se îndepărtara toți, afară de Traian. Părintele Teofil putu desluși mișcarea înceată a mânii înarmate. Se ridică fără grabă și se opri pieziș spre craniul unuia din cei legați. O clipă mâna păru țintuită de o forță nevăzută. Apoi se aplecă o ideie. "Acuma va apăsa trgaciul!" gândi. Dar timp de câteva frânturi de secunde nu se petrecu nimic. Părea că mâna dobândise creier și că raționa înnainte de a lua o hotărîre.

După aceia se văzu o rabufneală de lumină invăluită într'o manta de fum. Părintele Teofil nu avu timp să audă bubuitura. Ochii i se înfipseră fulgerător în fata de piatră a lui Traian, luminată de pulberea aprinsă.

Apoi urmară alte două bubuituri. Văzduhul păru scurmat de tot atâtea curcubeie violente, izbite în traiectorie fără țintă. Fruntea părintelui se plecă dezmierdata de broboane mari, ce alunecau fără grabă. Iși simți gâtlejul închircit, cuprins parcă de spasmul unui cârcel grăbit. Il cuprinse un dor nebun de casă. Ar fi vrut să se fi trezit așa deodată cu ochii pe icoana Mântuitorului pe Muntele Măslinilor, ce se afla în fața patului din dormitor, iar el să se fi deșteptat dintr'un coșmar. "Mântuirea există și pentru aceia ce păcătuiesc de moarte. Principalul este să aibă conștiința că realizează un act de justiție, sau că contribuiesc la mântuirea semenului cu jertfa propriei mântuiri" gândi cutremurat.

Când ridică privirea, Traian nu mai era. Undeva departe i se părea că răsuna melodia lui: "Cu toții pornitam la luptă vitează, vrem țara s'o salvăm, moartea cea cruntă la toți veghează 'napoi nu ne dăm..."

Se întoarse grăbit spre casă. Glesnelei păreau ușoare, iar genunchii i se îndoiau cu repeziciune. Voia să ajungă repede la Biserică. In acea dimineață trebuia să se roage mai mult ca oricând. Respiră adânc. Când slobozi aerul, își simți pieptul zguduit de un suspin tremurător. Deschise ochii mari și privi cerul ce se lumina.

Afară se îngâna ziua cu noaptea!

DIN LIRICA MACEDO - ROMANA

ARAVDĂM.

de GHIȚEA Nicolae

Arâvdăm pân'asândzî sclavia
Și arșini ș'angiurări di la dușmañi,
Prit ghideri nimal tricu Vlahia
Di l'Asăneștili gionli căpitañi.

Ma tora iară si disteaptă
Dit plânglu Armâñilor arși di jar,
C'arâvdară mult și nu m'aravdă
Ș'ea prindi ca s'adară țara iar.

S'mută Armânamea
Di l'Avlona la Balcani,
Alagă tiniramea
Cu fruntea'n sus ca di aslani.

Muma noastră Roma va s'adună
Pri hili di la Pind, Urlic ș'di la Balcani,
Di tr'atea bâgă cămbăñi și asună
Ca s'avdă Armânli a noștri gioñi aslani.

Cu flambura tuț s'închisească
Di la ma mare pân' la ñic
Și s'nî veadă aușli si s'hărsească
Că him nipoțli-a lor di la Urlic.

S'mută Armânamea
Di l'Avlona la Balcani,
Alagă tiniramea
Cu fruntea'n sus ca di aslani.

SGHIC DI MOARTE.

de George MURNU

Vidzui tu vis fumeli pri cale,
Avdzii sghirări di oi și ñiale
Și lavă ș'cântițe jăloase
Și-avdzîră lundzi, dipărtoase
Și chiprile di cali și mule
Bătură'n sus pri cărăule
Și-ñi viñe dorlu diunăoară
Di soe, părinți, di hoară,
Di tută a noastră vrută Fară,
Di tută a noastră sărpită Armâname;
Di cărvănari,
Di picurari
Și celnicame,
Flambura a lumilei și izvur
Di giuname.
Se-avdza cum huhutea diparte
Na boațe ca un sghic di moarte...

Văzea pădurle di cripare
Că horle-a noastre, albile cuibare,
Dit munți suntu asparte
Și soia noastră moare.
Și frămtea ñi-aplicai pri mână
Și ocli-ñi s'feațiră fântână
Și inima-ñi țe dzeame
S'feațe cânină di blăsteame
Și blăstimai și plâmșu noaptea tută
Și bana-ñi si păru chirdută.

AM RĂBDAT.

Am răbdat pără astăzi sclavia
Și rușine și înjurături dela dușmani,
Prin nenorociri destul a trecut Vlahia
Dela Asăneștii vitejii căpitani.

Dar acuma iar se trezesc
Din plăsetul Aromânilor arși de jar,
Că au răbdat mult și nu mai rabdă
Și că trebue să facă țara iar.

Se ridică Aromânimea
Dela Valona la Balcani,
Aleargă tinerimea
Cu fruntea sus ca de lei.

Mama noastră Roma vrea să strângă
Pe fiii din Pind, Urlic și din Balcani,
De aceea a pus clopote să sune
Ca să audă Aromânii noștri viteji lei.
Cu steagul toți să pornească
Dela (cel) mai mare până la (cel mai) mic
Și să ne vadă bătrânii să se bucure
Că suntem nepoții lor dela Urlic.

Se ridică Aromânimea
Dela Valona la Balcani,
Aleargă tinerimea
Cu fruntea sus ca de lei.

VAIET DE MOARTE

Văzui în vis familii pe drum,
Auzii sbierete de oi și mielușele
Și gălăgie și cântece jăloase
Se auziră lungi, depărtate
Și clopotele de cai și catâri
Sunară sus pe colină
Și m'a apucat dorul imediat
De rude, părinți, de sat,
De întegul nostru iubit Neam,
De întreaga noastră răspândită Aromânime;
De cărăvănari,
De păcurari
Și celnicame,
Steagul lumei și izvor
De voinicime.
Se auzia cum hohotia departe
O voce ca un vaiet de moarte...

Fremătau pădurile de necaz
Că satele noastre, albele cuiburi,
Din munți sunt distruse
Și neamul nostru moare.
Și fruntea mi-am aplecat pe mână
Și ochii mi s'au făcut fântână
Și inima-mi ce geme
S'a întristat de blesteme
Și-am blestemat și-am plâns noaptea toată
Și viața mi s'a părut pierdută.

(Celnic = propietar de turme mari de oi sau capre; celnicame = gruparea mai multor celnici.—Transpunere în daco-română de V. P.)

(Notă-Poetul armatol din Pind, Ghițea N. a murit în floarea vârstei în 1942, în urma unei boli nemiloase căpătată în timpul exilării grecești (Oct. 1940-Mai 1941) din Corinth și insula Chios.—Transpunere în daco-română de V. P.)

OAMENI, FAPTE, IDEI

Titel Petrescu

MOARTEA lui Titel Petrescu răscoleste în adâncul amintirilor pentru a-mi lăsa o dâră de tristete.

L-am cunoscut în 1913, la Clubul Socialist din Piața Amzei. Revăd pe Ilie Moscovici, cu o barbă care părea o replică dată bărbii lui Karl Marx, al cărui portret stătea atârnat deasupra biroului secretarului partidului socialist. Revăd pe Ecaterina Arbore, înaltă, slabă, trecând tăcută și misterioasă ca o eroină dintr'un roman rusesc; pe Christian Rakovschi, dominator și părând că freamătă continuu de un neastâmpăr interior. Intr'un ungher, Mina Arbore, tânără, frumoasă, cu ochi albaștri, surâzători, sub casca de aur a unui păr blond cu reflexe de aramă, ascultând nimicurile spirituale ale lui N. D. Cocea. Intr'alt ungher, Toma Dragu, înconjurat de Nicolau, Gheorghiu Bujor și Titel Petrescu, discutau grav nu știu ce actualitate politică. Printre aceste grupuri se mișca repede, preocupat, I. C. Frimu.

Era statul major al partidului socialist, așa cum se refăcuse datorită energiei tăcute a muncitorului I. C. Frimu. In acest cadru socialist s'a menținut Titel Petrescu dela 1908, când a intrat în partid, și până la moarte: neclintit în credință, el a rezistat ispitelor ambiției, acceptând disciplina unei ideologii politice, fără altă aspirație decât să vadă realizate idealurile socialiste. Un exemplar rar de intelectual, care se sacrifică integral, o viață întreagă, unei credinți. Intransigent al unei ideologii politice, respingea organic sectarismul, intoleranța socotind-o drept o renegare a libertății; în relațiile sociale punea o caldă, sinceră comunicativitate. De o bunătate care înflorea în zâmbetul lui plin de afecțiune, tresărea în calda strângere de mână; se precipita spre a face un serviciu oricui se afla la mare strâmtorare. Aveai întotdeauna sentimentul că în sensibilitatea lui toate suferințele își află un adânc și dureros ecou. Chiar vocea lui avea parcă tonalitatea mângâietoare a bunătății lui. In fața unor măsuri brutale, revolta lui afla ca expresie mai mult uimirea în fața unei renegări a ceeace este mai de preț în om, bunătatea; era incapabil de ură și un adversar politic era pentru el un rătăcit sau un nefericit prizonier al unor prejudecăți sau interese de clasă. Cu cât îl cunoșteai mai bine, cu atât te simțeai mai cucerit de limpezimea lui sufletească.

Dealungul anilor a rămas neschimbat; nestatornicia vremurilor și a oamenilor, desamăgirile care ne țin o melancolică tovărășie dealungul vieții, nu i-au alterat sensibilitatea,, nu i-au dat acele sbârcituri ale sufletului în care stau, ca o descurajantă mărturie, umbrele amărăciunilor încercate. Revedeam pe tânărul avocat cu lavalieră, cu privirea inundată de lumina sincerității, cu gestul prietenos, așa cum l-am cunoscut în 1913.

In viața politică, indiferent în care partid este cineva integrat, se ciocnesc ambițiile, se crispează vanitățile, forfotește intriga, și dorința de afirmare diminuează adesea cele mai frumoase calități. Deaceea, acțiunea de echipă se realizează adesea cu mare anevoință. Titel Petrescu nu a dat brânci, spre a-și face drum, nu a căutat să se impună, mulțumindu-se să fie un disciplinat membru al partidului socialist. Numai în vremuri de grea cumpănă se pot v e r i f i c a puterile morale, energia credințelor unui om.

Ocupația rusească, instaurarea dictaturii partidului comunist au prilejuit afirmarea lui Titel Petrescu. Pentru el, ideea de dreptate nu putea fi separată și opusă ideii de libertate; toate măsurile luate de partidul comunist i se păreau tot atâtea prostituări ale idealurilor lui socialiste. In fața orgiei de criminalitate a comuniștilor, Titel Petrescu a opus o energie ce a uimit; dar acea vigoare a opoziției față de regim își afla izvoarele în profundul lui atașament ideilor de dreptate și de libertate. Ca și Ivan Karamazov, eroul lui Dostoievski, care spunea: "dacă i s'ar propune să intre în Paradis cu prețul unei singure lacrime a unui copil, el ar refuza respectuos cartea de intrare", Titel Petrescu a refuzat să accepte un decor marxist pentru a acoperi cea mai monstruoasă robire a omului.

Avea reflexele românești intacte și tresărea în fiecare clipă când neamul său era călcat în picioare și jefuit. Suferea și ca român și ca socialist când vedea că în numele ideilor cărora le închinase întreaga lui putere de credință, se pun neamului lui lanțurile sclaviei. A încercat o luptă inegală: un om izolat, fără niciunul din mijloacele de luptă pe care libertatea le pune la îndemâna oricărui om în afirmarea unor idei, a fost fatal învins. In momentul în care a fost închis, dintre zidurile temniței el reîncepea cu alte mijloace lupta pentru apărarea libertății. Nu avea nevoie să strecoare printre gratii manifeste, să urzească, prin tainicele legături, comploturi, să stimuleze rezistența muncitorilor la opresiunea crescândă a dictaturii comuniste; singura lui prezență în închisoare demasca un regim de ocupație străină, de impostură, de crimă. Timp de șapte ani a plătit tributul de suferință fără să se încovoaie, fără să accepte să i se deschidă porțile închisorii plătind prețul desonorant al unei renegări. Când a fost pus în libertate, puterile lui fizice anunțau deja sfârșitul. Au fluturat temnicerii o scrisoare în care Titel Petrescu îngăima o resemnată acceptare a regimului: "ca socialist care vede ceeace se înfăptuiește azi în România, chiar dacă preconizăm o altă cale pentru atingerea acestor rezultate, nu pot să nu recunosc ceeace se impune oricărui observator obiectiv". Ce valoare mai poate avea o asemenea mărturie smulsă după șapte ani de temniță? Dacă această raliere ar fi fost sinceră, spontană expresia efectului unei revelații a realizărilor comuniste, scrisoarea ar fi avut o urmare, proaspătul convertit trecând la acțiune. Cum ar fi organizat dealungul și dealatul țării întruniri la care ar fi luat cuvântul "tovarășul" Titel Petrescu spre a convinge pe muncitori că lipsurile sunt o iluzie, foamea o prejudecată reacționară, cărora fiecare socialist trebuie să-i opună elocvența statisticilor partidului comunist, unica expresie a realităților economice. Orice critică este manifestarea unei schisme, orice nemulțumire formulată, o conspirație reacționară.

Scrisoarea a rămas fără urmare, ceeace îndreptățește o contestare a autenticității. Propaganda comunistă nu se sfiește să săvârșească orice potlogărie, care, din fericire, nu mai înșeală pe nimeni. Rămân neclintit în credința că toate calculele comuniștilor s'au isbit de intransigența unui om, pentru care libertatea nu poate fi strangulată în numele justiției sociale, mai exact a mizeriei generalizate. In la "Revue Socialiste" din Aprilie 1948, Levy Brühl scria: "Orice dictatură este vrednică de ură. Chiar și aceea a proletariatului". Cum putea să accepte Titel Petrescu dictatura birocrației unui partid, care în locul adeziunii maselor muncitorești are adeziunea tancurilor sovietice, unica lui legitimare în politică?

Hrana din închisorile comuniste? In afară de prizonierii cu o sănătate robustă, cea mai mare parte suferă de scorbut. Technica surpării sistemului nervos se resimte asupra inimii.

Din fortareața Petre Pavlovsk, revoluționarul Bakunin a isbutit să trimită surorii lui Tatiana o scrisoare, valabilă pentru toți prizonierii închisorii comuniste: "Sunt încă stăpân pe toate facultățile intelectuale și morale, dar știu că aceasta nu mai poate dura multă vreme. Forțele mele fizice au scăzut foarte mult; rândul forțelor morale nu va întârzia să vină. Ințelegi sper, că orice om care se respectă cât de puțin, trebuie să prefere moartea cea mai crudă acestei lente și desonorante agonii. Credeți-mă că orice moarte este preferabilă izolării predicate de filantropii americani. Pentruce am așteptat așa de mult timp? (Bakunin face aluzie la sinucidere). Nu vă puteți imagina cât de tenace este speranța în inima omului. Care, mă veți întreba? Aceia de a putea să reîncep cu mai multă prevedere poate, deorece închisoarea are cel puțin acest bun pentru mine: mi-a dat răgazul și deprinderea de a chibzui, ea, ca să spun așa, mi-a consolidat spiritul; dar închisoarea nu a schimbat vechile mele sentimente, dimpotrivă, le-a făcut mai arzătoare, mai absolute ca oricând și de acum încolo, tot ce-mi rămâne de trăit se rezumă într'un singur cuvânt: Libertatea".

In lungile, nesfârșitele meditații ce acopereau monotona, trista scurgere a orelor, Titel Petrescu s'a adâncit în vechea, neînvinsa lui credință: nimic bun nu se poate realiza fără respectarea libertăților fiecărui om, fără acea caldă iubire de oameni.

In această patetică înfruntare a unui om singur cu o organizație strivitoare, era fatal ca Titel Petrescu să fie un învins.

Mă întreb dacă această înfrângere fizică a omului poate să însemne o autentică victorie pentru comuniști? Când moartea, mai milostivă decât argații Kremlinului, i-a închis ochii, libertatea este suprema și unica năzuință a întreg poporului român. Mai există azi în suprinsul neamului românesc, în afară de numărul redus al argaților moscoviți, cineva care să creadă posibilă o existență omenească lipsită de libertate?

Suferința înnobilează pe om, identificarea eroică a unui om cu o idee nimbează o existență. Titel Petrescu a crezut cu fanatism în ideia libertății, s'a identificat cu această idee, acceptând toate riscurile. Această imagine va reține posteritatea.

Un supravietuitor al generatiei dela «Semanatorul»: C. Xeni.

Generațiile se succed, opunându-se una alteia. In rândurile unei generații, prin chiar opinia separată pe care o face o minoritate, unele personalități formând "un fel de pod asupra sumbrului fluviu al viitorului", cum spunea Nietzsche (considerații inactuale), anticipează trăsăturile spirituale ale generației următoare.

Nouă ne-a lipsit o istorie a ideilor politice și literare care să ne înlesnească o mai exactă cunoaștere a acestei mișcări dialectice a culturii și spiritualității românești. In general am avut o bogată producție de lucrări de pură istoriografie și unele timide încercări de istoria mișcării ideilor. Istoria ideilor estetice, pe care a încercat-o E. Lovinescu, ca și "Istoria junimismului", formează o manifestare aproape izolată.

Ar fi interesant să se încerce o istorie a ideilor politice și literare, luând ca punct de plecare anul 1881, proclamarea regatului. Junimismul este o dată finală a unei întregi evoluții a ideii liberalismului ca și a negației aistoricismului liberalismului. După 1881, atât liberalismul cât și criticismul junismist, intră în criză. Este de reținut că la 1883, Gheorghe Panu scoate ziarul "Lupta", radical, democrat, antidinastic, mai exact antimonarhic. G. Panu venea din rândurile tineretului dela Junimea și în loc să accentueze în sens naționalist și conservator criticismul junimist, trecea dincolo de liberalismul amăgitor al unei burghezii în vertiginoasă ascensiune, afirmând necesitatea unei democrații reale; unor reforme radicale atât a organizației politice și a Statului cât și a structurii economice a țării, prin transformarea țărănimii într'o clasă înstărită. Intre 1883 și 1888, tinerimea era radicală. Ziarul "Lupta" ralia pe intelectuali prin acerbele campanii contra regelui Carol I. Acțiunea lui G. Panu pregătea, prin chiar violența criticii pe care o făcea unui regim de amăgitoare democrație liberală, climatul necesar afirmării curentului socialist. Intre 1889 și 1899, tineretul a fost socialist. N'am înțeles de ce toți cei cari au încercat să facă o istorie a literaturii române, nu au dat nici o atenție "Evenimentului literar", pe care îl scotea la Iași Sofia Nădejde, soția lui Ion Nădejde marele dascăl al socialismului și "Lumea nouă literară", care apărea săptămânal la București. Am avut colecția acestei reviste literare și, în paginile ei, un istoric ar fi putut identifica ușor tendințele care înmugureau în cadrul mișcării socialiste. Generația socialistă—ca să înlăturăm orice confuzie trebuie să subliniem că este vorba de prima mișcare socialistă—era caracterizată printr'o mare pasiune de lectură. A fost, necontestat, generația cea mai cultă din câte s'au succedat. Mi-a fost dat să cercetez în casa părinților lui, țărani din Bucești, județul Tecuci, biblioteca lui Ștefan Petică, pe care în 1912, tatăl poetului, o păstra cu religioasă grijă. Am fost uimit nu numai de numărul volumelor ci și de varietatea autorilor și a domeniilor în care se mișca nesațiul curiozității intelectuale a lui Ștefan Petică. Alături de un volum de sociologul Durkheim, un volum de versuri de Stefan George, alături de "La lutte de classe en France" de Karl Marx, două romane de d'Anunzio, alături de "Droit à la paresse" de Paul Laforgue, volume de Oscar Wilde, "Manifestul comunist", nesimțindu-se stânjenit de vecinătatea poetului Mallarmé. Stranie împerechiere de volume, Zola, Huysmans, Ibsen, Strindberg, Walt Withman, Jean Marie Guyau, o mulțime de cărți din colecția Alcan și—ceiace nu putea lipsi din biblioteca unui intelectual socialist—cele două volume ale lui Büchner "Force et matière" și "L'homme selon la science". Mă muncește demultă vreme gândul să evoc biblioteca unui intelectual socialist dela 1897.

La 1899, cu prilejul celui de al VI-lea congres al partidului socialist—ultimul congres al primei mișcări—, s'a putut face melancolicul inventar rezumat de Ion Nădejde într'o mărturisire plină de amărăciune: "Am luptat până ce am rămas fără nici un soldat și fără nici un ban". Adevărul este că masele muncitorești părăsiseră mișcarea socialistă. Constantin Graur, cunoscutul publicist, făcea această constatare în 1911, explicând dispariția primei mișcări socialiste: "Este fals că intelectualii au fost cei dintâi care au părăsit vechea mișcare; o părăsiseră întâiu, în mare parte, muncitorii".

Ori în măsura în care slăbea vigoarea mișcării socialiste, se conturau începuturile unei afirmări a ideilor naționaliste. Apariția în 1900 a ziarului "România Jună", având ca animator și director pe Aurel C. Popovici, este caracteristică. A fost o temerară încercare de a grupa noua generație în paginile ziarului "România Jună". Vom găsi colaborând pe N. Iorga, Simeon Mehedinți, P. P. Negulescu, Ovid Densușeanu, C. Rădulescu-Motru, Evolceanu. In redacția ziarului "România Jună" îl vom găsi pe socialistul Ștefan Petică. Dealtfel, și literar se remarcă la el o evuluție: în "Frații", dramă în versuri apărută în 1902, lirismul lui se apropie de cel al poeților dela "Semănătorul" din epoca 1904-1906. Caracteristic pentru evoluția spiritului politic: în ultimul congres al primei mișcări socialiste (1899), G. Diamandy a formulat o propunere: să se înființeze pe ruinile partidului socialist un partid național-democrat.

In 1900 G. Coșbuc și Al. Vlahuță încep să publice revista "Semănătorul". Noua generație descoperă pe gânditorul politic Mihail Eminescu. Publicase Grigore Peucescu la 1891 o culegere de articole de ale lui Eminescu apărute în "Timpul", dar atmosfera intelectuală nu era propice. Generația socialistă diviniza pe poetul Eminescu și nu atribuia nici o valoare articolelor lui politice. Prima culegere din poeziile lui Eminescu a fost publicată în editura "Șaraga" din Iași, de socialistul Vasile G. Morțun. Abia în 1905, publicarea în editura "Minerva" a unui volum întocmit de I. Scurtu, "Scrieri politice și literare 1870-1877" a corespuns noului climat spiritual. Reacțiunea naționalistă și oarecum romantică o ilustrează un scriitor și gazetar de mare talent, Al. Antemireanu. Cartea lui "Junimea și roadele ei", publicată în 1905, fixează poziția antijunimistă a spiritualității generației postsocialiste. Influențat de Ferdinand Brunetière (Discours de combat), publică în ziarul "Epoca" o serie de articole "Știință și religie" care apar ca o reacțiune împotriva generației precedente, atee, având drept evanghelie materialismul lui Büchner din "Force et matière".

Colaboratorul nostru C. Xeni, aparține acestei generații postsocialiste. Colaborator la "Semănătorul" lui G. Coșbuc și Al. Vlahuță, intră în redacția "Epocei" lui Nicolae Filipescu, pentru a suplini pe Al. Antemireanu hărțuit de boală—tuberculoză—și sortit să moară în 1905.

In exil, C. Xeni este un supraviețuitor al acelei generații. Părăsind literatura și gazetăria, s'a consacrat în întregime avocaturii. A fost până în preziua intrării în războiul unității naționale, colaboratorul principal al lui Take Ionescu. Formația literară se simțea în pledoariile lui, de o atică claritate în expunere, de o remarcabilă eleganță în frazarea ideilor. Istrate Micescu, marele jurist pe care l-am avut, vorbind odată cu el de elocvența juridică, mi-a spus: "Ascultă o pledoarie de Xeni în fața Curții de casație ca să ai un model de elocvență juridică de cel mai pur clasicism. Vei remarca finețа ironiei și supleța de oțel a logicii".

Dacă în colecțiile ziarelor se pot găsi articolele care au făcut o justificată faimă unui gazetar, cine poate reconstitui pledoariile unei generații de mari avocați, adevărate capodopere ale elocvenții juridice.

In amurgul vieții C. Xeni revine la îndeletnicirea tinereții: scrisul. Prezența sa în coloanele revistei "Carpații", ilustrează concepția noastră de unitate a spiritualității românești, în opunerea dialectică a generațiilor. Colaboratorul dela "Semănătorul" din epoca G. Coșbuc-Al. Vlahuță continuatorul lui Al. Antemireanu la "Epoca", colaboratorul lui Take Ionescu, își mângâie dorul de țară evocând figuri dispărute, în paginile "Carpaților".

Acelaș gând, aceleași sentimente, ne unesc într'o patetică așteptare.

P. Ș.

TEPES VODA

de I. G. DIMITRIU

—Ia, spune-mi, pârcălabe, ce-i prin țară
Și ce-agrăiră cei ce-s proști la minte,
Când Turcilor în fes băturăm ținte?...
Pe noi din nou grozav se mâniară?
Să stăm? Ce zici? Să-i dăm așa nainte?

—Mărite Doamne, fii Tu slăvit pe veci!
Norodului să faci mereu dreptate,
Să nalți în țepi pe cei în strâmbătate
Și'n prețuirea lumii va să treci...

Doi inși șopteau pe uliță aseară
Voroave nalte, pline de'ndrăsneală
Că li-i vieața veșnic prea amară,

Că Vodă-i bun și prea stă la'ndoială
Să nu mai bată cuie'n fesuri iară
Și'n capul celor fără de tocmală!...

Tribuna libera

Farse si impostori

de N. S. Govora

EXISTĂ o categorie de Români în exil, care şi-au făcut un obiceiu din utilizarea cuvintelor umflate: fenomen românesc, moment românesc, esenţe culturale, structură, suprastructură şi infrastructură socială, economică, politică sau socialo-economico-politică, spiritualitate românescă, etc. Sunt vreo nouă ani decând la Paris, "prietenul" meu, dl Vasile Posteucă, m'a invitat să particip şi eu la un... fenomen românesc. "Cine intuieşte fenomenul românesc, cine este sgudit de tragedia Naţiei, mi-a spus el, este obligat să participe la şedinţele noastre." "Prietenul" face parte dintre acei Români cărora le place să întrebuinţeze cuvintele umflate citate mai sus, ba chiar şi să lanseze noţiuni noi ca "omul petrinic", "omul iisusic", etc. Dar despre această înclinaţie a dlui Posteucă, voiu vorbi mai pe larg cu altă ocazie.

In subsolul unei cârciumi pariziene, dnii Mircea Eliade şi Herescu, sguduiţi de tragedia Naţiei, prezidau o adunare de scriitori: Posteucă, Stamatu, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Emil Cioran, etc. Grupul prezidat de cei doi pontifi avea şi o revistă, "Luceafărul", care apărea cu bani trimişi de răposatul general Rădescu. Cum intuiau pontifii fenomenul românesc, s'a văzut din apariţia celor două numere din revista citată, unde au apărut nişte versuri ale profesorului Herescu, care cânta pe o Amalie care era portugheză şi pe care a păcălit-o un marinar-desigur tot portughesi extraordinarele cugetări ale dlui Emil Cioran, care batjocorea eroismul. Despre ce s'a discutat în şedinţa la care am participat, am mai scris tot în coloanele acestei reviste, în articolul întitulat "Critică şi critici".

Nu m'am mai dus la şedinţele care se ţineau în subsolul cârciumii pariziene, iar scurt timp după aceia am auzit că cercul s'a desfiinţat: generalul Rădescu nu a mai putut trimite bani şi cei doi pontifi care intuiau fenomenul românesc şi erau sguduiţi de suferinţa Naţiei, au găsit că nu se poate pierde timpul chiar totalmente gratuit.

Zilele acestea mi-a căzut în mână o broşură în care şi "prietenul" meu, dnul Vasile Posteucă şi pontifii dela Paris, sunt depăşiţi cu o sută de poşte în întrebuinţarea cuvintelor bombastice. Este vorba de "Buletinul Asociaţiei culturale româneşti din Spania". Cine citeşte acest buletin, *află că la Madrid s'a înfiinţat o nouă Asociaţie culturală.* Nu este prima şi desigur nu va fi nici ultima. [...] Fundaţie regală, un Centru de studii "ştiinţifice", la Roma se vorbeşte că s'a înfiinţat recent o Academie iar în Statele Unite şi Canada există circa 70 de societăţi care se numesc şi culturale. Deci destule asociaţii culturale şi una în plus sau în minus nu chimbă situaţia nici în bine nici în rău şi în nici într'un caz nu constituie o noutate.

Numai că cine citeşte Buletinul pe care îl am eu pe masă, îşi dă seama că redactorii lui sunt convinşi şi vor să ne convingă şi pe noi că Asociaţia dela Madrid este ceva nu nou, ci epocal, că aici este cheia eliberării şi întoarcerii.

In cuvântul de început al Buletinului, se spune că Asociaţia "s'a născut din nevoia pe care au simţit-o câţiva compatrioţi din Madrid de a fi împreună subt altă lumină decât aceea a politicei (sic) pure sau impure". Scopul fondatorilor—citim mai departe—, "nu e nici acela de a realiza o himerică unire între toţi Românii din exil, nici acela de a ascunde subt o firmă spirituală macroscopice intenţii politice şi nici acela de a servi drept trambulină ambiţiilor personale ale unuia sau altuia". Scopul este, spun pontifii", aducerea unei fărâme de lumină şi de ordine românească în intunericul de tentaţii şi de îndoieli care ne înconjoară... de a salva tot ce merită să fie salvat"...

După cum se vede, intenţii mari şi, mai ales, nobile. Cauza pentru care s'a dat semnalul de alarmă la Madrid, "este imposibilitatea desvoltării spirituale în Ţara unde scopul Rusiei este de a reduce cultural poporul român la *folclor* şi propagandă. Cultura politică este un mijloc de teroare a timpului iar folclorul este folosit ca mijloc de *închistare spirituală*".

Personal nu cunosc la perfecţie situaţia din Ţară, socotesc însă că dacă Ruşii ar reduce cultura românească la folclor, ar fi extraordinar de bine şi bolşevicii ar dovedi o notabilă lipsă de inteligenţă. In Ardeal Ungurii au comis imprudenţa de a ne lăsa să ne *închistăm în folclor*, de a ne pune în situaţia să ne închistăm în folclor şi am rămas astfel un corp străin, aparte, în concernul celorlalte naţionalităţi conlocuitoare. Aceasta a fost salvarea noastră ca popor în Ardeal. E drept că Ungurii şi-au dat seama de eroarea comisă, în 1848, au voit să schimbe tactica, dar era prea târziu.

Un mare pericol pentru românism ar fi tactica contrarie; adică ar permite celor dornici de glorie artistică şi literară să se adape la isvoarele culturale ale exilului. Dacă aşi fi Rus sau comunist român pus cu trup şi suflet în serviciul Moscovei, aşi lăsa înadins să pătrundă în România anumite cărţi apărute în exil. Dintre acestea, aşi alege pentru o mai largă difuzare "Précis de décomposition" a dlui Emil Cioran şi "Antologia" publicată de dl Vintilă Horia. Asupra efectului demoralizant ce s'ar obţine, cred că foarte puţini Români din exil ar mai putea emite îndoieli.

In ceiace mă priveşte, socotesc că nu de o închistare în folclor poate fi vorba ci de o *falsificare a folclorului*. In dansurile zise româneşti prezentate în Occident de către reperişti, s'au văzut cu stupoare cizme sau costume ce aminteau pe cele din Rusia iar salturile executate făceau să se creadă că între dansurile naţionale româneşti şi cazacioc este o mare asemănare.

Asociaţia are un statut, cu membri de mai multe categorii şi cu... nelipsitele cotizaţii care, e drept, sunt benevole, adică, cei care le-au impus speră să fie mai mari decât dacă ar fi fost fixate.

Personal cred că într'o asociaţie culturală, trebuie să între numai oamenii care au preocupări culturale. Nişte Români se ocupă de cultură, citesc, scriu, meditează, fie pentrucă au o situaţie care le permite să o facă, fie că simt în sufletul lor o arzătoare chemare în acest domeniu şi nu-i interesează nici tocurile scâlciate şi nici stomacul gol. Aceşti Români, grupaţi într'o Asociaţie ţin şedinţe publice, dau serbări, festivaluri, etc., în care aduc la cunoştinţa neculturalilor, fructul muncii lor, rezultatul cititului, scrisului şi meditaţiei, studiază probleme, le găsesc soluţia şi apoi le împărtăşesc celorlalţi.

Această părere au avut-o şi alţii înaintea mea. De exemplu, la Paris, s'a constituit un centru de cercetări "stiinţifice". Din el fac parte oameni care stau toată ziua cu nasul în carte şi odată pe săptămână cheamă pe neculturali să le arate ce au citit, ce au scris şi ce au meditat. Numai că la Paris se face cu totul altceva decât ceeace ar trebui să se facă. Nu mai am darea de seamă de activitate a acestui centru pe primul an, dar, dacă nu mă înşeală memoria, în el se vede că în acel prim an a vorbit domnul Eliade despre Yogism, dl Costim Deleanu despre Marea schismă iar dl Vuia despre... filozofia lui Parmenide, un folozof grec care a trăit acum 2500 de ani. Ce legătură poate să existe între tragedia actuală a poporului român şi filozofia grecului Parmenide nu m'am lămurit nici atunci când l-am ascultat pe dl Vuia şi nu mă pot lănuri nici acuma. Bieţii Români care lucrau o săptămână în fabrică, veneau obosiţi Sâmbătă seara, pentru a afla dela domnii culturali, un răspuns la întrebările care-i chinuiau. Ce răspuns găseau aceşti exilaţi în "Conferinţa" dlui Vuia nu ştiu precis, cred însă că nu e greu de bănuit. La aceste adunări erau invitaţi şi străini. Am socotit că se săvârşea o eroare. Cred că Francezii au avut şi au ocazia să asculte conferinţe despre Parmenide dela compatrioţii lor, mult mai documentate şi mai pline de miez, mai ales că dnul Vuia este departe de a poseda calităţi oratorice. Noi veneam dintr'o ţară care a trăit două secole şi jumătate în coasta Rusiei ţariste şi două decade în cea a Rusiei sovietice. Occidentalii erau îndreptăţiţi să creadă că trăind atâta timp în preajma Rusiei, suntem adânci cunoscători ai problemelor ruseşti, ca unii ce am simţit pe pielea noastră teribila lor ameninţare. Pentru Francezi de exemplu, ameninţarea rusească a devenit palpabilă numai în urma celui de al doilea războiu mondial şi încă foarte mulţi nu sunt convinşi de realitatea ei. Noi trebuie să-i convingem, să-i documentăm asupra pericolului rusesc. Este foarte probabil că unii din ei veneau chiar cu această speranţă şi nu este greu de imaginat desiluzia lor, când problema stringentă pentru Românii exilaţi şi Occidentul ameninţat era... filozofia lui Parmenide. Şi atâtea şi atâtea probleme puteau fi cercetate, studiate, apoi expuse în şedinţele publice ale centrului de cercetări "ştiinţifice" dela Paris: Diplomaţia rusească. Geografia Rusiei, Istoria Rusiei, Invaziile Rusiei în ţările noastre, Istoria revolutiilor ruseşti, Marxismul, Psichologia rusească, Aportul real al Rusiei sovietice în cel de al doilea războiu mondial, Indreptăţirea luptea noastre contra Ruşilor alături de Germani, Industria rusească, Constituţia sovietica şi aplicarea ei, Potenţialul militar sovietic., etc., etc. Aceste probleme ar fi interesat desigur şi pe Francezi şi pe Românii exilaţi. In şedinţe la care ar fi fost invitaţi numai Români, s'ar fi putut proceda la o spălare a rufelor în familie, tratându-se probleme strict româneşti ca Istoria Românilor, Bogăţiile solului şi subsolului, Democraţia balcanică românească, Contribuţia noastră în lupta antisovietică, Trădarea dela 23 August, Eroismul soldatului român în Rusia, Constituţia românească şi aplicarea sau mai bine zis neaplicarea ei, etc., etc.

Dar înfârşit, Centrul de cercetări "ştiinţifice" dela Paris, după părerea mea, prezintă defecte de funcţionare şi nu de organizare.

Pe aceiaşi linie de vederi cu umila mea persoană se găseşte de altfel şi Preşedintele şedinţei de constituire a Asociaţiei, adică dl Profesor Ion Protopopescu. Iată ce a spus dl profesor în scurta cuvântare ţinută înainte de începerea şedinţei: "Asociaţia vrea să fie un club în care să între cei a căror *preocupare esenţială* este de ordin cultural". Ori iată cine fac parte din Asociaţie: Dimitrie Ardeleanu, Diana Ardeleanu, Preot Mircea Boac, Antoaneta Bodisco, George Candeleanu, George Călimănescu, Stela Candeleanu, Ion Chirilă, Mihail Fotin Enescu, Ion Fleşeriu, Vintilă Horia, Dna Vintilă Horia, Vasile Iasinschi, Emil Ionescu, Maria Moraru, Tatiana Moraru-Boravskaia, Vladimir Petrovici, Ion Protopopescu, Aurel Răuţă, Alfredo Soler, Marie Jeanne Soler, Horia Stamatu, Corneliu Stoian, Prof. George Uscătescu, Consuelo Rubio-Uscătescu şi Vasile Uscătescu. E greu de presupus că Dl Ardeleanu, Dna Tatiana Moraru-Boravskaia sau chiar Dna Marie Jeanne Soler, pot avea preocupări culturale, măcar subsidiare dacă nu esenţiale.

Ne miră faptul că dl profesor Protopopescu nu a demisionat când a văzut că însăşi coloana vertebrală a culturalei şi nu o chestiune de detaliu, este exact contrarie vederilor dsale, după cum ne miră că poate sta alături de Dna Stela Kandeleanu.

Nu ştiu dece dl Mihail Fotin Enescu a înscris în asociaţie oameni cari nu au nimic comun cu cultura şi nu s'a adresat unor oameni ca dnii Aron Cotruş, Prof. Alexandru Busuioceanu, Părintele Alexandru Mircea, dl Cotârlan, Ciril Popovici si Pamfil Şeicaru Maestrul Aron Cotruş a scris atâtea cărţi, a făcut propagandă românească în Polonia, Portugalia, Italia şi Spania, dl Prof. Busuioceanu are extrem de interesante descoperiri în domeniul istoriei şi anume din perioada întunecată a Istoriei Românilor, Părintele Mircea conduce o splendidă revistă în exil, dl Ciril Popovici este preocupat de problemele plastice iar dl Pamfil Şeicaru a scris în exil două cărţi "Pax americana-Pax sovietica" şi "Dotla-Rien que des cendres", şi a publicat în revista noastră o serie de splendide portrete, admirate chiar de adversari (a se vedea "Vocea libertăţii"). Dl Enescu vorbeşte cu admiraţie de dnii Uscătescu, Stamatu şi Vintilă Horia pentrucă reuşesc să strecoare din când în când câte un articolaş în ziarele spaniole şi nu a aflat încă că dl Pamfil Şeicaru este redactorul de politică externă al unui cotidian madrilen, lucru pe care până acuma nu a reuşit încă să-l facă alt Român din exil.

Era mai cinstit dacă recunoşteau că obiectivele "culturalei" sunt exclusiv politice şi nu culturale cum vor pontifii să ne facă să credem.

Constituită la 15 Aprilie 1957, culturala, vrea să treacă la fapte şi replică a săptămânii româneşti realizată cu atâta succes între 6 şi 13 Mai 1953 la Madrid, de către Comunitatea Românilor din Spania, de sub prezidenţia dlui Georgel Demetrescu, organizează la lo Mai 1957 o demonstraţie de forţe, sub pretextul unei noi săptămâni româneşti.

Pusă ca şi la Freiburg, cu un an înainte, sub egida Prinţului Nicolae de Hohenzollern, sunt aduşi gratuit câteva zeci de Români din Franţa, Italia, Elveţia, Germania şi Austria, pentru impresionarea oficialităţilor spaniole şi facilitarea încercării de substituire a instituţiilor româneşti existente în Spania.

La Madrid, de ani de zile, sărbătorirea zilelor naţionale a fost organizată până acuma de Comunitatea Românilor şi Ministrul României libere la Madrid, dl Nicolae Dimitrescu ,două instituţii oficial recunoscute de către guvernul spaniol. Dacă Societatea culturală, proaspăt înfiinţată şi nerecunoscută încă, dorea să organizeze ea anul acesta sărbătorirea zilei de 10 Mai, era normal ca să ia contact şi să se înţeleagă cu cele două institutii româneşti care organizau ca şi în trecut această sărbătorire, evitând ridicolul a două manifestări distincte pentru aceiaşi sărbătoare naţională.

Ori nu au făcut-o sperând că patronajul Principelui Nicolae era suficient pentru a obliga autorităţile spaniole să participe la Te Deum-ul organizat de culturală şi nu la cel obişnuit, oficiat de către preotul român în cadrul comunităţii româneşti din Spania şi la Biserica pusă permanent la dispoziţia Românilor.

Şi machiavelismul caragialesc al dlui Enescu şi-a primit pedeapsa meritată: la serbarea culturalei nu a venit nici un străin, toate oficialităţile spaniole, toţi ambasadorii sau reprezentanţii lor participând la serbarea organizată de cele două instituţii româneşti recunoscute de autorităţi, care au voit odată mai mult să sublinieze care este poziţia românească oficial recunoscută de guvernul spaniol.

Au avut loc după aceia "conferinţele" culturalilor. Trebuiau *să vorbească în aceiaşi zi dnii Stamatu (Prezenţa culturală a Românilor în lumea liberă) şi Mihai Fotin Enescu (Prezenţa politică).*

Dl Stamatu constată că în exil sunt "patru mari", dnii Virgil Gheorghiu, Mircea Eliade, Emil Cioran şi Constantin Amăriuţei. Cărţii "Ora 25" a dlui Gheorghiu, dl Stamatu îi găseşte defecte: "Injustiţiile făcute poziţiei româneşti prin *contrafacerea datelor*, au fost ulterior compensate printr'o carte de popularizare a antihităţii româneşti, total necunoscute în Occident" Fraza este puţin confuză căci nu se înţelege bine ce este total necunoscută în Occident, antichitatea românească sau cartea de popularizare a dlui Gheorghiu. Cred că şi una şi alta căci această carte de popularizare a trecut—vom vedea pentru ce—neobservată.

Dl Stamatu îl considera mare pe dl Gheorghiu, pentru succesul de librărie. Ori actualmente la Paris, cărţile dşoarei Sagan depăşesc cifra de vânzare atinsă de dl Gheorghiu în câţiva ani, numai în câteva luni. Mă îndoiesc total că dl Stamatu ar îndrăzni să declare pe Dşoara Sagan mare, dacă ar fi o română exilată, după cum mă îndoiesc că dsa ar fi bucuros să scrie cărţi de calibrul scriitoarei franceze numite, pentru a avea acelaş succes nebun de librărie.

Este ştiut că în Occident există o ocultă care ridică în slavă şi aruncă în noroi. Dl D. G. R. E. Şerbănescu a scris undeva că cu o carte de vizită dela un membru al acestei oculte, deschizi mai multe uşi decât cu una dela un ministru în funcţiune. Pentru lansarea dlui Gheorghiu, oculta a deslănţuit un tam-tam universal.

La Barcelona a apărut o excelentă carte a dlui Anton Ştefănescu, întitulată "Alambre de púas". L-am văzut pe dl Ştefănescu imediat după apariţia cărţii sale. El era optimist, eu pesimist. Şi pesimismul mi -l-am exprimat astfel: Dle Ştefănescu nu vei avea succesul de librărie al lui Gheorghiu, din două motive: întâi pentrucă opera dtale apare la Barcelona şi nu la Paris şi, mai ales, pentrucă eroul cărţii dtale se numeşte Ion Duh şi nu Iohan Moritz.

In sprijinul tezei mele intervin cifrele. Prima carte a dlui Gheorghiu s'a vândut—după afirmaţia dsale—în 400.000 de exemplare. A doua, tot din aceiaşi sursă, numai în 20.000. Care este cauza acestei extraordinare căderi? Foarte simplă. Intre timp, dl Virgil Ierunca făcuse să ajungă la cunoştinţa ocultei faptul că dl Gheorghiu a mai scris două cărţi în România, cărţi a căror existenţă autorul Orei 25 o ascunsese. Este vorba de două cărţi apărute în timpul războiului: "Ard malurile Nistrului" şi "Am luptat în Crimeea". Gabriel Marcel—Evreu botezat—care îl lansase pe dl Gheorghiu, a declarat: Dacă ştiam acest lucru, nu-i prefaţam cartea lui Gheorghiu. Şi fără Gabriel Marcel, Ora 25 ar fi trecut neobservată, cum trec cele peste o mie de cărţi care apar anual în Franţa. Că este aşa, se vede din căderea în cascadă dela 400.000 de exemplare, câte s'au vândut din prima carte, la 20.000 câte s'au vândut din a doua.

Prin urmare, oculta care lansează şi distruge, a avut interesul să-l facă pe dl Virgil Gheorghiu mare. Mi se pare foarte curios ca cineva să se poată gândi că interesele acestei oculte pot vreodată coincide cu interesele exilului şi ale Ţării noastre. Mi se pare mai ales curios

(*Urmează pag. 12.*)

ca tocmai dl Stamatu sau Mihail Fotin Enescu să gândească astfel.

Nu înțeleg ce legătură poate avea cartea sau cărțile dlui Virgil Gheorghiu cu exilul românesc sau cu România. Dacă dl Gheorghiu merita o statuie, atunci locul ei nu este la București, ci la Tel Aviv. In a doua carte, într'o treime din pagini, Virgil Gheorghiu aruncă cifrele cele mai fantastice, în sprijinul tezelor evreești și varsă lacrimi de crocodil pentru soarta lui Izrael. Cifra de 3.000 de Evrei uciși în timpul zisei rebeliuni din Ianuarie 1941, a fost redusă într'o conferință ținută la Paris, la o sută și ceva, de dl dr. Filderman. In a doua carte a dsale, dl Gheorghiu se arată mai Evreu decât Evreii. Dacă ași fi Ben Gurion, nu ași sta mult la gânduri și ași deschide o listă de subscripție pentru a ridica o statuie scriitorului de origină română, Virgil Gheorghiu. Și este probabil că mai devreme sau mai târziu, o asemenea statuie la Tel Aviv sau Haifa, va exista. Dar ce legatură poate fi între exil, România sau spiritualitatea românească și statuia dlui Gheorghiu în unul din orașele palestiniene? Personal nu văd nici una și cred că poziția justă este aceia de a nu căuta să stabilim asemenea legături. Căci în acest caz, s'ar impune și legătura cu necazurile dlui Gheorghiu. Ar însemna că exilul românesc a fost târît alături de Virgil Gheorghiu în fata justiției franceze pentru că nu și-a respectat angajamentele luate față de traducătoarea Orei 25, dna Monica Ierunca, ar însemna că lumea străină are dreptul să-și întorarcă capul cu desgust dela exilul românesc pentrucă "marele" scriitor, după ce s'a înfruptat din arginții generalului Peron și a scris două cărți rămase în manuscris "El general de los descamisados" și "Los descamisados del general" a fost primul care s'a grăbit să-i dea lovitura de copită, când fostul șef al Statului argentinian s'a prăbușit.

Acest punct de vedere a fost susținut și de dl Ștefan Teodrescu care, la discuțiile care au avut loc, a declarat că exilul nu are nimic comun cu cei "patru mari" și nici aceștia cu exilul. Acești domni, a spus dl Teodorescu, scriu și se agită pentru ei personal și nu pentru exil și nici pentru România. Sala întreagă a aplaudat pe dl Ștefan Teodorescu, raliindu-se astfel acestei păreri.

Dar în introducere, redactorii Buletinului spun că Asociația are scopul de "a salva tot ce merită să fie salvat". Ca să salvezi ceva, însemnează că acel ceva există, adică, înteleg eu, scopul Asociației este de a salva cultura românească amenințată de ocupant. Ori cultura românească formează un lanț neîntrerupt. In cultura românească a existat o continuitate, nicăiri și niciodată nu se constată o rupere a lanțului. Acest lanț începe să fie solid dela Vasile Alecsandri, care i-a dat o vigoare nouă, adăpându-se la isvoarele puse la dispozitie de folclor, acel folclor condamnat astăzi de redactorii Buletinului culturalei. Scriitorii care au urmat nu s'au inspirat numaidecât direct din folclor, dar nu l-au dispreţuit și în orice caz s'au inspirat dela înaintașii lor. Acest patrimoniu cultural românesc, pe lângă alte caracteristici are și pe aceia a patriotismului, direct sau indirect. Din culturala dela Madrid face parte și dl Vintilă Horia. Și dl Horia, în prefața "Antologiei" despre care am mai vorbit, condamnă acest patriotism, condamnă pe cei ce se inspiră din Coșbuc sau Alecsandri și îndeamnă pe toți scriitorii exilului să se inspire din Ungaretti și Jouve. Deci, dl Horia vrea să rupă cu trecutul, vrea să rupă lanțul spiritualității românești și să se apuce pe alte drumuri. Atunci ce vrea să salveze culturala? Dar acest nou drum pe care ne îndeamnă să apucăm dl Horia este românesc, se va crea o nouă spiritualitate românească? Ce legătură cu românismul are "șancrul de aur" al dlui Parvulescu sau "pulis-pulisque-pulorum" al aceluiaș mare poet? Intrând în culturală, oare atât dnul Vintilă Horia care a întocmit antologia, dl Stamatu care figurează în ea și dl Răuță care a editat-o, au renunțat la ideile care i-au determinat să dea acea antologie tiparului? Nu reise deloc aceasta, ci dimpotrivă. In discursul dsale, dl Uscătescu se referă la acea antologie când spune: "Și iată că mesagiul pe care exilul îl adresează Țării, singurul, este tocmai un mesaj poetic, inspirat din esențe metafizice". Din acest mesaj, spune mai departe dl Uscătescu a dispărut izul de cronică, ce nu se mai alimentează din folclor, nu mai e în slujba unei doctrine. Deci și dl Uscătescu este contra folclorului și contra izului de cronică. Se va observa totuși că dl "profesor" Uscătescu a căutat să-și introducă părerile prin contrabandă, ferindu-se să precizeze despre ce mesaj poetic este vorba. Pot afirma fără posibilitate de a fi contrazis, că 90 % din cei prezenți nu au înțeles la ce făcea aluzia dl Uscătescu iar restul de 10 % avea interesul să tacă.

Dar punctul principal al întregei farse rămâne următorul: culturalii dela Madrid cred că activitatea culturală este cea principală și prin ea se va ajunge la eliberarea Țării. Acest punct de vedere a fost combătut așa cum am mai spus, de dl Ștefan Teodorescu. Acesta a spus că trebuia să se înceapă cu discuția problemei politice, ea trebuind să constituie axa luptei noastre, activitatea culturală fiind secundară și numai un compliment al acțiunii politice. Dar nu numai dl Teodorescu a combătut punctul de vedere "culturalicist" al dlor Enescu și Stamatu. Deși buletinul dă pe scurt intervențiile în discuție, adică numai ceiace putea fi mai puțin grav, se vede totuși destul de clar care sunt pozițiile. Dl George Acrivu spune că lucrările literare sunt insuficiente pentru a răspunde integral unei acțiuni, iar dl Racoveanu dă un atac direct la adresa celor "patru mari", "făcând procesul poziției unor scriitori dedicați exclusiv stiinței sau literaturii. Oricât de valoroasă ar fi contribuția lor științifică sau literară, spune dl Racoveanu, ea nu contribuie direct la desbaterea chestiunilor acute ale vieții românești".

Aceste intervenții dar mai ales ralierea semnificativă a sălii la părerile dlui Ștefan Teodorescu, păreri diametral opuse celor ale dlor Enescu și Stamatu, au avut darul să irite pe dl Stamatu. Dsa a devenit livid și a spus: "Constat că discuțiile au căpătat un ton polemic chiar dela început". Dl Stamatu, adept al unei neodictaturi regale, ar fi voit ca toate referatele dlor să fie aprobate fără nici o critică cu aplauze furtunoase și era normal ca să devină livid constatând că aplauzele furtunoase s'au dirijat exact către părerile contrarii.

Față de asemenea întorsătură neprevăzută a lucrurilor, dl Mihail Enescu, care-și pregătise "conferința" dsale exact pe calapodul celei a dlui Stamatu, și-a amânat expunerea pentru câteva zile, pentru o a schimba.

In conferința dsale, dl Enescu caută să impună și pe planul acțiunii politice câțiva "mari". Figura cea mai importantă pentru dl Enescu este aceia a lui Grigore Gafencu, despre care a vorbit aproape jumătate din timpul expunerii. Se constată o simetrie suspectă între expunerea dlor Stamatu și Enescu. Grigore Gafencu a fost omul aceleiași forțe care lansează și prăbușește. Cum Gafencu nu a scris niciodată o carte întitulată "Am luptat în Crimeea", oculta nu avea nici un motiv să-l prăbușească. Grigore Gafencu se mișca de la o *Conferință* la alta, cum remarcă dl Enescu, cu bani dați de Free Europe. Tot la Free Europe se mai găsea o altă figură proeminentă a exilului românesc, plătită cu 800 de dolari pe lună. Dar Românul în chestiune nu înțelegea să fie unealta domnilor dela Free Europe. Intr'o zi se pomenește chemat de dl *Altschul*.

—Domnule X, v'am chemat să vă spun că sunteți plătit pentru a face politica noastră și nu pe a Dvoastră.

—Eu nu fac nici politica Dvoastră, nici pe a mea. Eu fac politica Țării.

—Atunci trebuie să ne separăm.

—Mă surprinde doar că ați întârziat până astăzi să-mi faceți această comunicare.

—Cum Dați cu piciorul la 800 de dolari pe lună?

—Pentru apărarea intereselor Țării ași da cu piciorul la 1600 de dolari.

—Curios. Dta știi Dle X că *putem cumpăra pe orice Român din exil numai cu 300 de dolari pe lună?*

Chestiunea e clară ca lumina zilei; dl X a refuzat să fie unealta ocultei *și a fost dat afara*, Grigore Gafencu a fost până la sfârșitul vieții unealta ocultei și este preamărit de oameni care pretind a fi dus o luptă aprigă contra ei. Oricât de hazardată ar fi ipoteza că dnii culturali din Madrid sunt în slujba ocultei, ea trebuie reținută.

In expunerea dsale, dl Enescu nu a uitat să se autotămâieze. In exil a spus Dsa sunt numai trei publicații "care au încercat să elaboreze elemente de observație politică în exil; toate trei din Madrid". Foarte modest, nu le-a numit și nu a accentuat că două din ele au fost sub direcția dsale. Dar, constat eu, atât de mare a fost interesul trezit în exilul românesc de aceste publicații, că una a decedat iar celelalte două sunt pe dric.

Aceasta este situația. Care sunt concluziile ce se impun, și, mai ales, ce se ascunde în dosul acestei fațade culturale? In introducere, redactorii Buletinului spun că Asociația nu vrea să fie trambulina nimănui. Ori adevărul adevărat, acesta este: Culturala este opera unor ambițioși, unor ambițioși patologici. Cultura este de fațadă, în dosul ei se ascund planuri politice. Cum am crezut și cred cu tărie că numai acțiunea politică poate avea o eficiență în lupta de eliberare, ar însemna că trebuie să apreciez această acțiune cu toate că i s'a pus un paravan cultural care are scopul de a înșela pe Români. Nu o pot face. Și nu o pot face pentrucă nu este vorba de o politică mare, singura care poate avea eficiență, ci de o politică de dimensiuni mizelene.

La Madrid există o Comunitate românească, recunoscută de autoritățile spaniole. Cum membrii acestei Comunități refuză să recunoască "excepționalele" calități politice ale dlui Enescu spre disperarea patronilor săi direcți și indirecți, dsa a început o tenace luptă contra Comunității. A intrigat, încercând să strice prietenii vechi, a reclamat comitetul Comunității la autoritățile spaniole cerând desființarea Comunității, a amenințat, a șantajat, a făcut somații prin avocați, etc. Și cum spre deosebire de alte țări, autoritățile spaniole disprețuiesc pe Români care-și părăsc compatrioții, dl Enescu nu și-a atins scopul. Și atunci a imaginat culturala. Privind chestiunea prin această prizmă, absolut autentică, se explică cu ușurință de ce dl Enescu a înscris în culturală și pe dl Ardeleanu și pe dna Boravskaia. Dl Enescu spera că va reuși să înscrie în culturală un mai mare număr de Români decât are înscriși Comunitatea. Cu această listă ar fi mers la autoritățile spaniole și le-ar fi spus: Eu reprezint pe Românii din Spania. Uite proba. Desființați deci Comunitatea și aprobați culturala.

Invitând la săptămâna românească cele câteva zeci de Români din alte țări, dl Enescu urmărea să împuște doi iepuri dintr'o singură lovitură: *Spaniolilor să le arate că el este o mare personalitate a exilului românesc iar Românilor aduși gratis cu camioanele, că în Spania el reprezintă pe Români. Ceilalți sunt* întrebuințez o frază des utilizată de dsa.

Rezultatele s'au văzut.

Ar fi încă multe, multe de scris pe chestiunea aceasta, dar mă opresc aici. Unele lucruri nu le pot scri pentrucă nu cadrează cu revista noastră iar altele, pentrucă deja am sacrificat prea mult spațiu pentru o chestiune minoră.

Cele de mai sus nu sunt scrise nici pentru dl Mihail Enescu, nici pentru dl Jorge Uscătescu. Ele au fost scrise pentru oamenii de bună credință, pentruca aceștia să fie avertizați și să nu-și investească capitalul de energie într'o farsă de dimensiuni mizilene.

ECOURI

Dela stânga la dreapta: dl. Constantin Ardeleanu, d-șoara Francis Toda, dl. John Toda, d-na Valeria Banasiak, dl. Joseph Iliesiu, d-șoara Bette Enoshel, dl. Nick Roman, d-șoara Ana Toma, dl. John Hațegan și d-șoara Salli Cutean.

S'a scris de mai multe ori în paginile acestei reviste despre activitatea și frumoasele realizări pe târâm românesc ale grupului de români din orașul Gary, Indiana, unde, de câțiva ani de zile, datorită fuziunii și înfrățirii dintre vechii și noii imigranți, se muncește serios și cu folos. De trei ani de zile, funcționează în orașul Gary o oră românească de radio condusă de poetul Nicolae NOVAC, cu emisiuni regulate în fiecare Duminecă și cu un program bogat și variat. In anul 1956, românii din Gary se impun cu o serie de jocuri românești în cadrul unui festival internațional ce a avut loc în acel oraș și al cărui director general a fost Părintele Eugen LAZAR, parohul Bisericii Pogorârea Duhului Sfânt. In afară de acestea, anual au loc serbări culturale românești la care-și dau concursul, alături de grupul de refugiați, t i n e r i româno-americani din acel oraș.

Pe drumul propagandei și afirmării românești, românii din Gary au făcut un pas înainte în zilele de 2 și 16 August 1957, când, o grupă de tineri români din acel oraș, sub conducerea d-lui Constantin ARDELEANU, au reușit să pătrundă și să apară la televiziune cu câteva jocuri românești în cadrul programului săptămânal al postului de televizie WGN din Chicago: "INTERNATIONAL CAFE", condus de dl. Rudy ORISEK, unul dintre cei mai cunoscuți și populari comentatori de muzică folclorică și regisat cu mult gust și pricepere de către dl. Hal STEIN.

Echipa de dansatori români din Gary s'a compus din d-soarele: Salli CUTEAN, Bette ENOSHEL, Ana TOMA, Francis TODA și d-na Valeria BANASIAK și d-nii: John TODA, Joseph ILIESIU, John HATEGAN, Nick ROMAN și Constantin ARDELEANU. S'au executat: Hora Sârba, Ardeleana și Alunelul, care au stârnit o vie curiozitate și au fost extrem de bine primite și răsplătite cu indelungi aplauze, atât de publicul prezent cât și de conducerea lui "International Cafe", pentru noutatea, variația și frumusețea lor. Jocurile au fost executate cu multă măestrie și coloratură, asigurând un succes categoric echipei de dansatori. Sute de scrisori au fost primite de c ă t r e conducerea lui "International Cafe" prin care se cerea readucerea grupei de dansatori din Gary și în alte programe viitoare.

In urma acestui frumos și binemeritat succes, echipa de dansatori se pregătește în mod serios și pentru alte programe.

CARPATII

Revistă Culturală

Director: ARON COTRUS

Redactor: TRAIAN POPESCU

Redactia și Administrația:
Calle Villanueva, 43, Madrid.

Abonamente:
Anual: 5 dol. U. S. A.
Pentru instituții: 12 dol. U. S. A.

ES MANUSCRITO.—MARSIEGA, S. A.